

identitet

ČASOPIS ZA KULTURU, NAUKU, POLITIKU, ISTORIJSKA I DRUŠTVENA PITANJA CRNOGORKE DIJASPORE

Intervju sa
Dimitrijem Popovićem

Crnogorski razgovori
u Latinskoj Americi

Njemci
i Crnogorci

Biblioteka Radosav Ljumović, Podgorica, 25.01.2022.

Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 26.01.2022.

Roman Aleksandre Skvarte predstavljen u Crnoj Gori

Predstavljanje romana „Pričaj mi o njemu“ Aleksandre Skvarte, objavljenog na crnogorskem i italijanskom jeziku, održano je u januaru ove godine u Podgorici i na Cetinju. Djelo je nastalo kao rezultat višegodišnje saradnje Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstaš“ i Udruženja „Kraljica Jelena“ iz Perude.

Pored autorke, govorili su urednik izdanja Nenad Stevović, prof. dr Jasna Tatar-Andelić i Danijela Đurđević. Program je moderirala dr Tijana Todorović, a pokrovitelj događaja je bila Građanska inicijativa „21. maj“.

IDENTITET 7/2022

SADRŽAJ

Umjesto uvodne riječi	5
Hrvatska	
Nenad Stevović: Intervju sa Dimitrijem Popovićem	6
Crna Gora	
Anastazija Miranović: Što je nama naša borba dala?	12
Knjiga	
7. Internacionalni sajam knjiga u Podgorici	20
Crna Gora	
Aleksandar Radoman: In memoriam: Milorad Nikčević (1941–2021)	21
Njemačka	
Nenad Popović: Njemci i Crnogorci 1600-godišnji prešek odnosa dvije nacije	24
Ševerna Makedonija	
Janko Nikolovski: Podrška iz Skoplja	37
Švedska	
Dragan Smolović: Pogled iz Švedske	39
Irska	
Alek Barović: Crnogorci i Irska	43
Argentina	
Dragana Otašević: Crnogorski razgovori u Latinskoj Americi	46
Srbija	
Dušan Žugić: Pozdrav iz Toplice	51
Antifašizam	
Milan Gašović: Vidoje na stazama slobode	57
Crna Gora	
Srđa Martinović: Crnogorci u američkoj vojsci (I. dio)	70
Iz istorije crnogorskog iseljeništva	
Dejan Vuković: Između junaštva i bogatstva	81
Crnogorska emigrantska poezija	
Ivan Jakšin Brajović	86

IDENTITET
časopis za kulturu, nauku, politiku, istorijska i društvena pitanja
crnogorske dijaspore

Izdavač: Crnogorski identitet, Cetinje

Uređuje redakcijski kolegijum
Glavni i odgovorni urednik: Nenad Stevović

Prelom: Pal Aniko
Fotografije: Mijat & STEV design
Prevod: Akademija Oxford

Kontakt: cg.identitet@gmail.com
Žiro račun: 520-34743-24 Hipotečarna banka, Podgorica

Časopis izlazi kvartalno
Štampa: Panonia-print, Bačka Topola
Tiraž: 500 primjeraka

Rješenjem Ministarstva kulture Crne Gore broj: 05 – 2582/2 od 12.07.2019. časopis
Identitet je upisan u registar medija pod rednim brojem 796.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISSN 2704-4912 = Identitet
COBISS.CG-ID 39342864

UMJESTO UVODNE RIJEČI

Branko Banjević

Riječ Gospodara i Mitropolita Svetog Petra na Opštecrnogorskem zboru

O Crnogorci
O Crnogorci

Tako vi svega što vi je najmilije
tako vi ovoga i onoga svijeta
tako vi duše i obraza
tako vi jučerašnjice i šutrašnjice
tako vi dana današnjega

Tako vi vaše đeće
tako vi neba i mora na njim rukama
tako vi dana na njinome licu
tako vi sunca u njinome glasu

Ne budite tuđa metla i lopata
ne ližite tuđe šake
ne obijajte tuđe pragove
ne dajte se varati
ne dajte se kupovati
ne budite tuđa sreća
vrćite se sebi i svome

Tako vi ljeba i vode
tako se lako s dušom rastajali
tako vi zemlje u koju će te

Ne režite jedan na drugoga
ne pijte krv jedan drugome
ne kopajte jamu jedan drugome
ne radite za svoju pogibiju
e vi sve ponesoše
e vi mozak popiše
e vi strv poginu
e ve iskopaše iz amina
da vi nema ni imena ni pomena

Pod svoje nebo
Na okup oko svoga sunca
O Crnogorci
O Crnogorci

Matica, br. 81, str. 646, proljeće 2020.

NENAD STEVOVIĆ

KULTURA I UMJETNOST SU UVIJEK SPAJALI NARODE

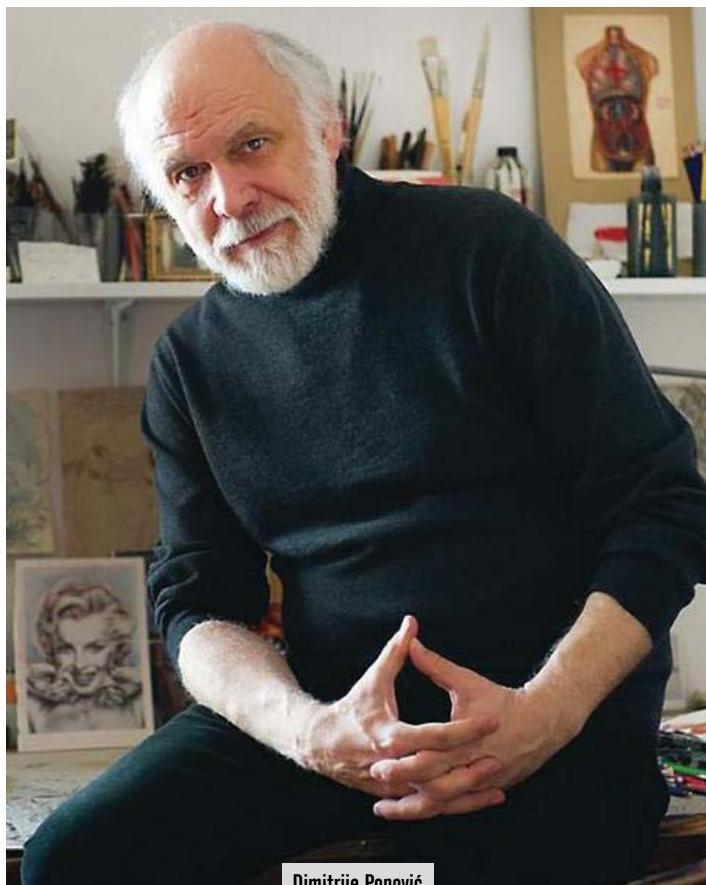

sa Dimitrijem Popovićem

Nenad Stevović (1962), politikolog, publicista, istraživač i organizator crnogorske dijaspora. Objavio je više naučnih monografija o migracijama sa prostora Crne Gore, publikacija o crnogorskoj emigraciji, stručnih i naučnih radova u zemlji i inostranstvu. Pokretač i osnivač više nacionalnih organizacija, kulturno prosvjetnih društava i časopisa u crnogorskom iseljeništvu.

Slikar, vajar i grafičar Dimitrije Popović rođen je 1951. na Cetinju. U Zagrebu je diplomirao na Akademiji likovnih umjetnosti 1976. godine. Izlagao je s umjetnicima kao što su Salvador Dalí, Ernst Fuchs, Victor Brauner, Dado Đurić, Leonor Fini i dr. Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja. Član je Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, Ruske akademije književnosti, Slovenske akademije književnosti i umjetnosti (Bugarska), Crnogorskog PEN centra, Društva hrvatskih književnika i Hrvatskoga društva pisaca.

Dimitrije Popović

Djetinstvo i ranu mladost ste proveли u rodnom Cetinju. Koji su trenuci i događaji iz tog perioda trajno urezani u Vašem sjećanju?

Ono što je iz dana djetinjstva imalo značaj za moj umjetnički poziv bile su dvije stvari koje sam našao u rodnoj kući na Cetinju. Jedna je reprodukcija slike „Raspeće“ sa izenhajmskog oltara, rad njemačkog kasnogotičkog slikara Matijasa Grinevalda, druga je medicinska maketa štampana u obliku ljudskog tijela koja se listala poput neke slikovnice. To listanje muskulature, živaca, vena i arterija i unutarnjih organa završavalo se slikom kostura s lobanjom, koja se, kao na kraju životnog puta, pobjednosno smijala.

Dakle, u oba slučaja riječ je o ljudskom tijelu, o onom što će postati glavni predmet moga zanimanja i istraživanja. Ljudskim ču tijelom izražavati sve one probleme raznih tematskih karakteristika izraženih u mojim ciklusima, bilo da se radi o sakralnom ili svjetovnom, mitskom ili povjesnom, erosu i tanatosu itd. Kada spominjem mitsko i povjesno upravo je ono na specifičan način određivalo onaj cetinjski *genius loci*, onaj duh mesta koji tradiciju stare Prijestonice čini posebnom. Svijest da je u najtežim vremenima borbe za opstanak na Cetinju postojala potreba za štampanjem knjiga predstavlja fenomen za sebe. Kada mi je prije nekoliko godina uručena Povelja

Raspeće, 1986.

Skulptura U čast Njegoševe misli, poklon Dimitrija Popovića i NZCH Cetinju povodom obilježavanja dva vijeka od Njegoševog rođenja

„Misterijum Luče mikrokozma”, napisao pripovijetku „Luča Njegoševe noći” te uradio skulpturu „U čast Njegoševe misli” koja se danas nalazi na Cetinju u blizini Biljarde. Iz djetinjstva je ostao jedan zanimljiv detalj koji mi je kasnije često zaokupljaо pažnju. S prozora moje kuće se jasno vidi Lovćen. Kad sam kao dijete prvi put saznao da se na vrhu ove, za Cetinjane svete planine, nalazi pjesnikov grob, ta je činjenica budila neko zbumujuće osjećanje. Kasnije je ta činjenica dobila neku metafizičku vrijednost. Grob dominira panoramom grada. Smrt je iznad života. U filozofskom smislu riječi smrt daje smisao životu. Sjećam se dobro moje prve posjete Lovćenu. Bio sam srednjoškolac. Kada sam posmatrao one veličanstvene vizure sa Jezerskog vrha, prema moru ili prema kontinentu, osjetio sam neku snažnu tajnu pri-

rode pod nebeskim svodom, tu tajnu u kojoj se čovjek, mikrokozam, istovremeno čini moćan i ništavan. Njegoševski kazano „mi smo iskra u smrtnu prašinu”.

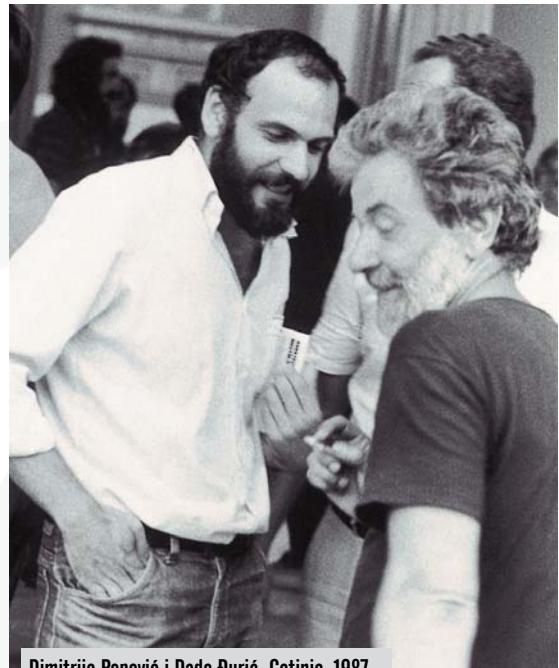
Koliko je Cetinje prisutno u vašoj likovnoj umjetnosti i književnom stvaralaštvu?

Izuzimajući spomenutu grafičku mapu inspiriranu Oktoihom i posebni temat posvećen Njegošu, Cetinje je više prisutno na literarnom planu. Naravno taj se plan latentno odražava i na likovno simbolički karakter mojih radova. U knjizi „Priče iz Arkadije” pisao sam o nekim prirodnim fenomenima, o ambijentu u kojem sam odrastao, o pejzažu iz kojeg se može, kao osvješćena pojedinost odrediti i filozofsko estetski karakter mog stvaralaštva. Naime igrajući se u danima

djetinjstva u „glavicama” stjenovitim brdima oko Cetinja, znali smo naći kostur neke životinje, psa ili mačke ili kakve ptice pored lijepog divljeg cvijeta reskog mirisa. Lijepo i odbojno je prije ulaska u umjetnost harmonično živjelo u prirodi. U nekim proznim radovima se javljaju pojedini dijelovi grada kao u romanu „Raspeće strasti” u kojem se jedna radnja događa u parku koji se nalazi nedaleko od moje kuće. Inače park je bio svojevrsni tajni labirint koji me posebno privlačio. Danas taj park ne izgleda kao što je bio nekad kada je uz aleje rastao gusti jorgovan. Kratka priča „Porodaj” za koju sam prije desetak godina dobio nagradu „Ranko Marinković” ima za temu jedan dramatični događaj iz cetinjske bolnice.

Sa Dadom Đurićem i Danilom Kišem ste bili povezani na samo cetinjskom niti, likovnim i književnim stvaralaštvom, već i prijateljstvom. Kažite nam nešto o tome.

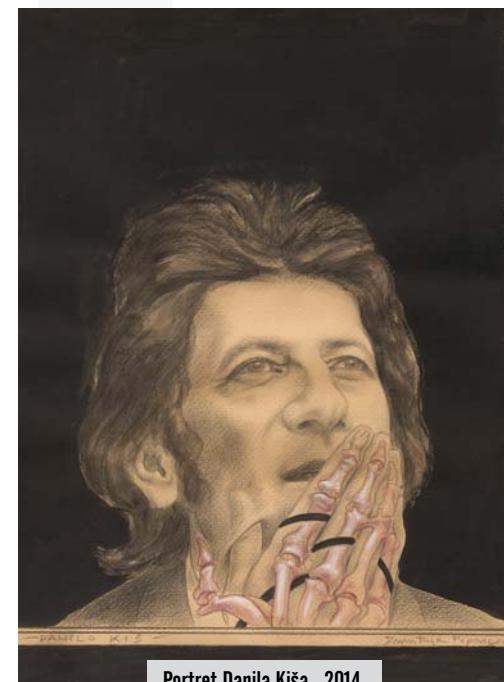
Susrete sa Dadom Đurićem i Danilom Kišom sam opisao u knjizi „Labirinti

Dimitrije Popović i Dado Đurić, Cetinje, 1987.

sjećanja”. To je žanrovska spoj memoaristike s eseistikom. Naime zanimalo me ono što je u razgovorima i susretima sa ovim ličnostima bilo prvenstveno bremenito literarnim, što je iz takozvanog običnog života moglo postati zanimljiva literatura. Portret slikara i pisca koncipirao sam na način da se ono što čini zanimljivost njihovih stvaralačkih izražaja poveže sa momentima, s atmosferom u kojoj smo se družili. Kada smo u društvu Danila Kiša sjedjeli u hotelu Palas u Zagrebu, jedna moja prijateljica je ispričala neku zanimljivost s buketom cvijeća kojeg je gledala dok se vozila tramvajem. To je bio povod da, opisujući spomenuto druženje, uradim malu studiju o ulozi i značaju cvijeća u djelu Danila Kiša.

I sa Dadom je bilo zanimljivih trenutaka i događaja. Kada smo se jedne noći vraćali iz Pariza u Eruval (u malom mjestu gdje je Dado živio) na putu je istrčao zec. Dado ga je htio izbjegći ali bezuspješno. Sjutradan ga je priredio

Portret Danila Kiša, 2014.

za ručak. Gledao sam kako je spretno odrao životinju i kako se sirovo crveno ljubičasto meso divljači bljeskalno na normadijskom suncu tog ljetnog dana. Anatomijska zeca, iznutrice koje su na travi jele mačke, ostatak kostiju, sve je to bilo zanimljiva poveznica s Dadovim djelima, sa svim onim organskim metamorfozama i bizarnim hibridima humanog i animalnog njegove slikarske poetike raspadanja.

Impozantan je broj vaših samostalnih i grupnih izložbi i likovnih manifestacija širom svijeta. Da li možete izdvojiti neke koje su na Vas ostavile najjači utisak i imale poseban značaj?

Izdvojio bih zbog kompleksnosti temata ciklus „Corpus Mysticum“. To je ciklus radova koji se bavi Kristovim stradanjem, smrću i uskrsnućem. Obzirom na višeslojnost teme, dakle njene povijesne, religijske, metafizičke, medicinske i filozofske dimenzije, otvaraju se velike mogućnosti za likovno uobličenje. Za autora je poseban kreativni izazov da se staroj temi da nova, savremena dimenzija, a da se pritom ne izostavi ono što je u toj temi bitno. Dakle kompozicije ovog ciklusa su moderno koncipirana djela koja se zasnivaju na izvorniku, na misteriju kojeg nalazimo u Novom zavjetu. Ovaj mi je ciklus radova koji sam započeo 1979. godine omogućio da se podjednako mogu izražavati tradicionalnim i modernim medijem, slikom, crtežom, grafikom ili skulpturom odnosno kolažom, asamblažom, objektom, instalacijom. Najviše sam se bavio Isusovim umirućim korpusom na Golgoti. Tako je „Raspeće“ iz 1987. godine koje prikazuje Kristovo tijelo gledano s leđa, bilo uvršteno u serijalu francuske televizije „Pasija u umjetnosti“ u četvrtoj epizodi „Pikaso i XX stoljeće“.

Razlike, sličnosti - paralele između aktuelne hrvatske i crnogorske likovne scene?

Nažalost nijesam detaljnije upoznat sa crnogorskim likovnom scenom da bih mogao napraviti temeljnije paralele. Ono što znam jest da u Crnoj Gori ima puno mladih autora i da Likovna akademija na Cetinju predstavlja mogućnost da se mladi ljudi koje zanima umjetnost i koji bi se htjeli baviti likovnim pozivom, mogu steći neophodna znanja u toj instituciji. Međutim na osnovu onoga koliko sam upoznat većih razlika nema u odnosima hrvatske i crnogorske likovne scene. Posebno kada je riječ o mladim autorima interesovanja su slična, a kreativni domeni moglo bi se reći izjednačeni.

Punu umjetničku afirmaciju ste kli ste u Hrvatskoj u kojoj živate već 50 godina, kako ste se osjećali ratnih devedesetih, posebno prilikom agresije na Dubrovnik?

To je bilo vrijeme tragičnih događaja kada je estetiku trebalo zamjeniti etikom. Dakle, nedvosmisleno sam osudio agresiju Crne Gore odnosno JNA i paravojnih jedinica koje su vršile napade na Dubrovnik i Konavle. Moj prijateljici Terezi Kesoviji su opljačkali i spalili kuću. Dvije godine prije rata Tereza je imala koncerte na Cetinju od kojih je jedan poklonila Narodnom pozorištu Žetski dom. Tereza je imala puno obožavatelja u Crnoj Gori. Kada sam joj rekao da me sram što su joj učinili Crnogorci odgovorila je: „Nisu to tvoji Crnogorci. Oni to ne rade“. Mislila je na sve one u Crnoj Gori koji su kritizirali napade na Konavle i Dubrovnik i koji su pjevali na skupu organiziranom od strane Liberalnog saveza Crne Gore na Cetinju: „Sa Lovćena Vila kliče oprosti nam Dubrovniče“. U to je ratno vrijeme ispisana mračna stranica crnogorske nove istorije. Kao jedan od dokumenata ratnog razaranja Du-

Kako vidite ulogu kulture i umjetnosti u odnosu na crnogorski državni i nacionalni identitet?

Uloga je u tom smislu ogromna, da ne kažem ključna. Jer, upravo se kroz kulturu stvara i potvrđuje identitet jedne zemlje. Crna Gora je bogata kultura i njena je specifičnost što upravo baštini vrijednosti različitih kultura svoga podneblja. U tome je njena posebnost. Kada pogledate bogatu zbirku Etnografskog muzeja na Cetinju, premda ta institucija radi u nedopustivo skućenom prostoru, onda možete vidjeti koliko je ta etnografska zbirka bogata i raznovrsna i koja uvijek može biti inspirativna za mnoge umjetničke kreacije od modnog dizajna do likovnih instalacija.

Vaša poruka crnogorskim iseljenicima i njihovim potomcima širom svijeta?

Fizička udaljenost od Crne Gore kao da intenzivira snagu i ljepotu osjećaja koju iseljenici imaju prema zemlji iz koje su ponikli. U tom smislu je vrijedna svaka njihova akcija koja promovira Crnu Goru u svijetu. Takođe smatram da su dobrodošle sve njihove dobromjerne i utemeljene kritike upućene za dobrobit zemlje. Jer ko iz daljine gleda preciznije vidi neke stvari. Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske u Zagrebu radi intenzivno po dobro osmišljenom programu za kulturno umjetnička događanja. Posebno je to važno na prožimanju kultura dvije zemlje koje su upućene jedna na drugu. Što se tiče poruke sažeo bih je u tri rečenice. Poštujte i volite zemlju u kojoj živate i radite. Na taj će način takođe oplemenjivati svoju ljubav prema Crnoj Gori i njenoj bogatoj tradiciji. Kultura i umjetnost su uvijek spajali narode.

ANASTAZIJA MIRANOVIĆ

ŠTO JE NAMA NAŠA BORBA DALA?

Dr Anastazija Miranović (1967), istoričarka umjetnosti, likovna kritičarka, menadžerka u kulturi i turizmu, modna dizajnerka. Aktivni je sudionik kulturno-umjetničkog i modnog života Crne Gore. Selektor je i članica brojnih žirija iz domena likovnih umjetnosti. Uspješno se bavi modnim dizajnom, a inspirativno uporište joj je crnogorska tradicija, istorija i istorija umjetnosti. Bila je direktorica Uprave za zaštitu kulturnih dobara pri Ministarstvu kulture Crne Gore i direktorica Narodnog muzeja Crne Gore.

Povodom tri izložbe art projekta Narodnog muzeja Crne Gore „Što je nama naša borba dala“ koje su održane avgusta mjeseca 2021. godine na Cetinju

Naziv umjetničkog projekta *Što je nama naša borba dala* čini stih pjesme *Drugarice posadimo cvijeće pretvoren u pitanje*. Zašto pitanje? Žato što smatramo potrebnim osvrnuti se na temeljne vrijednosne oslonce savremene Crne Gore. Na antifašizam, bratstvo i jedinstvo, na naše zajedničko slobodarsko nasljeđe i sve one značenjski utemeljene društvene stigmate koji su proizašli iz NOR-a i/ili su produkovani na tekovinama NOB-a i revolucije. U vremenu koje živimo termini *revanšizam, revisionizam, kohabitacija* postali su opšta mjesta, čime se dodatno aktuelizuje potreba podsjećanja na pomenute istinske vrijednosti i osvojene slobode. Potreba da suštinski osvjestimo činjenicu da su hiljade života u NOR-u pali da bi mi danas u miru živjeli. Da se ništa ne podrazumijeva i ne smije banalizovati i zaboraviti.

Zato su nam neophodni pogledi unazad zasnovani na kulturi sjećanja, za-

rad memorije identiteta koju ne smijemo pohraniti u fioke muzejske istorije, iz koje, s vremena na vrijeme, zavisno od prilika, izvlačimo željena čitanja. Materijalizovana memorija našeg umjetničkog nasljeđa, pored referentnih spomen-obilježja, ne dozvoljava da zaboravimo časnu, čojsku i junačku, slobodarsku, antifašističku Crnu Goru.

U godini jubileja, u kojoj obilježavamo 80 godina od opštenarodnog, osobodilačkog ustanka protiv okupatora u Drugom svjetskom ratu, kada su organizovano prve ustaničke puške u porobljenoj Evropi zapucale u Crnoj Gori, u godini u kojoj Narodni muzej Crne Gore obilježava 70 godina od osnivanja Muzeja NOB-a, čini se više nego dovoljnim razlozima za sagledavanje iz specifičnog ugla istorije umjetnosti datog vremena, događaja i konteksta.

Umjetnički projekt *Što je nama naša borba dala* sadrži tri segmenta: izlož-

bu radova date tematike tzv. „starih“ majstora iz fundusa Narodnog muzeja Crne Gore, izložbu radova umjetnika po pozivu autorke projekta, dr Anastazije Miranović i izložbu radova mlađih umjetnika koji su selektovani putem javnog konkursa, odnosno, odabrani od strane stručnog žirija NMCG. Izložbe se ralizuju fazno, u Crnogorskoj galeriji umjetnosti Miodrag Dado Đurić na Cetinju, u vremenskom intervalu od petnaest dana između pojedinačnih segmenata, koji u krajnjem čine jedinstvenu cjelinu.

Cilj ovog svojevrsnog umjetničkog „preispitivanja“ prevashodno je da pokaže kako je likovna umjetnost prezentovala, propagirala, artikulisala i reflektovala vrijednosne tekovine NOR-a/NOB-a, neposredno nakon rata, u socijalističkoj, federativnoj Jugoslaviji, kroz djela naših referentnih likovnih umjetnika, a kako ih percipira/interpretira, generacijama poslije, kroz umjetnička djela savremenih likovnih umjetnika. Koliko je i kako umjetnost bila angažovana po ovim temama nekad, a da li je, koliko i kako danas...?

Osnovna ideja je da se napravi presjek i sagleda kako su nekada, u prvim poratnim godinama umjetnici promišljali dati kontekst NOB-a i njegovih tekovina, u doba tzv. socrealizma, kako današnji, već afirmisani umjetnici artikulišu date teme, a najintrigantnije i najisčekivanije će biti sticanje

uvida u likovno-umjetnička promišljanja (naj)mlađe generacije crnogorskih umjetnika koji su rođeni godinama nakon prestanka postojanja socijalističke, federativne Jugoslavije i vremena o kojem saznanja stižu iz naših pisanih, usmenih i ili materijalnih narativa.

Prva izložba projekta *Što je nama naša borba dala* predstavlja značajno umjetničko nasljeđe poratne Jugoslavije socrealističkog perioda, pohranjeno/prezentovano u muzejskim zbirkama *Umjetničkog i Istoriskog muzeja Narodnog muzeja Crne Gore*. Predstavljena su djela: Antuna Augustinčića, Sretena Stojanovića, Đorđa Andrejevića - Kuna, Petra Lubarde, Mila Milunovića, Aleksanda-Aca Prijovića, Branka Filipovića-Fila, Voja Stanića, Miloša Vuškovića, Tome Rosandića, Rista Stijovića, Draga Đurovića, Luke Tomanovića, Antonia Lukatelja, Marka Borozana, Voja Tatara, Marka Brežanina, Vere Lubarde, Velimira -Veliše Lekovića, Marijana Detonija, Borka Lazeskog, Sabahudina Hodžića, Sava Radulovića. Ne slučajno, otvara-

Đorđe Andrejević Kun - Partizani

nje izložbe poklapa se sa datumom otvaranja prve izložbe ULUCG-a prije 75 godina (12. jula, 1946), na Cetinju je u prostorijama OŠ Njegoš.

Dirigovani, kontrolisani, poratni *socrealizam* u umjetnosti imao je zadatak da slavi i propagira tzv. novog čovjeka, da ovjekovječi izgradnju i obnovu ratom razrušene zemlje, da afirmiše vrijednosti NOR-a i revolucije kroz angažovanu artikulaciju nametnutih sadržaja i monumentalnih formata u „umjetnosti za i o čovjeku novog društva jednog novog svijeta“.

Jednostrano, usko i krajne isključivo bi bilo posmatrati *socrealizam* samo kao određeni umjetnički pravac/manir/stil. Bio je *genius loci* jednog vremena, institucionalizovana, nametnuta, kontrolisana „atmosfera“ i „klima“ poratne umjetnosti i kulture. Lazar Trifunović ga naziva „velikim vašarom pobrkanih pojmova i ideja“, „stranim tijelom u organizmu naše umjetnosti“, „uvezenom dogmom“.

Nova umjetnost trebala je biti jasna, konkretna i lako čitljiva, dostupna širokim narodnim masama. *Umjetnost narodu!* bio je aksiom vremena naspram dekadentne, formalističke, buržoaske, apstraktne, larpurlartističke, „prevaziđene“ umjetnosti. Revolucionarni heroizam podržan realističkom egzekucijom temeljio se na snažnoj ideološkoj i političkoj platformi. Nametnuta potreba da se umjetnik „socijalno i ideološki identificuje sa vremenom u kojem stvara“ polarizovala je umjetnike. Među njima je bilo ratnih prvorazorednika (Vuko Radović, Anton Lukateli, Milo Božović...), i pripadnika tzv. kulturne elite koja se i nije baš istakla u NOB-u. Bilo je onih koji su se bezpo-

govorno povinovali traženom, ali i onih koji su se bunili i odstupali od zacrtanih tendencija.

Rad umjetnika bio je kontrolisan i praćen kroz izveštaje Komiteta CK KPJ, odnosno, uprave Odjeljenja za agitaciju i propagandu. U Crnoj Gori Ministarstvo prosvjete NR Crne Gore vodilo je evidenciju i dosje umjetnika, brinulo usmjeravalo, odlučivalo o njihovom položaju i usavršavanju. Milo Milunović ocjenjen je „nezamjenljiv kao nastavnik i pedagog u školi, kao javni radnik u organizacijama i kao umjetnik-stvaralac (jedini je od umjetnika iz Crne Gore dobija titulu „majstora“ slikara), Lubarda je veoma talentovan ali spor, Sveti Poček - vrijedan ali nedovoljno produktivan, Đorđe i Vjera Oraovac - radni ali bez velikog talenta, Anton Lukateli i Aleksandar Prijović - držki, talentovani, brzi, „ne uvažavaju ničije savjete i rade sve na svoju ruku“...

Petar Lubarda je govorio: „...nema čovjeka apolitičkog i političkog, nego je uvijek to jedan proces koji mora da na čovjeka djeluje i utiče...“. Upravo, tako angažovana umjetnost produkovala je revolucionara/buntovnika unutar sebe same. Namatanje bilo kojih pravila/postulata u umjetnosti kosi se s njenom immanentnom biti, sa prirodnom/pripadajućom autonomijom umjetnosti.

Prva izložba art projekta *Što je nama naša borba dala* dešava se 75 godina od 12. jula 1946. kada je na Cetinju u prostorijama Osnovne škole „Njegoš“ održana prva izložba tek formiranog Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore, na kojoj su predstavljena 144 djela 30 autora. Većina njih prisutni su svojim djelima iz tog perioda i na

ovoj/prvoj izložbi umjetničkog projekta *Što je nama naša borba dala*: Lubarda, Milunović, Vušković, Prijović, Rosandić, Đurović, Tomanović, Lukateli ... Koliko je ta prva izložba ULUCG-a bila značajna govori i činjenica da je istu posjetio drug Tito. Kroz rad i eksponacije ULUCG-a, kao vrhovnog i nepričekosnovenog tijela u organizaciji likovnog života Crne Gore, možemo pratiti stanje i dešavanja na novoformiranoj crnogorskoj likovnoj sceni neposrednog poratnog perioda. Par održanih izložbi, od prve do pete, pokazuje da je početni entuzijazam iz izložbe u izložbu opadao, a broj izlagачa i izloženih djela se smanjivao. Takođe, očekivinja u pogledu zastupljenosti djela zadata temetike nisu se ostvarila, već su preovladavali pejzaži i mrtve prirode. Polarizacije i trivenja unutar članstva ULUCG-a, između dokazanih/zaslužnih boraca umjetnika i tzv. umjetničke elite, prisutni gotovo od početka, preko rijetko pominjane *Zabranjene izložbe* iz 1947. kulminirali su na petoj izložbi ULUCG-a dovodeći u pitanje svrsishodnost postojanja istog.

Preispitivanja pojma socijalističke i stvaralačke slobode otvorile brojne javne diskurse, od kojih vrijedi pomenuti govor Edvarda Kardelja u Slovenskoj akademiji nauka i umjetnosti, decembra 1949. u Ljubljani i, takođe, u Ljubljani, referat „O kulturi“ Miroslava Krleže, na trećem Kongresu književnika Jugoslavije u oktobru 1952. Između ta dva datuma dogodila se kulturna izložba tzv. preloma/zaokretu u likovnoj umjetnosti Petra Lubarde u ULUS-u 1951. u Beogradu. Ništa više nije bilo isto u likovnoj umjetnosti ovdasnjih prostora. Petar Lubarda je govorio: „Umjetnost je veliko ogledalo koje ne dozvoljava društvu da ne vidi sve o sebi. Stoga umjetnik mora da, u punom smislu riječi, živi sa svojim vremenom, mora da bude angažovan... da izrazi složenu snagu života... Umjetnik ako je angažovan mora biti progresivan...“

Ubrzo po završetku Drugog svjetskog rata, krajem 1945. crnogorska Vlada poziva Lubardu, kao već afirmiranog i priznatog umjetnika, da sa ostalim predstavnicima, crnogorske *kulturno-intelektualne elite* (Milunović, Vušković, Zonjić...) dođe u Crnu Goru, kako bi temeljili put *novoj umjetnosti* i novom čovjeku, obnovitelju, pregaocu i graditelju ratom razrušene socijalističke zemlje.

U neposrednom poratnom periodu osnivaju se na Cetinju Umjetička škola, ULUCG (1946), Umjetnička galerija (1950) i niz drugih, krucijalno značajnih kulturno-umjetničkih i edukativnih institucija Crne Gore. U sukobu i polarizaciji „umjetnosti radi umjetnosti“ i „umjetnosti radi ideje“, u amplitudi tumačenja umjetnosti posljерatnog perioda kroz kategorije krajnosti u kojima joj se daje uloga „ideološkog propagatora“ i ili suprotno, umjetnost se prepoznaje kao „sredstvo za rušenje određene ideologije“, Sam Lubarda je ovako okarakterisao tadašnji svoj stvaralački period: „... Čak ni u vrijeme socijalističkog realizma nijesam slikao vagone te i pruge zato što mi je to neko rekao ili naredio, jer bi to bilo monstruozno, niko nikom nema što naređivati u umjetnosti, već zbog toga što me je impresionirao džinovski spektakl koji su ljudi sami sebi priredili, te eksplozije, pomjeranje brda i blještavi sjaj razmrvljenog kamenja...“ Lubardin fizički odlazak iz Crne Gore materijalizovao je kroz njegovo djelo ono najznačajnije

- slobodu izražavanja. O tome svjedoči, već u više navrata pominjana, čuvena izložba „zaokreta“ u ULUS-u 1951. godine.

Bez obzira što je poratna umjetnost so-crealističkog perioda bila *dirigovana, kontrolisana, nametnuta* umjetnost, ona je sobom nosila entuzijazam, polet slobodarskog, socijalističkog vremena. Odisala je vjerom u „bolje sjutra“, nerijetko produkujući vanredna djela naše istorije umjetnosti, grandizoma ne samo po farmatu (koji je bio podrazumijevan i tražen), već i po umjetničkim kvalitetima. Nije ona bila puki „reklamni izlog nove postrevolucionarne vlasti“, sa prikazima njenih dostignuća - izgradnje pruga, fabrika, radnih akcija, zemljanih radova, revolucionarnih borbi i sl...Bila je mnogo više od toga. Nesumnjivo, odgovor na krucijalno pitanje koje se nameće: „*Da li je umjetnost, u takvim prilikama uspijevala da se izdigne do svoje samobitnosti?*“ je potvrđan shodno uvidu u dio tih ostvarenja, koji nam omogućava prva izložba art-projekta *Što je nama naša borba dala*.

Kao što je navedeno, tri izložbe art projekta *Što je nama naša borba dala* kojeg čine tri ugla percipiranja, promišljanja i artikulisanja velikih tema - slobode i antifašizma, narodnooslobodilačke borbe i revolucije, socijalne pravde, rodne ravnopravnosti, prosperiteta i emancipacije „novog čovjeka“ i „novog društva“ koje su u umjetnosti, poratnog, socijalističko - komunističkog perioda bile nametnute, dirigovane i kontrolisane, da bi u vremenu postkomunizma i postmoderne bile potisnute i zaboravljene, zaogrнуте plaštrom demokratije, kreativnih sloboda i individualnih umjetničkih izricaja. Projekat/izložbe akcentuje posljedice

tih činjenja/hečinjenja, ambivalentan, neosvješten i neodgovoran odnos spram slobodarskog i emancipatorskog nasljeđa, koje živimo.

Potiranjem i/ili podrazumijevanjem, bagatelizovanjem i banalizovanjem, zaboravaljenjem i obezvrijedovanjem tih vrijednosti izgubili smo bazični, vrijednosni, uporišni oslonac. Rezultate tih/takvih činjenja živimo danas, a umjetnost kao ogledalo stvarnosti i društva u kojem nastaje, neminovno ukazuje i otvara pitanja. Posmatrano iz ugla istorije umjetnosti ove tri izložbe predstavljaju svojevrsan hodogram osamdesetogodišnje likovne produkcije umjetničkih djela na date teme kroz selekciju i ekspoziciju radova u rasponu od 1945. do 2021. godine. Vrijeme u kome živimo čini više nego aktuelnim angažovan umjetnički pristup u pokušaju otvoranja/odgonetanja „bolnih“ tema među kojima je fundamentalno pitanje: *Što se dogodilo, što se događa sa čovjekom/u čovjeku medijalizovanog, robotizovanog, odluđenog društva današnjice?* Preispitivanje kompleksnih korelacija čovjeka s prirodom, kao staništem/okruženjem i prirodom unutar njega, odnos sa drugim/ma i drugaćijim... i dalje su latentna polja moći i opasnosti. Esenciju odgovora tražimo kroz problematizovanje fenomena slobode, kroz spektar njenih disperzivnih značenja/zračenja - u formalnom, najšire prihvaćenom/tretiranom smislu, do intimnog, stvaralačkog, kreativnog njenog poimanja.

Koristim priliku javno da se zahvalim umjetnicima koji su se odazvali mom pozivu za učešće na izložbi stvarajući i/ili predstavljajući namjenske, tematske radove: Dimitriju Popoviću, Zlatku Glamočaku, Nataši Đurović, Vesku Ga-

goviću, Igoru Rakčeviću, Jeleni Tomašević, Suzani Pajović, Ani Matić, Ivaniki-Vani Prelević, Ani Miljkovac, Anki Gardašević, Zoranu Živkoviću, Davudu Delibašiću, Katarini Švabić, Maji Šofranac, Mileni Jovićević, Nikoli Markoviću, Vlatki Vujošević, Nadi Kažić, Dejanu Batrićeviću i Lucy Heyward.

Svojim lucidnim, intrigantno-provokativnim promišljanjima datih tema umjetnici fokusiraju pažnju na određenu, aktuelnu pojavnost, otvarajući diskurs koji problematizuje, opominje, plasi i upozorava. *Svitanje, Snovi o slobodi, Superheroji, Stisak, Outlet, Antifašizam nije modni detalj, Zemlja odvažnih noseva, Mijene, Obraćaj mi se kao Svetosti, Žastave, Crnogorske heroine-Milica Vučinić, Naša sadašnja vrata koja vode do slobode, Kolecionar, Čelije memorije-uspavanka, Uvijek isto*, neki su od indikativnih naziva predstavljenih radova.

Za razliku od prve izložbe ovog projekta, čija su djela, razumljivo, shodno vremenu nastanka, realizovana u klasičnim likovnim medijima - slikarstvu, crtežu i skulpturi, radovi na ovoj izložbi dominantno konceptualnog prosedea, realizovani većinom kao instalacije, objekti, video radovi, i sl. otvaraju prostor (ne i nužnu neophodnost), za izjave umjetnika o sopstvenom radu, koje čine integrativni segment samog rada. Osobena sprega različitih tekstualno-oblikovnih pisama upotpunjuje željeni, perceptivni kontekst, otklanjajući barijeru „nerazumijevanja“ predočenog, koje je potom u ravni individualnih „čitanja“ i spoznajno-obrazovnih kapaciteta.

Da li je sloboda u suštini ambivalentan koncept koji se uspostavlja u odnosu na opozit koji je ograničava, u dihotomnoj korelaciji: ropstvo - sloboda, rat -

Suzana Pajović - Antifašizam nije modni detalj

mir, borba - predaja? Da li se kreativni procesi u umjetnosti kreću spiralnom putanjom, obnavljujućim prosecima i daljim razvojem prethodno usvojenih vrijednosti? Ili je, zapravo, riječ o transgeneracijskim prenosima uvriježenih narativa kroz komunikaciono polje fenomenologije „ratnog folklora“, rastućih nacionalizama, klerofašizama, hegemonizama, segregacija, šovinizama, ideološke, vjerske i političke istjučivosti/ netrpeljivosti, destruktivnih procesa, korupcije, kriminala...? Kako doprinjeti „izlijecenju“ cijelog društva? Da li, iako ne živimo patrijarhat, već vrijeme jednakih prava i mogućnosti, on živi u nama i iz nas dalje djeluje po vjekovima rezbarenim, ustaljenim matricama kolektivnog mišljenja/ponašanja? Da li su žene u krvavoj borbi izvođenju ravnopravnost i pravo glasa „pobacile“ u nesrećnoj kohabitaciji virdžine-starlete, ili su decenijama u stanju svojevoljne hibernacije iz koje nikako da se probude? Da li je potreba održanja kohezije uma i duha, ali i bazičnih zajednica - porodice i društva suštinska ili iznudena vrijednost? Zbog čega se osjećamo istovremeno ponosno, zbog nas bivših

Otvaranje druge izložbe art projekta *Što je nama naša borba dala*

i nelagodno, zbog nas sadašnjih? Da li smo se u sopstvenoj ambivalentnosti i kakofoniji različitih izricaja nove realnosti samozaboravili i pogubili? Ova pitanja postavlja/otvara druga izložba art projekta *Što je nama naša borba dala*, a odgovore na njih moramo dati sami.

Da li sloboda umije lijepo da pjeva kao što mi i dalje pjevamo o njoj? Da li slobodom čovjek uvijek živi sebe, jer ona se ne postiže - slobodu nosimo u sebi? Da li tajna slobode počiva u hrabrosti? Da li je „naša borba“ rezultirala novom borbom - borbom bez prestanka? Da li su nam preci darivali slobodu ili su nas naučili da se za nju borimo? Što predstavljaju stvaralačka borba i stvaralačka sloboda? Kako „utuliti“ tjelesnu, duhovnu, intelektualnu glad? Što su žene u revoluciji dobine, za što su se izborile, a kakvim su osudama i predasudama i dalje izložene? Da li je mir suštinski cilj kojem svi težimo?

Neka od ovih ili sličnih pitanja postavljali su Perikle, Aristotel, Ciceron, ali i Če Gevara, Kami, Branko Miljković i brojni drugi državnici, filosofi, intelektula-

ci, umjetnici, revolucionari... Na trećoj izložbi art projekta *Što je nama naša borba dala* postavljaju ih svojim radovinama pripadnici mlade generacije savremene crnogorske scene: Aleksandra Božović, Đovana Marković, Edin Ćeranić, Danijela Stanković-Drobnjak, Kristina Kusovac, Nikola Belević, Marija Radusinović, Nikola Matičić, Rosa Čukić-Čorović, Stefan Bulatović, Sara Jolić i Stefan Delić.

Na tragu istorijskih narativa pripadnici mlade generacije crnogorskih likovnih umjetnika zrelo promišljaju događaje i tekovine NOR-a i revolucije, smjelo ih kontekstuirajući s ovovremenim dešavanjima i stanjem u crnogorskom društvu. Zabrinuti sa svoju budućnost ne libe se da istu kreiraju na „zdravim“ osnovama, svjesni da smo bez nasljeđa slobodarske prošlosti izgubljeni u pluralizmima dezorientisane svakodnevice. Posezanje za citatima istorije umjetnosti, poput Pikasovog goluba mira, ili reminiscencije na onovremene revolucionarne plakate i simbole otpora koje sučeljavamo sa raznim licima ovovremenih „fašizama“, načini su individu-

alnih odgovora na pitanje: *što je nama naša borba dala?* U vremenu u kojem živimo, bez snažnog vrijednosnog uporišnog oslonca, lako je zalutati u mraku neistina. „Kulturu sjećanja“ potisnula je „kultura zaborava“, svojstvena crnogorskom društvu i prostoru Balkana.

Bio je pravi umjetnički izazov „sučeliti“ likovna promišljanja datih tema različitih generacija likovnih umjetnika. Tri izložbe - tri ugla sagledavanja. S jedne strane, imamo djela umjetnika-neposrednih učesnika ili svjedoka NOR-a i NOB-a, s druge, predstavnika generacije dokazanih, priznatih umjetnika kojima je istorijski bliži dati narativ, s treće, pripadnike mlađe generacije likovnih umjetnika koji o ovim temama, za njih „daleke“ prošlosti, (sa)znaju posredno, selektivno i nedovoljno. Dok djela „starih majstora“ afirmativno

prikazuju dato vrijeme i posljeratni period, savremene generacije umjetnika prilično kritički se osvrću, ne na NOR, revoluciju i antifašizam, već na valorizaciju njihovih tekovina. Mnoge od njih nismo umjeli ili htjeli da njegujemo i razvijamo. Posljedice takvih činjenja/hećenja živimo danas.

Treća u nizu izložbi na datu temu zatvara ciklus projekta u pokušaju još jednog umjetničkog odgovora, podsjećanja i preispitivanja, osjećenog otklona od zaborava istinskih vrijednosti crnogorskog društva kojem su ovi mlađi ljudi izabrali da pripadaju.

Umjesto zaključka, tekst završavam pitanjem Aleksandre Božović, učesnice izložbe: „*Precima hvala i duboki naklon, savremenicima pitanje - ima li što da se jede?*“

Edin Ćeranić - Sloga

7. INTERNACIONALNI SAJAM KNJIGA U PODGORICI

Izdavačka produkcija crnogorske dijaspore predstavljena je na 7. Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici koji je u organizaciji Glavnog grada održan od 6-og do 10-og oktobra 2021. godine u Bemax areni.

Udruženje Crnogoraca Srbije KRSTAŠ je izložilo svoja izdanja, monografske publikacije iz oblasti eseistike, kao i naučna djela crnogorskih iseljenika i njihovih potomaka. Na zajedničkom štandu sa produkcijom udruženja „Krstaš“ izložena su izdanja i dva referentna časopisa iz domena očuvanja kulturnog, nacionalnog i državnog identiteta Crne Gore, časopis za lokalnu samoupravu i njegovanje baštine Crne Gore KOMUN@ i časopis za kulturu, nauku, politiku, istorijska i društvena pitanja crnogorske dijaspore IDENTITET.

ALEKSANDAR RADOMAN

IN MEMORIAM: MILORAD NIKČEVIĆ (1941–2021)

Aleksandar Radoman (1981), diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Doktorand je filologije na Sveučilištu „Josipa Jurja Strossmayera“ u Osijeku. Saradnik je u nastavi i prodekan za nastavu Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Autor je knjiga *Studije o starijoj crnogorskoj književnosti i Savremena književna montenegristica: utemeljivači*. Član je redakcija časopisa *Lingua Montenegrina* i *Quest*. Predsednik je Crnogorskoga filološkog društva.

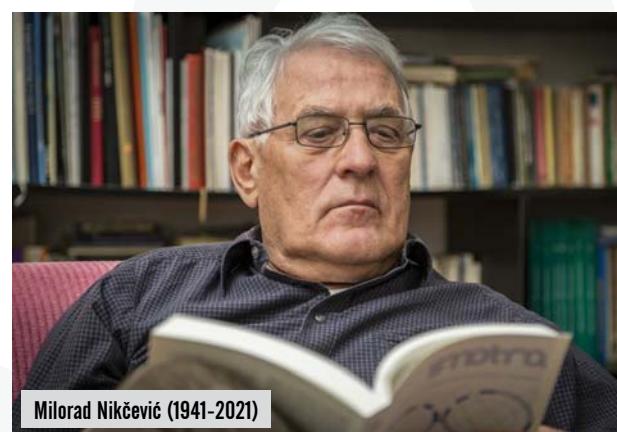

Osijeku je 13. 10. 2021. nakon kraće bolesti preminuo univerzitetski profesor, akademik, istoričar književnosti Milorad Nikčević.

Milorad Nikčević pripada krugu crnogorskih naučnika i intelektualaca koji su u potonjih pet decenija odigrali ključnu ulogu u učvršćivanju svijesti o posebnosti crnogorskoga jezika, književnosti i kulture. Za sve to vrijeme pripadala mu je osobena pozicija – budući da je radni vijek proveo u Hrvatskoj, tu stekao univerzitetsku karijeru i potpunu naučnu afirmaciju, osim što je doprinosio naučnoj promociji temeljnih odrednica crnogorskoga nacionalnog identiteta, on je bio i dragocjena spona između dviju kultura – crnogorske i hrvatske. Nije prečerano reći da je njegov angažman u tome pravcu bez preseданa u novoj istoriji dviju zemalja. No od ne manjega je značaja i Nikčevićev doprinos fundiranju savremene montenegristike. Vrijedan prilog toj oblasti Nikčević nije ponudio samo naučnim monografijama i istraživačkim radom,

već i brojnim raspravama, esejima i polemikama.

Milorad Nikčević rođen je 14. januara 1941. godine u Stubici (Pješivci), pod kraj Nikšića. Osnovnu je školu završio u obližnjim Bogeticima, a gimnaziju u Nikšiću. Na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je jugoslavistiku i rusistiku. Zvanje magistra stekao je na Filozofskome fakultetu u Novom Sadu, a zvanje doktora nauka na Filološkome fakultetu u Beogradu, pod mentorstvom poznatoga istoričara književnosti

Jovana Deretića. Svoju vezanost za domovinu i njezinu književnost Nikčević je iskazao izborom teme i magistarskoga i doktorskoga rada. Tema magistarskoga rada bila je *Stefan Mitrov Ljubiša i Njegoš – uticaji i paralele* (1978), a doktorskoga *Crnogorska pripovijetka od 60-ih godina XIX vijeka do Prvoga svjetskog rata* (1985). Za svojega 45-godišnjeg rada obavljao je razne funkcije i dužnosti – od srednjoškolskoga profesora do redovnoga univerzitetskog profesora u trajnome zvanju. Bio je profesor Filozofskoga fakulteta u Osijeku te jedan od osnivača Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Pored nekoliko stotina eseja i naučnih i stručnih radova autor je, samostalno ili u suautorstvu, i 22 knjige iz oblasti filologije, metodike nastave jezika i književnosti i kulturologije te voditelj nekoliko naučnih projekata, među kojima je svakako najznačajniji međunarodni naučni projekat o crnogorsko-hrvatskim vjekovnim književnim, kulturnim i jezičkim vezama, koji je uz potporu Ministarstva znanosti Republike Hrvatske trajao gotovo dvije decenije i polučio izvanredne rezultate. Za naučni i pedagoški rad te društveni angažman dobitnik je više nagrada i priznanja, poput Pečata grada Osijeka „za izuzetna ostvarenja u području znanosti“ (2003), Nagrade Osječko-baranjske županije „za životno djelo“ (2012), Odličja reda Danice Hrvatske s likom Marka Marulića, koje mu je uručio ondašnji predsednik Republike Hrvatske Ivo Josipović (2014), Povelje za poseban doprinos montenegristsici Fakulteta za crnogorski jezik i književnost (2017), Specijalne nagrade za životno djelo za filantropiju „Iskra“ (2020) i dr.

Milorad Nikčević je svojim montenegristskim angažmanom u Hrvatskoj postao simbol borbe za crnogorski

identitet. Gotovo da nema značajnijega projekta iz te oblasti a da on u njemu nije učestvovao. O tome ponajbolje svjedoči činjenica da je on 1995. godine na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu utemeljio crnogorski studij Montenegrina (književnost, kultura i civilizacija crnogorskog naroda), onda kad je i u Crnoj Gori bilo gotovo nezamislivo osnivanje takvoga studija. Bio je član Društva hrvatskih književnika, Matice hrvatske, Hrvatskog filološkog društva, Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, Crnogorskog filološkog društva, Crnogorskog PEN centra i dr.

Kad se sagleda u cjelini naučni opus Milorada Nikčevića, lako je uočljivo da je on po svojim primarnim interesovanjima i postignućima zapravo istoričar književnosti. Središnje pak mjesto u njegovim književno istorijskim istraživanjima pripada crnogorskoj književnosti XIX i početka XX vijeka, mada nije zanemarivao ni starije slojeve našega literarnog nasljeđa, kao ni usmenu i savremenu književnost. No, ako je tematikom Nikčević uglavnom orientisan na crnogorsku književnost naznačenoga perioda, pristupom materiji, načinom njene obrade on je u prvome redu usmjeren na dodire i uticaje u literaturi. Ogleda se to kako u njegovu magistarskome radu, de je „sučelio“ dva klasika crnogorske književnosti, Njegoša i Ljubišu, a potom ispitao i njihov odnos prema usmenoj književnosti, tako i u doktorskoj disertaciji, u kojoj je osvijetlio jedan nepoznati korpus naše literature i sagledao ga u kontekstu južnoslovenskih i evropskih literarnih tokova. Takva je, na koncu, i njegova kapitalna *Istorija crnogorske književnosti od sredine XIX vijeka do 1918. godine*. O Nikčevićevu naučnome djelu dosad su objavljena dva zbornika radova, *Dnevnik čitanja jednog intelektualca i Između dviju domovina*.

Njegov je naučni angažman tako dobio adekvatnu kritičku recepciju.

Kad autor iza sebe ostavi toliko vrijednih studija, monografija i priloga iz oblasti koja je primarni okvir njegova naučnoga interesovanja, ne treba da čudi da neki drugi segmenti njegova rada ostanu u šeni. A Nikčević nije bio samo jedan od najprodornijih istoričara književnosti svoje generacije i jedan od utemeljivača književne montenegristske, već i intelektualac u punom značenju toga pojma, čiji je društveni angažman dragocjen u obje njegove domovine. Pokazuju to njegovi javni apeli, kritički osvrti, kolumnе, intervjuji, besede i polemike publikovani u proteklih nekoliko decenija. Sve te tekstove odlikuje snažni humanistički stav i mjera visoke moralnosti. Autor koji je u zemljini svoga prebivališta ostvario najviša naučna zvanja i najznačajnija društvena priznanja, u zemljini svoga rođenja, onoj kojoj je posvetio cijeli svoj zamašni naučni i intelektualni angažman, nije dobio nijednu jedinu državnu (društvenu) nagradu! Svojim ukupnim javnim angažmanom, pak, bio je intelektualna i moralna savjest crnogorskoga društva.

Milorada Nikčevića upoznao sam na sahrani njegova brata, mog profesora Vojislava Nikčevića. Samo godinu dana kasnije prvi put smo bliže sarađivali na organizaciji naučnog skupa posvećenog Vojislavu koji je upriličio ondašnji Institut za crnogorski jezik i jezikoslovje. Nakon toga, slijedili su novi skupovi, rad na pripremi brojnih knjiga i događaja de smo Adnan Čirgić i ja, tada kao početnici, s Miloradom blisko sarađiva-

Komemorativna sedica na FCJK, Cetinje, 15.10.2021.

li. Na njegov prijedlog doktorski studij upisao sam u Osijeku, če sam uvijek nailazio na otvorena vrata njegova doma i gotovo očinsku brižnost, koja je obilježila njegovu saradnju s mlađim kolegama što su tek ulazili u vode nauke. Tokom sati i sati provedenih u beskrajnim razgovorima, planiranju novih skupova, knjiga, promocija, utemeljenju ustanova, druženje s Miloradom Nikčevićem nalikovalo je zapravo neprekidnome simpoziju, u izvornome značenju toga pojma. Bila je to zaista gozba, nesputana proslava života, duha, enormne energije i posvećenosti. Utoliko su sve turobniye vijesti koje su posljednjih mjeseci stizale iz Osijeka, bile mučnije i nepovezive s vitalizmom koji je u svakoj prilici ispoljavao. Do posljednjega trenutka nad njim je brižila njegova supruga Biljana. No, čak i tokom posljednjih mjeseci više od fizičkih bolova koje mu je zadavala bolest i porodičnih rana, koje je tek rijetko pominjao noseći ih kao teško breme, u našim razgovorima Milorad je pominjao jednu posebnu bol. Boljela ga je njegova Crna Gora i njen novi civilizacijski sunovrat. S tim nas je bolnim ranama i napustio, ostanivši i u zemlji svojega rođenja i u zemlji svoje životne afirmacije široki trag istinskog velikana.

Neka mu je vječna slava i hvala!

NENAD POPOVIĆ

NJEMCI I CRNOGORCI

1600-GODIŠNJI PREŠEK ODNOŠA DVJE NACIJE

Dr Nenad Popović (1967) rođen u Kotoru, diplomirao na Stomatološkom fakultetu u Beogradu, specijalizirao u Frankfurtu. Visiting profesor državnog Univerziteta Sao Paulo i privatnog Univerziteta Uni-Mar u gradu Marilia, Brazil (2013-2017). Član je njemačke, evropske, američke i svjetske asocijacije ortodonata. Autor je web stranice www.grbalj.org, s intencijom očuvanja crnogorske tradicije u crnogorsko-primorskom plemenu Grbalj. Jedan je od osnivača i prvi predsednik „Saveza crnogorskih asocijacija Evrope“ (2000). Bio je predsednik prvog saziva Savjeta za saradnju sa dijasporom Vlade Crne Gore (2016-2020).

Ako pogledamo evropsku porodicu naroda, teško je naći dva naroda koji se više razlikuju od Njemačaca i Crnogoraca! Ovo je bila moja teza koju sam postavio došavši 1994. godine u Njemačku prateći nedoučive puteve ljubavne, bez ikakve prijeđašnje primisli da bi to ikada mogla bit moja životna destinacija. Zato i naslov ovog teksta i podšeća na naslov pjesme Janka Đonovića: „Crnci i Crnogorci“, koja govori o dvije grupe rudara u američkim rudokopima koje je sudska, tačnije potreba za zaradom, na tom mjestu sastavila da zajedno dijele težak rudarski kruv, budu jedni za druge u teškim momentima i da se zajedno usprotive izrabljivanju i nečovječnim uslovima rada. Te dvije ljudske grupe, američki Crnci i Crnogorci ranije nijesu imali dodirnih tačaka, jer su se razvijale hiljadama kilometara udaljene i bez ikakvih kulturnih kon-

takata. Nešto slično sam smatrao da vrijedi i za pomenute evropske nacije Njemce i Crnogorce.

Ovako sam tada sebi to argumentovao: geografski, Njemci gravitiraju hladnom Severnom i Baltičkom moru, a crnogorske obale zapljuškuje toplo Jadransko. Jedni broje 83 miliona stanovnika, a drugi tek 620 hiljada. O razlikama ova dva mentaliteta koje se, ako je vjerovat tim predrasudama najčešće ogleda u odnosu prema poslu i uopšte radu neću oče, jer je svima poznata iz desetina pretjerano izkaričnih viceva o njemačkim i crnogorskim radnim navikama. Razlika u bruto nacionalnom dohodku po glavi stanovnika ove dvije nacije je nepobitna, ali ima dosta jake razloge koji nijesu tema ovog teksta. Kad bi ostavili Katunjanina i nekog, recimo iz okoline Frankfurta, da se sporazumijevaju na

svojim maternjim jezicima, to ne bi bilo moguće bez upotrebe ruku, a možda čak i nogu.

Ako se zagrebe u malo dalju prošlost dođe se do saznanja, da su ova dva naroda ipak stari znaci. Kada su Germani tokom seoba sa obala Baltičkog mora i iz Skandinavije sišli u današnju južnu Njemačku, Francusku i zemlje Beneluksa, ljudstvom ispraznjene prostore današnje istočne Njemačke i dalje na zapad do Hamburga zapošeli su Sloveni, preci između ostalih i današnjih Crnogoraca.

Stara Slavija, pradomovina onih Slovensa koji su krajem VI vijeka došli na južni Jadran i u simbiozi sa starincima i susjednim plemenima formirali crnogorski narod

Nakon višegeneracijske šetnje po zapadnoj Evropi, neka germanска plemena su poželjela da se vrate na prađedovska ognjišta, međutim tamo su ih dočekali Obodriti (Bodrići) i Veleti (Ljutići) koji nijesu pomisljali da ustuknu. Žbog neuspješnog pregovaranja sa povratnicima, Sloveni ih nazivaju NIJEMCI-IMA t.j. ljudima koji ne znaju da govore. Ovaj pojam se sa ove tačke dodira dva velika naroda proširio na istok među sva slovenska plemena. Prvi kontakt je očigledno bio traumatičniji nego što sam ga opisao, jer su naši preci Veleti po profesoru Rotkoviću nazvani i Ljutići upravo zbog svog okrutnog odnosa prema germanskim povratnicima. Nekoliko generacija nakon naseljavanja između rijeke Labe i Baltičkog mora, jedan dio tog slovenskog naroda se seli na krajnji jug Evrope u rimsku provinciju Prevalis.

Selidbom velikog dijela Veleta i Obođdrita u nekadašnju rimsku provinciju Prevalis, prekida se direktni kontakt između Njemačaca i Crnogoraca. Ostatak pribaltičkih Slovensa doživljava teške trenutke, jer sve snažnije franačko carstvo sprovodi sistematsku rekonkvistu istočnih predjela i polabske Slovenske istrijebuje u krvavim bitkama ili hristijanizacijom lagano germanizuje. Zahvaljujući njemačkoj pedantnosti, ostalo je zapisano da je posljednja

starica koja je govorila jezik polabskih Slovaca umrla 1775. godine u 76-oj godini života. Korektni njemački etnolozi ne kriju činjenicu da oko 30% današnjih njemačkih porodica ima slovensko porijeklo, već to rado naglašavaju u svojim radovima. Jedino što je do današnjih dana ostalo da odolijeva je Obodritska-Ljutička knjaževska dinastija u baltičkom Pomorju, koja se danas zove Meklenburg-Strelitz i hiljade i hiljade slovenskih toponima.

Interesantna je sudbinska povezanost ova dva dijela istog naroda koji od 6. do 12. vijeka žive u posve različitim uslovima. Gotovo istovremeno im se dešavaju teško nadoknadići gubici već izgrađenog državnog i nacionalnog identiteta. Krajem 12. vijeka Duklja biva vojno poražena od Srba i njome sljedećih 180 godina vladaju članovi srpske dinastije, a obodritska država knjaza Niklota i Pribisava postaje vazal saksonskog kralja Heinricha, te sljedeći slovenski knjaz iz pokornosti uzima njegovo ime i od tada do danas nose germanска imena (Heinrich Brown I., Nikolaus I., itd.).

Od odseljavanja predaka današnjih Crnogoraca iz baltičkog Pomorja (Pommern), kontakti sa njemačkim narodom (ako izuzmemo Austrijance) su bili tokom sljedećih 1200 godina sporadični ili indirektni. Papa Grgur VII Hildebrand rodom Njemac, krunisao je našeg prvog kralja Duklje, Mihaila I Vojislavljevića za kralja Slovaca REX SCLAVORUM 1078 godine. Ovaj Papa je poznat po sukobu sa njemačkim carom Heinrichom IV.

Krstaši iz Franačke i dijelom iz današnje Njemačke na putu za Palestinu prolaze 1096. kroz Zetu i u prijestonici

Skadru kralj Bodin dočekuje njihovog vođu grofa Rajmunda Tuluskog, o tome piše Remon d' Agiles u svojim putopisima. Nešto kasnije su u Žetu pristigli Sasi iz njemačkog Breisgan-ga (otuda naziv Brskovo) koji su se kao traženi saksonski rudari nastanili i vadići rudu kod današnjeg Mojkovca. Njihova kolonija je bila toliko velika da su u Brskovu tada egzistirale dvije katoličke crkve, župska i druga koju je Heinrich von Biberanis predao dubrovačkim dominikancima. Ove navode potvrđuju nedavna arheološka iskopavanja katoličke crkve sv. Nikole koja je izrazitnih dimenzija za to vrijeme.

Otpriklike u isto vrijeme u gradu Kotoru radi gradski ljekar porijeklom iz tada njemačkog grada Basela. Takođe, komandant tvrđavske posade u Kotoru je Johanes Tedesco ili Njemac der Deutsche. Od aprila 1253. godine barski nadbiskup je Njemac po imenu Gotfried. U putopisnoj knjizi „Meine Reise über albanische Länder“, viteza Arnolda von Harf iz Bedburga pored Kelna prije nego što je na putu iz Venecije za Orient ušao u Albaniju, daje opis starog Bara dolazeći mu sa mora. Okolinu grada opisuje riječju da je tu „upravo našao svoj raj na Zemljji“. Ovo je možda prvi njemački putopis o Crnoj Gori.

Crnogorci su brže od mnogih drugih evropskih naroda shvatili značaj izuma jednog od najznačajnijih Njemaca u njihovoј kulturnoj istoriji, Johanesa Guttenberga, pa se samo 42 godine nakon njegovog izuma, na Cetinju zaslugom Đurđa Crnojevića štampaju prve cirilične knjige među južnim Slovencima. Izum štamparije je bio ogroman skok u razvoju naše civilizacije, jer su se do tada knjige prepisivale ruč-

no. Hajde da sad to uporedimo sa nečim što je nama vremenski bliže. Prvi personalni kompjuter PC je proizведен 1979 godine. Njihova masovnija pojava u Crnoj Gori počinje tek 1989. To je 10 godina kasnije! Ako uzmemo u obzir brzinu protoka informacija krajem 15. vijeka i krajem 20. vijeka, ispada da bi Đurađ Crnojević da je živio u našem dobu kompjutere na Cetinje donio iz Amerike nakon godinu dana, a ne kao mi cijelih 10 godina kasnije. Ovo je važno znati, da bi naše pretke više cijenili i njihove tekovine češće pominjali.

Iako je djelovao prvenstveno u Crnoj Gori i Veneciji, naš drugi značajni štampar Božidar Vuković Podgoričanin imao je direktnе veze sa njemačkim vladalačkim strukturama. Zato je kako tvrdi Velizar Sredanović u prvoj polovini 16. vijeka za svoj predan diplomatski rad za tadašnjeg njemačkog cara Karla V dobio plemićku titulu Svetog rimskog carstva. On je po ploči koja mu je postavljena u vrijeme Karađorđevićke vladavine Crnom Gorom, navodno srpski štampar, valjda što će cirilicu smje na Balkanu samo za sebe da reklamira srpski narod. Međutim, ocjenu istinosti im je dao sami Božidar Vuković Podgoričanin u svojim knjigama koje je štampao u Veneciji, где navodi svoju domovinu koju naziva arhaično Dioklijom ili Dukljom, a Srbe ni Srbiju niđe ne pominje.

Dok nije postojalo beogradskog, Crnogorci su rado studirali na bečkom univerzitetu, u Gracu, u Padovi i Petrogradu. Od 18. vijeka postaju im privlačni i njemački univerziteti, pa saznajemo da je aprila 1752. Jovan Stefanov Baljević iz Bratonožića odbranio doktorsku disertaciju iz filozofije na temu: „O oružanom propagiranju vjere“ na uni-

verzitetu u Haleu. Upravo ovaj visokoobrazovani „Albano-Crnogorac“ kako je sebe sam nazvao, se od jednog broja autora smatra Šćepanom Malim, crnogorskim svjetovnim vladarem u jednom kraćem intermeču teokratske vladavine dinastije Petrovića Njegoša.

U 19. vijeku ima crnogorskih državnih stipendista na njemačkim univerzitetima, posebno na medicini, tako da između 1883. i 1884. godine Petar Miljanić doktorira u Würzburgu, a Stanko Matanović studira od 1886. do 1900. godine u Heidelbergu i postaje asistent čuvenog profesora Czerny-a. Godinu kasnije već brani doktorsku disertaciju.

Njemačka 18. vijeka nije samo interesantna za Crnogorce željne znanja već i za pustolove iz Crne Gore poput Stjepana Žanovića iz Paštovića. Onako rascijepkana na desetine država i državica, Njemačka mu je bila idealno

Stjepan Žanović (1751-1786)

mjesto đe se mogao odrijeđeno vrijeme prikriti, planirajući nove prevare u trouglu između Venecije, Petrograda i Amsterdama. Iskoristivši naivnost kaluđera poznatog manastira Frauenbrun kod mjesta Abaha u Bavarskoj, boravio je tu oko godinu dana, izdajući se za progonjenog princa Albanije. Nekih tri mjeseca 1784. se ovaj Kazanovin savremenik i prijatelj nalažio u Frankfurtu i tom prilikom je uspio da ubijedi jednu od ovdašnjih banki sa viševjekovnom tradicijom, da mu stavi na raspolaganje skoro 6 hiljada holandskih florina bez ikakve garantije. Suvišno je reći da te florine frankfurtski bankari nikad više nijesu viđeli. Sad ovo sa 6 hiljada florina zvuči pričično apstraktno. Pitate se koliko je to današnjih para ili ekvivalentnog rada ili neke druge materijalne vrijednosti? Ako znamo da je 3,12g zlata u novčiću od jednog florina ili dukata danas vrijedi 150 eura, znači da je Stjepan Žanović frankfurtskim bankarima na lijepe oči iskamčio nešto manje od milion eura!

Karl Poten je rođen 1807. godine u selu Teveren na samoj holandskoj granici nedaleko od Ahena u njemačkoj pokrajini Westfalen u seljačkoj porodici. Od 1844. je administrator a 1855. godine od Pape dobija i titulu barskog nadbiskupa. Ostaće upamćen po obnovi mnogih bogomolja, škola i po gradnji barske katedrale na Gretvi, đe je i sahranjen. Na sahrani je bio ispraćen i od brojnih Barana islamske i pravoslavne vjere. Osim pomenutih, on je zaslužan što su makar u pismenoj formi ostali sačuvani epitafi sa ploča na nekadašnjoj crkvi sv. Đorđa u Starom Baru, koja je uništena u eksploziji magacina municije smještenog u njoj.

Opet na indirektan način t.j. preko Francuza, budi se kod njemaca početkom 19. vijeka interesovanje za Crnogorce. Herojski otpor Napoleonovim trupama u vrijeme kad su njegove armade gazile cijelu Evropu od Španije, preko Pruske sve do ispred Moskve, fascinirao je veliki dio učenog njemačkog naroda koji je tada bio suprostavljen francuskoj dominaciji u Evropi. Članci o romantično herojskim gorštacima iz crnih balkanskih gora, pojavljuju se često u njemačkim novinama. Tako, 13. jula 1821. za vrijeme vladavine Petra I svetoga, u časopisu „Morgenblatt“ t.j. Jutarnjem listu za, kako piše „učene staleže“, se pojavljuje njemački izvod iz čuvenog djela francuskog pukovnika Vialla de Sommieres o Crnoj Gori.

Štutgartski „Allgemeine Zeitung“ 15. aprila 1840. godine za vladavine Petra II, izvještava o stanju u Crnoj Gori, razgraničenju sa Austrijom, problemu Grahova... Ovo veliko interesovanje njemačke čitalačke publike je privuklo i nekoliko njihovih putopisaca da posete Crnu Goru, a jedan od prvih je bio Dr. Heinrich Stiglitz koji je sa vladikom Radom razgovarao i pio čaj u Biljardi. Dr Stiglitz potiče iz poznate jevrejske porodice trgovaca, bankara i medicinara iz današnjeg Bad Arolsena na severu Hesena.

Neđe u isto vrijeme, 1838. godine, Crnu Goru pošćeće i saksonski kralj Fridrik August II u pratnji austrijskog oficira hrvatskog porijekla Fridriha Oreškovića kao prevodioca i znalca tadašnjih crnogorskih prilika. Nakon njih, Crnu Goru su obilazili i o njoj pisali Dr. Johan Georg Kol u vrlo opširnoj knjizi od preko 200 strana.

Po svestranom autoru i publicisti Vladimiru Jovanoviću, botaničar sa univerziteta u Königsbergu u Prusiji, Docent Dr. Wilhelm Ebel je osim opisa putovanja i zemlje 1841. godine zapisaо i neke osobine naših ljudi u tadašnjoj Crnoj Gori. Zahvalni smo mu danas za dva opažanja: da se jezik i tada zvao Crnogorski, jer da je bilo drugačije npr. da se zvao srpski, pedantni i učeni Njemci bi to sigurno pribilježili. A drugo opažanje je da tada nije postojalo psovki i ružnih riječi u našem jeziku i da se visoko respektovala starost i religija sagovornika.

Nakon njega i Dr. Kurt Floerecke u svom putopisu pominje ime jezika u Crnoj Gori i Primorju. S obzirom da je on bio lični prijatelj knjaza Nikole, njegova putopisna obilaženja okupiranog crnogorskog Primorja, izazivala su sumnju austrijske policije da ovaj Njemac špijunira za Crnu Goru. Iz današnjeg dnevnopolitičkog ugla, kada se raspravlja o tome, postoji li crnogorski jezik i treba li da postoji FCJK na Cetinju, interesantan je podatak kako je ovaj izvanjac nazivao jezik kojim govorile slovenski podanici Austro-Ugarske na crnogorskom Primorju: „... dass ich entgegen meiner Behauptung doch montenegrinisch verstände.“ Što u prijevodu znači: „...da ja nasuprot mojih tvrdnji, ipak crnogorski razumijevah.“

Vuku Stefanoviću Karadžiću, koji nas je kраđom crnogorskog jezika nacionalno unazadio za cijelo stoljeće, moramo priznati da je objavlјivanjem rada o Crnoj Gori na njemačkom jeziku, poput djela „Montenegro und Montenegriner“ štampanog 1837. u Štutgartu, značajno doprinio informisanosti njemačkog naroda o Crnogorcima. Slično se može reći i za Spiridona Gop-

čevića, tršćanskog brodovlasnika crnogorskog porijekla, koji je 40 godina kasnije pod istim naslovom kao i Vuk 1877. godine na njemačkom jeziku pisao o Crnoj Gori.

Karl Majer Rotšild, član tada već svjetski ekonomski uticajne porodice Rotšild, Njemac jevrejskog porijekla rođen u Frankfurtu, 1788. godine živio je i radio u Napulju. Ideju da iskuje crnogorski novac Njegošu je dao upravo taj bankar i finansijski magnat, tokom njihovog susreta u Napulju, u martu 1851. godine. Dugo se o ovom novcu gotovo ništa nije znalo. Neki istraživači smatraju da je prerana Njegoševa smrt uslovila da se iskuje samo jedan primjerak Peruña, po drugima urađen je samo probni uzorak, dok Živko Dragović navodi da je iskovano ukupno 32 primjerka.

Karl Majer Rotšild (1788-1855)

S obzirom na činjenicu da njemačko carstvo pod pruskom dominacijom

nije imalo direktnih interesa na Balkanu i u Crnoj Gori, nego se pojavljivalo samo kao saveznik u odbrani austrijskih interesa, ono nije imalo potrebe za svojim predstavnikom u Crnoj Gori sve do međunarodnog priznanja na Berlinskom kongresu 1878. godine. Međutim, njemačkom caru Wilhelmu I, je itekako bilo poznato junaštvo Crnogoraca, pa ovaj vojničkom slavom ovjenčani vladalac, u obraćanju pruskim vojnicima pred odlazak u rat sa „bratskom“ Austrijom, traži od svojih vojnika samo jedno: „borite se kao Crnogorci“.

Knjaz Nikola je 1868. godine, na povratak iz Petrograda, posetio Berlin, i srdačno primljen na dvoru tadašnje Kraljevine Pruske. Uspostavio je veze i saradnju sa dinastijom Hohenzolern, kao i priateljstvo sa vladarem rođakom Fridrihom Karlom, koji mu je kasnije, po specijalnom izaslaniku, poslao sablju svog đeda Kralja Fridriha III.

Nakon međunarodnog priznanja, istini za volju, Njemci su imali namjeru da imaju svog poslanika na Cetinju, ali to se nije dogodilo zbog diplomatskog incidenta težeg intenziteta između dvije zemlje. Naime, njemački kancelar Oto von Bismarck je odmah nakon Kongresa poslao u Crnu Goru specijalnog emisara na Cetinje da uruči knjazu Nikoli zvanični primjerak akta sa odlukama, kojim je Crna Gora povratila međunarodni suverenitet. Umjesto da ova poseta dobije najveći državni nivo, da li zbog nedostatka diplomatskog iskustva ili zbog nezadovoljstva odlukama kongresa koje se odnose na teritorijalne ustupke novoosvojenih teritorija, misiji njemačkog izaslanka nije poklonjena dužna pažnja. Čak što

više bio je ignorisan od crnogorskih vlasti, tako da ga pri dolasku niko nije sačekao u Kotoru, a kad je u sopstvenoj režiji nakon dana čekanja doputovao na Cetinje, Knjaz ga je primio tek sutradan. Ovo je, kancelara Bismarcka teško povrijedilo i tim povodom je uputio svim njemačkim diplomatskim predstavnstvima uputstvo da ubuduće u svakoj prilici ignorišu crnogorske zvaničnike.

Oto von Bismarck (1815-1898)

Tek nakon dvadeset godina, 1897. odnosi su počeli polako da se normalizuju, udajom princeze Ane za hesenskog kneza Franz Josefa von Battenberga. Franz Josef je pripadao sporednoj liniji hesenske vladalačke loze koja je imala manje uticaja u samom Hesenu i Njemačkoj, ali je za Petroviće bila značajna zbog razgranatih rodbinskih veza sa ruskim i još direktnije sa britanskim dvorom. Zanimljivo je istaći da je od te loze, muž današnje engleske kraljice Elizabete, pokojni princ Filip i da su u bliskim rodbinskim odnosima sa

sadašnjim kraljem Španije Felipeom i njegovim ocem Juanom Karlosom. Njegov rođeni brat je bio bugarski knez Aleksandar. Vjenčanje je obavljeno na Cetinju. Prvo arhiepiskop Crnogorske crkve Mitrofan po pravoslavnom obredu u Cetinjskom manastiru, a zatim u engleskom poslanstvu, po protestanskom obredu od strane evangelističkog svještenika, tako da princeza Ana nije morala da mijenja vjeru. Ona se seli sa mužem za Darmstadt i na taj način postaje prvi, nama poznati crnogorski izseljenik u Njemačkoj. Živjeli su u dvorcu Emilsgarten u zapadnom dijelu Darmstadta. Knjaz Petar, najmlađi sin kralja Nikole, se školovao na heidelbergskom univerzitetu, где је poslat 1893. godine, a brigu o njemu vodila je sestra Ana von Battenberg, koja je živjela četrdesetak kilometara od tog starog univerzitetskog grada. Nešto kasnije, 1899. godine, sudska spaja poslije 1300 godina dvije dinastije istog baltičko-slovenskog porijekla, dinastije Meklenburg-Strelitz i Petrović-Njegoš, brakom crnogorskog prestolonasljednika Danila sa Jutom von Meklenburg-Strelitz, čerkom velikog kneza Adolfa Fridriha V. Etnički isti polabskoslovenski narod je simbolično, kroz njihov brak bio opet ujedinjen. Ova dinastija je imala jednako dobre veze sa ruskim i pruskim dvorom te je ovaj brak doprinio jačanju već odličnih veza sa petrogradskim i uspostavljanju prijateljskih odnosa sa berlinskim dvorom. Vjenčanje je obavljeno u manastirskoj crkvi na Cetinju, a princeza Juta je predhodno u crkvi Sv. Nikole u Baru prešla u pravoslavlje dobivši ime Milica.

Finiš crnogorskih zalaganja za normalizaciju odnosa sa moćnom carevinom, je bila poseta knjaza Nikole 1905.

godine, njemačkom Caru Wilhelmu u Berlinu. Knjaz je sa generalom Jankom Vukotićem bio srdačno primljen u Carskom dvoru i pri dolasku pozdravljen smotrom njemačke vojske, koja je u njegovu čast priredena. Car i Knjaz su se međusobno odlikovali najvišim odlikovanjima Njemačke i Crne Gore i donijeli odluku o uspostavljanju diplomatskih odnosa dvije države.

Njemačka otvara svoje poslanstvo na Cetinju 1906. godine. Poslanstvo je bilo smješteno u privatnoj kući Jovana Milunovića - Pipera sa današnjom adresom Njegoševa ulica br. 23. Od 1906.

Crnogorski prijestolonasljednik Danilo sa suprugom Milicom - Jutom von Meklenburg Strelitz

do 1910. godine odnosno do proglašenja Kraljevine Crne Gore, ministar - rezident Njemačke Carevine je kako navodi istoričar Novak Adžić, bio Piligrin Baltaci. Od proglašenja Kraljevine 1910. do avgusta 1914. godine, izvanredni poslanik i opunomoćeni ministar Njemačke u Crnoj Gori na Cetinju bio je Heinrich von Eckhardt. Harmonični odnosi ove dvije nacije nijesu trajali ni punih deset godina, kada ih prekida blokovsko grupisanje u Evropi pred Prvi svjetski rat. Od 12. juna do 8. avgusta 1914. godine, praktično pred objavu rata Crne Gore Njemačkoj Carevini 11. avgusta 1914., njemački poslanik na Cetinju je bio mladi diplomata grof Julius von Zech-Burkersroda.

Heinrich von Eckhardt (1861-1944)

Crna Gora je u Prvom svjetskom ratu prišla Velikoj Antanti, dok je Njemačka bila sa Austro-Ugarskom u savezu Centralnih sila. Diplomatski odnosi

Crne Gore i Njemačke prekinuti su 10. avgusta 1914. godine. Dan kasnije Crna Gora je objavila rat Njemačkoj i time su dvije nacije ušle u vojni sukob zbog posrednih interesa, t.j. iz solidarnosti prema Srbiji i Austriji koje su zaratile nakon događaja u Sarajevu. Srbija i Austrija su se pokazale nesposobnim da vode upješan rat bez vojne pomoći najbližih im saveznika Crne Gore i Njemačke. Tako je u Boki Kotorskoj, na lokaciji današnjeg Porto Novi u Kumboru pored Herceg Novog, bila stacionirana njemačka podmornička flota, a pri proboru grbaljskog i lovćenskog fronta početkom januara 1916. učestvuju po red austrijskih i njemačke trupe.

Skoro trideset godina kasnije, nakon kapitulacije italijanske okupacione sile u Crnoj Gori, našu teritoriju zaposjedaju trupe njemačkog Vermahta (Wehrmacht) pod vrhovnom komandom Austrijanca, Adolfa Hitlera. Regularna vojska je uzimala učešća u vojnim operacijama protiv partizanskih ustanika, koji su zbog vojno-tehničke premoći Njemaca na žalost trpjeli brojne gubitke, sasvim suprotno od predstave koju smo dobijali gledajući poslijeratne filmove o bitkama u Drugom svjetskom ratu. Za kaznene ekspedicije protiv stanovništva koje je podržavalo otpor okupatoru bile su zadužene paravojne SS divizije koje nijesu stojale pod komandom štaba regularne armije. Njihovi zločini su se zbog brutalnosti, crnogorskog narodu duboko urezali ušećanje i tu omrazu je u poslijeratnim godinama morao da ispašta, bez razlike cijeli njemački narod.

Istini za volju ovi SS zločinci nijesu bili omrznuti od svih Crnogoraca. Pripadnici ravnogorskog tj. četničkog pokreta su bili obuvani, oblačeni, hranjeni, pla-

čani i naoružavani od njemačkih okupacionih vlasti. Ovo „dobročinstvo“ su plaćali tako što su hapsili i predavalici Njemcima partizane i njihove pomagače, svoje dojučerašnje komšije, prijatelje, kumove a često i pripadnike istog bratstva tj. bliže i dalje krvne srodnike. Da nije bolno za porodice njihovih žrtava, bilo bi komično gledati njihove ideološke potomke olicene u prosvrškim partijama, kako bez imalo stida pokušavaju da predstave nekoga, koji je služeći Hitlera zasluzio gvozdeni krst, kao iskonskog antifašistu.

Od nacista su postradala i unučad posljednjeg crnogorskog suverena, kralja Nikole. Septembra 1943. u Rimu su Njemci uhapsili Mafaldu, čerku talijanskog kralja Vitoria Emanuela i crnogorske princeze Jelene i majku današnjeg šefa hesenske kneževske kuće, Moritza von Hesena. Mafalda je izgubila život u koncentracionom logoru Buchenwald, iako je kao žena Landgraфа Filipa von Hesena, bila njemačka državljanica i član jedne od najstarijih i najuglednijih kneževskih dinastija u Njemačkoj. Njeno hapšenje naredio je Hitler iz osvete Italiji zbog kapitulacije i izdaje u ratu protiv saveznika. Sin princa Mirka i unuk kralja Nikole, Mihailo je naslijedio svog strica Danila, koji je abdicirao u njegovu korist, i postao kralj Crne Gore kao regent uz blagoslov i pokroviteljstvo kraljice Milene. Zbog odbijanja da preuzme crnogorski prijesto pod pokroviteljstvom njemačkog i italijanskog okupatora, kralj Mihailo je bio zatvorenik koncentracionog logora Harburg kod Hamburga.

Od 320.000 Njemaca u Vojvodini proganjano je cijelih 90% zbog navodne krivice za jugoslovenske žrtve u Drugom svjetskom ratu. Tamošnji Folksdjočeri

bili su pripadnici zloglasne Prince Eugen SS divizije koje je područje crnogorskog Pive posebno zapamtilo, ipak nije 290.000 hiljada vojvođanskih Njemaca bilo u toj diviziji i nijesu oni činili te zločine. U napuštenе domove dunavskih Švaba, doseljenih sredinom 17. vijeka, useljavali su se Jugosloveni iz pasivnih krajeva, Like, Dalmacije, Hercegovine, Crne Gore i Makedonije. Ukupno je doseljeno 250.000 ljudi od čega 38.000 Crnogoraca, što je tada činjelo 10% stanovništva ratom izmučene Crne Gore. Najveća koncentracija crnogorskih doseljenika je bila u srednjoj Bačkoj u opštinama Kula, Vrbas i Mali Iđoš.

Era socijalizma u Crnoj Gori u okviru druge Jugoslavije je vezana za imena i djela njemačkih filozofa Karl Marks-a i Fridriha Engelsa i njihovih kasnijih ruskih i domaćih derivata Lenjina, Staljina i Tita. Interesantno je da su naši marksisti od nas pionira i omladinaca ljubomorno krili, da su Marks i Engels najveće nade za ostvarenje pravednog društva imali u prosvijećenim narodima: Njemcima, Englezima i drugima. Oni su više puta pisali da su balkanski narodi previše primitivni, da bi kod njih ta revolucija imala bilo kakvog uspjeha. Istorija je dala najbolju ocjenu izvodljivosti njihovog filozofsko-teoretskog djela kao i njihove procjene, koji narodi bi mogli iznijeti revoluciju na svojim leđima. Prosvijećeni Englezzi i Njemci su odmah prozreli koliko je daleko njihova zemlja Utopija, a primitivni Balkanci i nekadašnji sovjetski narodi su progutali tu priču i pokušavali da ostvare neostvarljivo, pritom ubrzano gubeći korak u razvoju sa zapadnom civilizacijom. Posredno su Marks i Engels zaslužni za stvaranje prvih kolonija crnogorskih iseljenika

na njemačkom tlu pod imenom „radnici na privremenom radu u inostranstvu”. Ljudi iz privredno nerazvijenijih crnogorskih krajeva gubili su strpljenje čekajući da dođe to vrijeme kada „svi imaju radno mjesto i rade koliko mogu i troše onoliko koliko im stvarno treba“. Trbuhom za kruhom, krajem pedesetih godina prošlog vijeka odlazi najčešće nekvalifikovana radna snaga, na zaprepaštenje lokalnih partijskih funkcionera u „neprijateljsku“ Njemačku, koja se uz pomoć zapadnih saveznika lagano, ali sigurno podiže iz pepela.

Ove naše radnike na privremenom radu u Njemačkoj su očekivali pripadnici političke, kvislinške emigracije iz cijele Jugoslavije koji su se povukli zajedno sa njemačkom vojskom. Oni su najvećim dijelom, ako nijesu otisli u prekoceanske zemlje, bili smješteni u savezničke sabirne logore i u besposlici, uzaludno čekali da ih zapadni saveznici upotrijebe u nikad dočekanom pokušaju sloma komunističkog režima u Jugoslaviji. Dio ove političke emigracije koji je poticao iz Crne Gore nije imao interesovanja da stvara crnogorska iseljenička udruženja kako samostalno, tako ni sa novoprdošlom crnogorskom ekonomskom emigracijom. Oni su zbog svoje nacionalističke i velikosrpske provenijencije, čak radili sasvim suprotno, gušili svaku pomisao o crnogorskoj posebnosti svodeći je na srpski folklorni privjezak. „Radnici na privremenom radu u inostranstvu“ iz Crne Gore koji su se zadesili sudbinom u Njemačkoj, sve i da su imali takvih ideja nijesu ih mogli ostvariti, a da ne budu prikazani kod drugih Jugoslovena u negativnom svjetlu navodnih „crnogorskih separatista“. Oni su zato bili inkorporisani u tzv. jugoslovenske klu-

bove koji su bili pod apsolutnom kontrolom komunističke partije i UDBE. To je išlo dotle da su na tuđoj teritoriji razvili partijsku strukturu, potpuno identičnu onoj u zemlji. Na vrhu piramide partijske vlasti bili su naravno kadrovi poslati iz zemlje. Između ostalih dejstava propagandne prirode koji sa današnje istorijske distance bivaju posve nezanimljivi, ostao je jedan karakterističan recidiv, koji se i do danas da primijetiti kod starijih crnogorskih iseljenika iz Njemačke. Iako neki od njih imaju njemačke bračne partnerke, njihova đeca nose dijelom njemačka imena i znaju crnogorski samo natucati, a unuke da im i ne pominjemo, ne pristaju da se nazovu crnogorskim iseljenicima, nego ostaju pri terminu koji im je ondašnja UDBA dodijelila: „radnik na privremenom radu u inostranstvu“. Ovo je imalo ozbiljne posljedice na integraciju naših ljudi u njemačko društvo. Najvećim dijelom, oni su podsjesno kroz tu indoktrinaciju odbijali ovu zemlju, čak i nakon 40 ili 50 godina, nazvati i osećati svojom drugom domovinom. Ne samo to, nijesu se osečali odgovornim ni da dobro nauče jezik svojih sugrađana, da sa njima ravnopravno učestvuju u životu, čitaju njemačke knjige, dnevne novine, prate televizijski program i društveno-političke debate. Ne, nije im to trebalo, znali su samo „basic“ jezika koliko im je bilo potrebno da nekako opstaju na poslu, a često se radilo o njemačkom jeziku u infinitivnoj formi. U svoje slobodno vrijeme, zabavu i čašicu razgovora su nalazili u jugo-klubovima širom Njemačke. Ovo i ne bi bilo toliko strašno da su se naši zemljaci nakon par godina stvarno vraćali za domovinu. Međutim, oni su ođe stvarali porodice, i u ovoj zemlji su odrastala njihova đeca tj.

druga generacija Crnogoraca u jednoj vrsti jugo-geta. Ovo je matrica po kojoj je funkcionala dobra većina naših zemljaka sredinom 20. vijeka u Njemačkoj i predstavlja propuštenu šansu za masovnije međusobno upoznavanje i zblžavanje dvije nacije. Jedan manji dio, iskoristio je pruženu šansu, i potpuno se integrirao u njemačko društvo, stekao prijatelje i među njemačkim sugrađanima, bračno se vezao za njemačkog ili partnera iz drugih nacija prisutnih u ovoj zemlji, a pritom u potpunosti zadržavši svoj crnogorski identitet. Ovakvi ljudi, širokih pogleda su bili najdragocjeniji u razvoju prijateljstva Njemačke i Crne Gore. Najpoznatiji među takvima su, svim Crnogorcima u Njemačkoj znani Ljubo Dabović visoki činovnik najmasovnijeg njemačkog sindikata DGB, Vojo Vuksanović i Savić Babić, Veljko Strugar, Dušan Kapisoda, koji su u okviru brojnih društvenih aktivnosti nebrojeno puta organizovali studijska putovanja njihovih njemačkih prijatelja po Crnoj Gori kao i naših građana po Njemačkoj.

Raspadom zajedničke južnoslovenske države, raspada se kao kula od karta i sistem jugo-udruženja kojim je ta država kontrolisala svoje građane u Njemačkoj. Istovremeno u Njemačku stiže još jedan talas iseljenika, pretežno mladih i visoko obrazovanih ljudi, koji donose novi impuls i kvalitet u crnogorsku dijasporu. Oni se na početku, putem interneta povezuju sa Crnogorcima druge generacije u Njemačkoj, koji su u njoj potpuno integrirani i u kojoj su pohađali visoke škole, što im nije smanjilo prostor za zemlju očeva u njihovom srcu. Ovim riječima sam personalizirao Aleksandra Sašu Kapisodu i njegovu sestruru Dušanku, koji se među

o Crnoj Gori, koristili svaki kontakt sa ljudima iz njemačkog političko-ekonomskog establišmenta da lobiramo u korist njene državne nezavisnosti.

Sredinom juna 2006. Njemačka vlasta priznala je državnost Crne Gore ostvarenu na referendumu 21. maja iste godine i naložila uspostavljanje diplomatskih odnosa sa ovom starom evropskom državom, 92 godine nakon objave rata Crne Gore Njemačkoj Carvinci.

Nakon skoro dvodecenijskog postojanja i relativno uspješnog rada, nakon što je izborena državna nezavisnost u SCANJ su se polako ali kontinuirano ubacivali elementi neskloni izvornim vrijednostima te asocijacije i potkopavali su ovu organizaciju dok se iz nje nijesu izdvojila sva iskreno patriotska udruženja koja su juna 2018. godine

osnovala MD Alijansu Ime SCANJ ostalo je zarobljeno od sitnih političkih sićardija i pripadnika obavještajnih službi susjedne i crnogorskoj multietničkoj državi i dijaspori nenaklonjene zemlje. MD Alijansa okuplja 9 udruženja građana porijeklom iz CG i ova alijansa stoji čvrsto na braniku građanske i nezavisne Crne Gore. Njeni aktivisti reaguju na pokušaje nove vlasti neočetničkog karaktera da uskrati pravo glasa našim državljanima koji žive u Njemačkoj. O ovome i drugim nedemokratskim postupcima nove vlasti informišu politički establišment njemačke države, vode razgovore na iste teme i sa diplomatskim predstavnicima Njemačke u Crnoj Gori, sve u cilju vječnog očuvanja tekovina nezavisne i građanske Crne Gore svih njenih njenih građana u zemlji i dijaspori. Neka bude još jedna borba neprestana za vječnu i građansku Crnu Goru!

“eMDe Alijansa”

Zajednica crnogorskih udruženja u Njemačkoj
Gemeinschaft montenegrinischer Vereine in
Deutschland

eMDe Alijansa

JANKO NIKOLOVSKI

PODRŠKA IZ SKOPLJA

Janko Nikolovski (1946) makedonski novinar, publicista, teoretičar slobode medija i ekspert iz oblasti slobodnog pristupa informacijama. Rođen u Skoplju u kojem se školovao i završio Pravni fakultet. Radio kao urednik aktuelno-političkih emisija u TV Skoplje. Pisao za crnogorski naučni časopis *Medijski dialozi* i bio programski direktor naučne nagrade *Dialogos* za najbolju knjigu iz kulture i teorije medija na prostoru Zapadnog Balkana. U izdanju časopisa *Komuna* iz Podgorice 2021. godine iz štampe je izašla knjiga *Janko Nikolovski (Po-etička života)* koju su priredili mg Željko Rutović i dr Mirko Jakovljević.

Istao sam ovih dana IDENTITET – časopis za kulturu, nauku, politiku, istorijska i društvena pitanja crnogorske dijaspore. Izlazi kvartalno, ali je ipak to veliki i značajan poduhvat. Možda je pomalo i rizičan, za urednika, redakciju i autore... (ovo je mišljenje nekog koji nema iskustva ili hrabrosti da zamisli nešto slično u svojoj zemlji, koja isto ne oskudeva u, onomad makedonskim građanima, u dijaspori).

Nije mi namjera da govorim detaljnije o spomenutom časopisu, ali me je zainteresovalo upoređenje sa mogućnostima da se i u mojoj zemlji ohrabri jedan sličan pokušaj. U brojevima 4 i 5, *Identiteta* objavljena su ukupno 33 članaka iz zemalja sa svih kontinenata gdje žive Crnogorci. Izdvajam samo nekoliko naslova koja bi trebalo dočarati pa čak i približiti profil ovog poduhvata: „Sloboda – crnogorski rodni list”, „Potop crnogorske emigracije – prijetnja održivosti Crne Gore”, „Iseljavanja Crnogoraca u Rumuniju i Bugarsku”. Zatim ima članak o Kulturi kao najboljem zaštitniku identiteta pa i intervju sa prin-

cezom Gabrijelom od Savoje. Dobro, mi u Makedoniji, koliko ja znam nemamo živilih princeza, ali imamo sigurno uticajnih ljudi u zemljama gdje živi veliki broj Makedonaca koji su imali ili još uvijek imaju naše državljanstvo, ili su potomci iseljenika iz Makedonije i na kraju, kako se to obično radi i ta oblast postavlja: umjetnost ruši barijere, spaja ljudе. Možda je i ovaj mali krok dovoljan da se procjeni uređivačka politika ove redakcije i pravac interesovanja dijaspore o kojoj pišemo. Ja se samo, možda naivno, pitam – zar ovo nije od direktne pomoći, pa čak i putokaz otadžbini mojoj, ne bi li našla ili utvrdila rješenja za neka pitanja, uz komentar da bi to moglo biti mišljenje i ljudi iz dijaspore!? Mislim da bi mudra vlast to trebala raditi, kao što rade Crnogorci.

Za ovakvo djelo ne treba se čak ni ustavoviti neko novo ministarstvo! Možda nekoga i to zanima – „Identitet“ se štampa u 500 primjeraka. No, da ne zaboravim, ovaj časopis ima internet izdanje pa ga zainteresovani mogu čitati širom svijeta. Besplatno. Da li je to malo

ili mnogo, znaćemo kad takav ili sličan poduhvat krene u našoj domaćoj praksi. Ali budimo časni pa recimo pravu istinu... Nije ako krene, jer je već krenuo!

Ovdje je možda pravo mjesto otvoriti još jednu temu: Eto i ja sam se prevario ali na vrijeme, se ipak sjetio – otadžbina i vlast ne pokreću časopise, to rade pregaoci - iz ubjedjenja i cijeneći i pretpostavljajući potrebe i težnje ljudi a oni su ustvari ono što mi zovemo (nekako bezlično, rekao bih) – otadžbina... Njih, tih pokretača, nigdje nema, nijesu vidljivi, jer ne rade to oni zbog sebe; to su sve realizirani ljudi u svojim oblastima! Ne žele oni nikakvu slavu za sebe, ali rade iz drugog plana koji često zna biti, usamljen i jedini front koji brani tanku liniju opstanka ovih ideja i potreba. Bore se oni protiv ravnodušnosti, nerazumeavanja i ne masovnih ali postojećih nasrata na „trošenje društvenih sredstava“. Bore se oni ustvari, protiv neznanja i samodovoljnosti. Ali ONI drugi, nijesu naivni – znaju da je sukob mišljena glavna

opasnost za one koji nijesu prebogati u argumentima. Vraćam se svojoj omiljenoj maksimi: Za takve je NE TALASAJ vrhunski i najmoćniji čuvar demokratije kako je oni zamišljaju. Spokojsvo je za takve vrhovni Bog u tom Panteonu.

Na kraju, poštovani čitaoče, imaš maksimalno pravo da me upitaš: pa konačno, ko su ONI. Pomisao da je to većina ili bar veliki broj nas, nudi samo beznađe u svijetu koji hrli u susret svim zakonitim slobodama?

Tačno je - ne mogu ih nabrojati! Jer je najstrašnije to što mi Vi uvijek možete odbrusiti - nema takvih koji liče na njih! Još bolje, kažem ja. Daj dobri bože da ste u pravu? Ali imam pravo da sumnjam u to. Nemam li? A, užasa li! A šta ako smo svi to, mislim ONI?! To bi značilo da bi „divno“ jednoumlje možda opet uzjahalo!? Podrška i naklon Identitetu, i daj bože još više novih i dobrih prijatelja hrabrog i slobodnog uma, odakle god oni dolazili.

DRAGAN SMOLOVIĆ

POGLED IZ ŠVEDSKE

Dragan Smolović (1976), rodom iz Mojkovca, dugogodišnji službenik Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Od 2003. godine živi i radi u Švedskoj. Aktivan u referendumskoj kampanji za obnovu crnogorske nezavisnosti i u organizovanju crnogorskih iseljenika u zemlja-ma Skandinavije.

Kraljevina Švedska je Nordijska zemlja u Skandinaviji, država uređena kao ustavna parlamentarna monarhija. Švedskom vlada parlament koji bira premijera i vladu, a šef države je kralj, koji ima samo ceremonijalne dužnosti. U ovoj zemlji na severu Evrope, na obali Baltičkog mora, živi nešto više od 10 miliona stanovnika i smatra se jednom od država sa najboljim životnim standardom u svijetu.

U periodu od 1960. do 1970. godine više od 30.000 jugoslovenskih radnika je došlo u ovu zemlju u potrazi za poslom i boljom zaradom. Po podacima Centralnog statističkog biroa Švedske u 2017. godini u njoj živi 1.100 građana koji potiču iz Crne Gore.

Jedna od važnih ličnosti u istoriji švedsko crnogorskih odnosa je svakako švedski kapetan Erik Af Edholm koji je tokom 1913. godine, za vrijeme Prvog balkanskog rata, obavljao dužnost vojnog atašea pri Crnogorskoj vojci. Obišao je prve redove naše vojske na Tarabošu, bio je jedini strani oficir kojemu je za vrijeme skadarske krize bilo dozvoljeno da poseti crnogorsku vojsku na ratištu. Skoro vijek kasnije otkriven je spis kapetana Erika Af Edholma

pod naslovom: „Zapažanja za vrijeme misije Crnogorskoj armiji tokom Prvog Balkanskog rata 1913. godine“ a Crnogorci u Švedskoj, prije svih Vuko Đurov Rajković, su omogućili i finansirali njegov prijevod na crnogorski jezik. Ovaj dragocjen i do tada nepoznat tekst publikovala je 2011. godine Dukljanska akademija nauka i umjetnosti pod naslovom „Crnogorska skadarska epopeja“.

Zoran Roganović, legenda švedskog klupskega rukometa

Od Crnogoraca savremenog doba u Švedskoj su najpoznatiji Cetinjanin Zoran Roganović, legenda švedskog klupskega rukometa, koji je ostavio neizbrisiv trag kao trener i igrač u ovoj zemlji. U dugogodišnjoj karijeri u Švedskoj postigao je rekordnih 2.277 golova. U poslovnom svijetu respektabilno je ime Veselina Mijača biznismena koji u Stokholmu ima veliku građevinsku firmu. Mijač je privržen Crnoj Gori i u njoj je značajno investirao u nizu projekata (Mol of Montenegro, Europoint, Ramada...)

U ovom tekstu predstavićemo život i iseljeničku priču jednog uspješnog Crnogorca u Švedskoj, zanimljive porodične istorije. Za primjer i poštovanje je njegov odnos i senzibilitet prema postojbini svojih predaka, kao i prema identitetskim karakteristikama ponosnog crnogorskog naroda kojem

pripada. Njegovo ime je Saša Vukov Rajković. Živi na jugozapadnoj obali Švedske u Angelholmu, gradu u kojem je rođen.

Rajkovići su sa njeguša, njegov đed Đuro se nakon Drugog svjetskog rata, za vrijeme kolonizacije Crnogoraca u Vojvodini, sa svojom familijom došli u Lovćenac, u mjesto u kojem su se uglavnom skoncentrisali Katunjani. Sašin otac Vuko, kojeg spominjemo u vezi knjige švedskog kapetana, radio se u Lovćencu 1950. godine. Prije njega u familiji Đura Rajkovića su po rođenju umrla dva muška đeteta i rodile se tri ščeri, prvo Olga, pa Stanka kojoj dodataše ime da stane umiranje muške đeće i na kraju Nada kao nada da će na svijet doći i muški nasljednik. I kada je došao, nazvaše ga Vuko, da kao vuk bude zdrav i otporan i opstane u životu.

Kao i kod dostine emigrantskih crnogorskih familija točak seobe jednom kad krene nikad da se zaustavi... Tako je i sa Rajkovićima, koji su se 1962. godine iz Lovćenca iselili u Švedsku. Mladi Vuko je u novoj sredini stasao u zgodnog, fizički jakog i temperamentnog mladića. Njega i najboljeg mu druga Nikolu Perovića zvali su „Prinčevi iz Montenegrina“. Perović je Cuca iz Lovćenca koji je sa braćom radio i živio u Švedskoj. Još se prepričavaju njihove tuče sa četničkom i ustaškom emigracijom iz kojih su redovno izlazili kao pobednici. Vuko se iz ljubavi oženio sa Mirom, hrvaticom iz Švedske koja mu je godinu dana ranije spasila život kada su mu četnici pripremali likvidaciju u gradskom parku. Vjenčanje je obavljeno u ambasadi SFR Jugoslavije u Stokholmu. Kumovi su bili Crnogorci Nikola Perović i Joko Dapčević jugoslovenski diplomata u Švedskoj, iz ko-

lonističke familije iz Feketića, mesta nadomak Lovćenca.

Vuko i Mira Rajković su dobili sina Sašu 1971. godine i ubrzo nakon toga svi zajedno se vratili u Jugoslaviju. Kratko su se zadržali u Lovćencu, a onda nastanili u Zagrebu, gdje je otac Vuko nastavio školovanje i kasnije imao uspješnu poslovnu karijeru. Saša se školovao i bavio sportom. U savate boksu je bio juniorski reprezentativac Jugoslavije. Nakon 20 godina života u Zagrebu kod ove crnogorske familije točak seobe se ponovo pokrenuo. Ratne devedesete su uzimale svoj danak, samo sa nekoliko kofera Rajković su se 1991. godine vratili u Švedsku. Kuća u Zagrebu je provaljena i loši ljudi su odnijeli sve, a njegoševu sliku, koju je 1978. naslikao umjetnik Želimir Vrbanc, isekli su nožem preko lica velikog crnogorskog vladike, vladara i književnika. Komšija je uzeo i sačuvao sliku i kasnije je ona stigla u Švedsku, a zatim na Cetinje u muzej na restauraciju. Kada su čuli šta je slika prošla nijesu htjeli ništa naplatiti. Danas ona visi na zidu u kući Saše Rajkovića u njegovom rodnom gradu Angelholmu. Očev poklon, crnogorski grb isklesan u kamenu, stoji ponosno na fasadi te kuće pored ulaznih vrata i dočekuje goste.

Saša je uspješan poslovan čovjek. Ugostiteljstvom se bavio 17 godina i postigao zapažene rezultate. Švedska štampa je pisala u više navrata da je napravio najskuplju picu na svijetu, na kojoj je bilo zlata, kobe govedine i mnogo toga, ali glavni sastojak je bila njeguška pršuta. Promo-

cija Crne Gore je uvijek prisutna kod ovog čovjeka. Osvajač je više medalja na svjetskim kulinarским prvenstvima i pica olimpijadama. Dva puta je bio prvak za severne zemlje a u Ginisovu knjigu rekorda je ušao u rastezanju pica tijesta. Sada se uspješno bavi prevodilačkim poslovima kao i prodajom nekretnina u Crnoj Gori koje nudi švedskim klijentima.

Jedna sekvenca prvog filma u švedsko-crnogorskoj koprodukciji „A Balkan noir“ režisera Dražena Kuljanina, koji je snimljen 2017. godine, odigrava se u mesari za lov Saše Rajkovića koji se i pojavljuje u kraćoj ulozi. Saša ima svoje privatno lovište, uspješan je lovac i dobar strijelac. Član je najpoznatijeg švedskog lovačkog društva koje organizuje prestižni „Lov na kralja“... na losa, kralja skandinavskih šuma. U Crnoj Gori je član Streljačkog kluba „Nikšić“.

Saša Rajković ima dva brata, Marka koji takođe živi Švedskoj i šef je marketinga u Telekomu u Malmeu i Fabijana koji je bankar u Cirihu. Njihova veza

Saša Rajković u Crnogorskem kulturnom centru u Lovćencu

sa Crnom Gorom je porodična kuća u Ljutoj pored Kotora u kojoj se mnogo-brojna porodica svakog ljeta okuplja i provodi zajedničke trenutke.

Saša i njegov mlađi brat Marko, na organizovanoj duploj svadbi, vjenčali su se sa svojim suprugama, koje su iz Zagreba i Beograda, istog dana 2008. godine u Crnoj Gori. To veličanstveno svadbeno veselje je primjer kako se u 21. vijeku može uklopiti tradicionalno i savremeno. U prvom dijelu svadbe, ispoštovani su tradicionalni crnogorski običaji, mладenci su bili obučeni u crnogorsku narodnu nošnju, a čin crkvenog vjenčanja je obavljen u Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi u Starom gradu u Kotoru. U crkvi za čiju izgradnju je otac od mladoženja dao nemjerljiv do-

prinos. Veselje je kasnije nastavljeno u luksuznom hotelu Splendid.

Junak naše priče je roditelj tri kćeri, i one su krštene u Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi. Zajedno sa vladikom Borisom Bojovićem pokrenuo je Rajković inicijativu za osnivanje naše crkve u Švedskoj. Ide očevim stopama i stopama svojih predaka.

Saša Vukov Rajković je predstavnik druge generacije crnogorskih iseljenika koji su rođeni i koji žive u tuđini. Uzorno porodično vaspitanje i kodeks časti i poštovanja prema korijenima svojih predaka su kod ovog čovjeka iskristalisali model ponašanja koji može biti primjer pripadnicima crnogorske zajednice širom svijeta.

Braća Rajković sa suprugama na dan vjenčanja u Kotoru

CRNOGORCI I IRSKA

Alek Barović (1996), završio osnovne, specijalističke i magistarske studije na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Trenutno magistrand na NOHA programu iz oblasti Međunarodne humanitarne akcije na Univerzitetskom koledžu u Dablinu, Republika Irska. Kao istraživač boravio na Univerzitetu u Zagrebu i Masarykovom univerzitetu u Brnu. Sfere interesovanja: studije genocida i masovnih zločina, nacionalizam, ekstremizam, politička istorija Crne Gore 20. vijeka i crnogorska dijaspora.

Irci i Crnogorci su dva veoma slična naroda. Nadaleko poznati borci, vječna borba za slobodu i nezavisnost, vjekovni problemi sa gladu i imigracijom. Irsku je samo u periodu od 1845. do 1852. godine napuštilo blizu dva miliona stanovnika. Irska danas ima oko 5 miliona stanovnika što najbolje pokazuje koliko je njena demografija bila pogodjena i nije se nikada oporavila. Danas u iseljeništvu živi oko 70 miliona ljudi irskog porijekla što je jedan od rijetkih slučajeva da van matice ima mnogo više pripadnika njenog naroda nego u njoj samoj. Sličan je primjer su i Crnogorci i Crna Gora.

Malo je poznato o tome koji su bili prvi kontakti Crnogoraca i Irske, ali sa sigurnošću možemo reći da se zvanično prvi odnosi uspostavljaju rađanjem Slobodne irske republike i smrću Kraljevine Crne Gore. Jovan Čubranović, novinar i borac za pravo, čast i slobodu Crne Gore, uspostavlja kontakte među tamošnjim političkim krugovima kako bi ih zainteresovao za crnogorsko pitanje. To je vrijeme dvadesetih godina prošloga vijeka u kojima djeluje veliki broj međunarodnih organizacija koje

se borbom za obnovu nezavisne crnogorske države i skretanjem pažnje svjetske javnosti na užasno stanje i zločine koji se dešavaju u Crnoj Gori. U tom trenutku nastaje i irski komitet za Crnu Goru koji čine nekoliko desetina irskih intelektualaca. O tim dñima u Nacionalnom arhivu Irske u Dablinu nalazi se obimna dokumentacija koja treba da bude istražena, što bi na kraju rezultiralo jednom ozbiljnim naučnim djelom na temu Irske i boraca za pravo, čast i slobodu Crne Gore. U svojoj studiji „Najveći zločin u istoriji“ Jovan Čubranović navodi da je sedamdeset dva člana irskog Parlamenta i Senata predvođenih jednim od vođa irskog rata za nezavisnost i kasnijeg predsednika Irske republike Emona de Valere stalo u odbranu Crne Gore. Čubranović navodi i da je Međunarodno udruženje irskih žena za mir donijelo rezoluciju u odbranu slobode Crne Gore. U tom saopštenju stoji da irski ogrank Međunarodnog udruženja žena za mir i slobodu smatra predaju Crne Gore srpskoj militarističkoj dominaciji kao jedan od najvećih zločina u modernoj istoriji.

Urna i ploča Marku Zekovom Popoviću u Katedrali u Dablinu

U najpoznatijim irskim bioskopima jedno vrijeme je prikazivan i prvi crnogorskiigrani nijemi film *Voskresenja ne biva bez smrti*, snimljen u italijanskoj produkciji 1922. godine, čija je namjena takođe bila da skrene pažnju međunarodne zajednice na crnogorsko pitanje.

Tokom Drugog svjetskog rata, iz Londona koji je stalno bio meta, u Dablin doseljava princ Milo Petrović Njegoš, dalji rođak kralja Nikole I, veoma ak-

gorskog taj će odlučno ustati u odbranu svoje Domovine, tim prije kad zna da će ga za njegovo kukavičko čutanje i sam neprijatelj naše istorije i naše narodne časti tako strašno ukoriti i osramotiti, kao što je to bio slučaj do sada sa mnogim nesrećnim Crnogorcima".

Princ Milo nastavio je da živi u Irskoj, dugo vremena u Dablinu, a kasnije na selu na zapadnoj obali države. Princ Milo Petrović Njegoš je direktni potomak brata vladike Danila, pitomac

tivna ličnost u crnogorskoj emigraciji. Princ Milo sa sobom u Dablin donosi urnu njegovog vjernog prijatelja i posljednjeg crnogorskog alaj-barjaktara Marka Žekovog Popovića sa Njeguša koji je preminuo u Londonu 1934., mada postoji sumnja da je otrovan. On će tu urnu pohraniti u dablinskoj Christchurch katedrali na veoma vidnom mjestu gdje se i danas nalazi. Marko Žekov Popović u jednom svom tekstu objavljenom u časopisu *The Montenegrin Mirror* 1927. godine izriče gotovo proročke riječi koje su nažalost aktuelne i danas: „U koga još ima rodoljubnog žara i ponosa crno-

najbolje ruske carske vojne akademije, miljenik svoga kralja, tetaka princeza, prijatelj potonjeg ruskog cara, meksičkog predsjednika Obregona, drugar čuvene Volis Smit. Komandant odbrane Lovćena, jedan od vođa Božićnog ustanka, pisac brojnih apela, do zadnjega dana borac za pravo, čast i slobodu Crne Gore. Zbog borbe za nezavisnu Crnu Goru ispaštala je i Milova familija. Čerku i ženu je ostavio u Kaliforniji kako bi se posvetio obilasku političkih centara kako bi ih umolio da riješe crnogorsko pitanje i proći će četrdeset godina do sljedećeg susreta sa njegovom čerkom Milenom. Veliki svjetski vajar, a takođe borac za Crnu Goru, Janko Brajović, jednom prilikom u Londonu reče da je Milo najdostojniji da bude crnogorski kralj. Nudili su naci-fašisti Milu krunu, ali on nije htio da je prihvati. Njegova kćerka Milena

Petrović Njegoš Tompson napisala je značajnu knjigu *Moj otac, princ (My father, the prince)*, a svu imovinu koju joj je u Crnoj Gori ostavio otac poklonila je Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi. Najveća želja joj je bila, kao i njenom ocu, da dočeka nezavisnu Crnu Goru. U tome nije uspjela, preminula je 2005. godine. Ali je uspjela ideja za koju se njen otac toliko borio. Princ Milo umro je 1978. godine i sahranjen je ispred hiljadugodišnje katedrale svete Marije u Limeriku.

Nadam se i vjerujem da će jednoga dana kada Crna Gora bude slobodna i cijenila svoje heroje, sa najvećim državnim počastima posmrtni ostaci princa Mila Petrovića Njegoša i alaj-barjaktara Marka Žekovog Popovića biti preneseni iz Irske u Crnu Goru za koju su šrtvovali svoje život.

Grob Mila Petrovića ispred Katedrale u Limeriku

DRAGANA OTAŠEVIĆ

CRNOGORSKI RAZGOVORI U LATINSKOJ AMERICI

Dragana Otašević (1988) rođena u Podgorici, magistrirala je međunarodnu politiku i ekonomiju u Buenos Ajresu, dje je trenutno magistrand na Institutu za politike i menadžment međunarodnih migracija. Istražuje i piše o staroj crnogorskoj emigraciji u Latinskoj Americi. Jedna je od osnivača NVO Crnogorsko-argentinska fondacija.

Projekat Crnogorski razgovori u Latinskoj Americi (Charlas Montenegrinas en América Latina) je projekat koji je nastao iz potrebe očuvanja i promocije crnogorskog jezika i kulture unutar naših zajednica na području Latinske Amerike.

Logo - autor Huan Vladimir Martinović

I pored raznih aktivnosti koje sam realizovala u crnogorskoj zajednici u Argentini, u oktobru 2020. godine osetila sam potrebu da trebam da posvetim dodatni dio svog vremena za poboljšanje prisustva crnogorskog jezika u našim zajednicama na teritoriji Latinske Amerike. Ideju sam predstavila rođaku Marselu Popoviću iz Rosarija i Valteru Pavićeviću iz pokrajine Čako. Nakon analize ideje, organizovali smo sastanak, na kojem smo donijeli odluku da počнемo sa realizacijom projekta. Odlučili smo da on traje godinu dana, od novembra 2020. do novembra 2021. godine. Posmatrali smo ovaj projekt kao neki vid „probe“, odnosno pilot projekt koji bi prethodio nekom mnogo većem i ozbiljnijem. Na kraju, to naše predviđanje se obistinilo. Tokom časova rodile su su se razne ideje, koje sada sprovodimo u djelo. No, o tome nekom drugom prilikom.

Za učešće u ovom projektu prijavilo se sedamdeset učesnika iz Argentine, Pa-

argentina

argentina

ragvaja, Bolivije i Brazila. Tokom godine, svake nedelje u 10:30h sastajali bi se na virtuelnoj platformi Meet, učili bi jezik i razgovarali o raznim crnogorskim temama, kao što su: istorija, kultura, umjetnost, geografija, tradicija, običaji, gastronomija, turizam i sl. Takođe, vrlo često, učesnici bi govorili o svojim precima, budila bi se šećanja iz djetinjstva, u mislima bi navirali običaji, tradicije i riječi na crnogorskom (arhaizmi uglavnom) kojima su svjedočili kao djeca. Darinka Velimirović iz pokrajine Santa Fe, najstarija učesnica koja ima 88 godina, bi nam govorila o svom ocu Jovanu Velimiroviću koji je osnovao prvu školu u mjestu Maksimo Paz u istoimenoj pokrajini. U njoj je bio učitelj i direktor tokom više decenija. Nikolas Jokmanović o njegovom odrastanju u koloniji La Montenegrina u pokrajini Čako, a Margarita Kilibarda o svojim precima iz Banjana i kultu davanja riječi, koliko je data riječ bila važna u njenoj porodici i lokalnoj crnogorskoj zajednici u mjestu u kojem je rođena i odrasla.

Rezultati projekta su prevazišli sva naša očekivanja. Nijesmo samo uspjeli da promovišemo glavne karakteristike crnogorskog kulturnog i nacionalnog identiteta na teritoriji Latinske Amerike, već i da kreiramo jednu divnu grupu ljudi, pripadnika našeg naroda, koja živi na drugom kraju svijeta, među kojima postoje mnogi koji nikada niješu posetili Crnu Goru, ali je nose u sebi. Uspjeli smo da probudimo memoriju, da se vratimo čak u period odlaska njihovih predaka sa crnogorskih ognjišta. U mislima smo pratili njihov put do raznih luka iz kojih bi isplovljivali ka dalekom Buenos Ajresu... Pričali smo i o

njihovom dolasku, o poteškoćama na koje su nailazili, o poštovanju koje su uživali u novoj, multikulturalnoj zajednici, o tradicijama i običajima koje su prenijeli na potomke, o njihovom duhu koji i dalje živi u njihovim potomcima... Crnogorski razgovori u Latinskoj Americi su postali mjesto, čak se može reći centar okupljanja članova crnogorske zajednice na ovom prostoru. Taj virtualni sastanak se slikovito može zamisliti kao sednik na nekom guvnu u Katunskoj nahiji... na guvnu, tom kamenu koji oslikava crnogorsku prošlost u dalekoj Obećanoj zemlji...

Svjedočenja i iskustva učesnika

Margarita Kilibarda (Maximo Paz, Santa Fe, Argentina)

Odavno sam željela da naučim jezik moje babe i mojeg đeda iz Crne Gore.

Slikar Huan Vladimir Martinović i istraživač Dragana Otašević u Buenos Ajresu

živjeli su sa mojim roditeljima i njih četvoro su govorili crnogorski. Došli su početkom 20. vijeka i uviјek su se nazivali Crnogorcima. Moj đed i baba i moj otac, rođeni Argentinac, uviјek su odlazili kod drugih crnogorskih porodica i njihovih potomaka. U kontaktu sa zemljacima, kada su moji preci preminuli, počela sam osećati potrebu da naučim više o crnogorskoj istoriji, kulturi i jeziku. Na poziv zemljaka Marsela Popovića, pridružila sam se učesnicima projekta Crnogorski razgovori u Latinskoj Americi. Grupa je divna, nedostaje nam prisutnost jednog zemljaka koji je preminuo i tužni smo bili zbog njegove bolesti a kasnije nenađoknadivog gubitka našeg sunarodnika, kao da smo ga poznavali tokom cijelog života. Zvao se Roberto Kolovčević, po majci porijeklom iz Crne Gore. Projekat je, tokom pandemije Covid 19, uspio da okupi crnogorsku dijasporu u Južnoj Americi. Sastajajući se svake neđelje, ujedinjeni prema svojim korijenima, kroz upoznavanje jezika i kulture Crne Gore, učvršćena je veza sa postojbinom Crnom Gorom.

Stela Arnijas Palčić (Alta Gracia, Kordoba, Argentina)

Imam 48 godina i nesumnjivo svaki prijedlog studija predstavlja, u ovoj fazi mog života, izazov. Projekat Crnogorski razgovori u Latinskoj Americi nije bio izuzetak.

U početku me je podstaknulo da se pridružim grupi potreba da nastavim sa daljim otkrivanjem moje voljene Crne Gore i njene kulture. Osećaj slušanja đedovog jezika uviјek je bio blizak i posebno drag. Ono što čini ovaj program posebnim je to što ne postoji drugi način učenja crnogorskog jezika u Argentini, kao recimo engleskog ili

francuskog koji se uče na raznim akademijama i školama. U svakom slučaju, ovaj put je tek počeo... ima se mnogo toga za naučiti i prije svega između sebe za podijeliti...

Klaudija Vuksanović (Santa Kruz de la Sierra, Bolivija)

Kao unuka Crnogorca iz Bolivije, uviјek sam bila zainteresovana da upoznam jezik i kulturu mojeg đeda. U djetinjstvu me je tetka Danica naučila nekoliko fraza na crnogorskom i pričala mi priče o Crnoj Gori, životu i običajima. Međutim, to nije bilo dovoljno, htjela sam znati i naučiti više. U Boliviji nemamo mogućnost učenja crnogorskog jezika, zajednica potomaka Crnogoraca je vrlo mala, a u još manjoj mjeri govore jezik. Iz tog razloga, bila sam veoma uzbudjena zbog prilike da učestvujem u ovom projektu. Realizacijom ovog projekta omogućeno je da se stvori lijepa integracija i prijateljstvo između crnogorskih potomaka Argentine, Paragvaja i Bolivije. Vrlo je lijepa stvar moći dijeliti iste kulturne korijene. Posebno sam zahvalna organizatorima ovog projekta i iskreno se nadam da možemo nastaviti sa njim i u budućnosti.

Marselo Popović (Rosario, Santa Fe, Argentina)

Ponovno slušanje riječi i fraza kojima je govorila moja baba Stana sa Cetinje, ispunilo mi je srce radošću i vratilo me u djetinjstvo. Učenje crnogorskog jezika, prevazilazilo je jednostavnu činjenicu učenja jezika, jer sam tokom nastave osećao da učim „svoj jezik“ i vraćam se na neki način svojoj kulturi. Bilo je to mnogo više od učenja jezika. Svake neđelje „putovao“ sam u zemlju mojih predaka, na njene planine i obale, u društву grupe zemljaka s kojima

dijelim istu istoriju odvajanja od kori-jena. To je bilo ponovno povezivanje sa mojoj porodicom, sa mojoj istorijom, sa strašću mojeg đeda Pavla prema svojoj zemlji. Bilo je to iskustvo puno ošećaja. Učenje jezika nije samo u poznavanju gramatike, pravopisa i vokabulara. Uči se razmišljati kao njegovi govornici i živjeti na tom jeziku. Ovim projektom povratio sam svoj identitet, koji danas prenosim na sina, koji već zna da mu, iako je rođen u Argentini, venama teče crnogorska krv.

Karina Orahovac Milić (Tandil, Buenos Aires, Argentina)

U sklopu projekta Crnogorski razgovori u Latinskoj Americi uspjela sam spasti jezik svojih predaka, mogu ga malo bolje razumjeti, slušati i osećati kao svoj. To je alat koji mi omogućava da se povežem sa zemljom mojeg đeda, približava me mojim korijenima i mojoj crnogorskoj porodici. Jezik je nešto što zaista želim da sačuvam i proširim na svoje potomke i na crnogorsku zajednicu u gradu u kojem živim. Zahvaljujući ovom projektu imam priliku da pristupim crnogorskom jeziku, inače to ne bih mogla, jer u mojoj zemlji a posebno u mom gradu Tandilu ne postoji kurs crnogorskog jezika. Smatram da je ovaj projekat izuzetno važan za očuvanje identiteta naše zemlje porijekla. Zaista sam veoma zahvalna što sam imala ovu sjajnu priliku.

Andres Kostić (Santa Cruz de la Sierra, Bolivija)

Zahvaljujući Crnogorskim razgovorima u Latinskoj Americi pojačana je moja ljubav prema našim korijenima. Uspjeli smo ne samo da naučimo ili unaprijedimo znanje jezika, već i da saznamo mnogo više o kulturi, običajima, istoriji, stanovništvu, geografiji,

gastronomiji i mnogim drugim tema-ma koje su vezane za naše crnogorske korijene. Ono što je počelo kao grupa entuzijastičnih učenika crnogorskog jezika, postalo je bratstvo crnogorskih potomaka koji osećaju veliku ljubav prema svojim korijenima i imaju čvrstu želju da saznaju mnogo više o Crnoj Gori i pošte tu lijepu zemlju kako bi odali počast svojim precima. Moj đed je 1926. godine došao sa kovčegom koji danas čuvamo s posebnom pažnjom. Čuvajući šećanje i poštovanje na svoju postojbinu, nadam se da možemo očuvati snove naših predaka i na taj način ih duhom vratiti kući.

Valter Pavićević (Saenz Penja, Ćako, Argentina)

Veze prijateljstva i krvnog srodstva bile su toliko jake i iskrene da su u meni

ponovo probudile želju da još više upoznam kulturu i jezik svojih predaka, koji su sa velikim bolom napustili rodno Cetinje. Žato je neočekivano nastao san koji je jednostavno bio uvertira za nešto mnogo veće, taj san je imao cilj da pozove dijasporu da uči neformalno, ali na odličan način, da pohađa časove svake nedelje sa smjerom i instrukcijama, koje nam je sa velikom odgovornošću dala kako Dragana tako i svi učesnici koji čine ovu dragocjenu ljudsku grupu. Na ovaj način smo se osećali kao da je dio naših srca u Crnoj Gori.

Marta Martinović (Rio de Janeiro, Brazil)

Želim od srca zahvaliti organizatorima za svu predanost ovom projektu. Ponovo smo se spojili s divnim riječima i govorom naših predaka i zbog toga se osećam jako srećno. Nemam riječi kojima bih zahvalila za toliko ljubavi i predanosti jer nam je omogućeno ponovno povezivanje s jezikom naših predaka. Uzbudljivo je čuti zvukove djetinjstva. Draga Dragana, vječno sam zahvalna. Kao što kažemo u Brazilu „poljupci za tvoje srce“.

Andres Lakonić (Ciudad del Este, Paragvaj)

Kamen temeljac koji je postavila i održava ova virtualna akademija, podrazumijevao je, prije svega, početak iskrenijeg i potpunijeg razumijevanja mnogih ZAŠTO, tog našeg pretka imigranta, poznatog po svojim doprinosima paragvajskoj domovini, ali anonimnog u smislu preteče, njegove crnogorske nacije. Kao i ostali potomci imigranata, dijelili smo iste brige. Većina nas nije uspjela ni da upozna svoje porodice u Crnoj Gori, tako da sada

afirmativno tvrdim da ova iskustva nisu bila dio sudbine niti prošlost, već put naprijed, to je nesumnjivo naša sadašnjost! Budući da je učenje jezika sredstvo za upoznavanje, slušali smo svaku priču ili iskustvo koje su nam virtualni drugovi iz grupe pružili, te smo na osnovu toga uspjeli da spoznamo vrijednost Migranta. Za nas pripadnike dijaspore, znati o našim porodicama je nešto modularno. To je atributska vrijednost koja je za nas suština crnogorskog osećaja i bića, ali u isto vrijeme, ne shvatam kako bi bilo najprikladnije definisati što znači biti Crnogorac, ili se zapitati kako Crnogorci danas vide sebe, kako se reflektuju, identiku? Vremena su se promijenila za imigrantsku porodicu i njihovo potomstvo, oni su već našli i zavoljeli druge zemlje, druge porodice, ljudе, da bi kasnije formirali svoje porodice, zajednice i društva, đe vrijeme utiče na gubljenje imigrantskog osećaja. Danas imamo izgrađen taj hronološki most, ali to je most koji spaja našu paragvajsku domovinu, koja je postala nova domovina za jednog crnogorskog imigranta prije 120 godina. Mi smo u pokušaju da spustimo jedra broda koji plovi u potrazi za identitetom, odgovorima i razumijevanjem. Želimo da ponovo otkrijemo to skriveno blago, ne da bismo postali crnogorski građani, već da na neki način damo kontinuitet tom predaćkom snu o povratku. Taj san koji se nikako nije mogao ostvariti, ta dugo očekivana i željena prilika za posljednjim zagrljajem tužne majke koja je iz nekog razloga vidjela sina kako odlaži! Konačno, to je ono što je zahvaljujući grupi koju je Dragana promovisala, omogućilo taj pokušaj da se shvati svaki mogući odgovor o tome šta znači biti Crnogorac.

POZDRAV IZ TOPLICE

Dušan Žugić (1972), rođen u Prokuplju, potomak crnogorskih iseljenika koji su krajem 19. vijeka naselili Toplički okrug. Prvi predsednik Opštinskog odbora Crnogorske partije u Prokuplju, osnivač i predsednik udruženja „Crnogorska zajednica Prokuplje“. Dobitnik Godišnje nagrade Krstaša „Da je vječna Crna Gora – Milorad Mido Vujošević“, koja se dodjeljuje se za izuzetan doprinos u očuvanju nacionalnog identiteta crnogorske zajednice u Srbiji.

Toplica je oblast na jugu Srbije, a ime nosi po istoimenoj rijeci koja izvire ispod samog Pančićevog vrha na Kopaoniku. Ovaj kraj je od Turaka oslobođen 1878. godine, a jedanaest godina kasnije počelo je planinsko naseljavanje Crnogoraca. Više od 7.000 članova crnogorskih familija je 1889. godine stiglo i po unaprijed određenom rasporedu raspoređeno po selima Toplice. Inače Crnogorci su se, neorganizованo i pojedinačno, naseljavali u ovaj predio i prije njegovog oslobođenja, najviše zbog nemaštine i duga u krvi. Sjedište i administrativni centar Topličkog okruga je Prokuplje, grad ima 27.000 stanovnika, dok cijela opština broji blizu 45.000 žitelja.

Kao neposredni učesnik svih procesa organizovanja Crnogoraca u Topličkom kraju, nakon obnove crnogorske nezavisnosti, autor ovog teksta će pokusati da sublimira važne događaje i ukaže na neke fenomene.

Crnogorska partija u Prokuplju

Nacionalno organizovanje crnogorske zajednice u Toplici počinje činom konstituisanja Opštinskog odbora Crno-

garske partije u Prokuplju. Taj važan događaj za našu zajednicu na jugu Srbije, kada smo po prvi put dobili svoju legitimnu političku organizaciju koja će zastupati naše interese na lokalnom i republičkom nivou, dogodio se 28. oktobra 2008. godine u Vijećnici skupštine opštine Prokuplje. Tom prilikom delegati su tajnim glasanjem izabrali rukovodstvo. Članovi prvog saziva Opštinskog odbora Crnogorske partije u Prokuplju su postali: Radosav Krivokapić, Zoran Vučetić, Dragutin Žugić, Milenko Vukašinović, Radivoje Đurđevac, Ivan Veković, Slavko Mirjačić i Dušan Žugić koji je izabran za predsjednika Opštinskog odbora.

Na lokalnim izborima koje su u Srbiji održani u maju mjesecu 2012. godine Crnogorska partija je samostalno nastupila u opštini Prokuplje i sa osvojenih blizu 400 glasova osvojila odbornički mandat. Izbornu listu je predvodila Snežana Josifović Žugić koja je ulaskom u parlament Prokuplja postala prvi odbornik koji zastupa politička prava crnogorske zajednice na jugu Srbije. Nekoliko mjeseci kasnije odborničko mjesto je prepusteno Jovici Joksimoviću, koji je tu ulogu

uspješno obavljao u punom mandatu.

Četiri godine kasnije Jovica Joksimović je predvodio listu Crnogorske partije koja je opštinskim izborima u Prokuplju ponovila uspjeh i ponovo osvojila odbornički mandat, ovog puta sa više od 600 osvojenih glasova. Joksimović je nastavio odborničke aktivnosti, dok je u noformiranoj lokalnoj upravi, u Sekretarijatu za kulturu, ispred Crnogorske partije angažovana Jelena Dragutinović.

Udruženje „Crnogorska zajednica Prokuplje”

U aprilu 2009. godine u Prokuplju je osnovano udruženje „Crnogorska zajednica Prokuplje”. Fokus djelovanja udruženja su kulturne i humanitarne aktivnosti. Važno je istaći da je udruženje 2013. godine bilo organizator Centralne proslave Dana nezavisnosti Crne Gore u Srbiji. Svečanost je održana u prepunoj sali bioskopa u Prokuplju. U programu je učestvovalo KUD „Željezničar“ iz Podgorice, guslar Stefan Marković sa Cetinja i pjevač Bojan Tomović iz Beograda, a okupljene su pozdravili predsjednik Crnogorske partije Nenad Stevović i autor ovog teksta.

Udruženje je bilo organizator i izuzetno uspješne manifestacije „Dani Crne Gore u Prokuplju“ koja je održana u decembru mjesecu 2015. godine. U Narodnom muzeju Toplice u Prokuplju, u okviru kulturno umjetničkog programa, mnogobrojnoj publici su se predstavili: Crnogorsko kulturno prosvjetno društvo „Princeza Ksenija“ iz Lovćenca,

Jelena Dragutinović i Jovica Joksimović ispred kancelarije CP u Prokuplju

Centralna proslava Dana nezavisnosti Crne Gore u Srbiji, Prokuplje, 2013.

Guslarsko društvo „Ivan Crnojević“ sa Cetinja i mladi guslar Miloš Gašević iz Prokuplja. Predstavljene su knjige publiciste Nenada Stevovića, koji se bavi migratornim procesima i istraživanjem crnogorske dijaspora. O njegovim djelima govorili su direktor Narodnog muzeja Toplice istoričar Darko Žarić i predsjednica Izvršnog odbora Nacionalnog savjeta Crnogoraca u Srbiji profesorica književnosti Aleksandra Vučinić. Tom prilikom Stevović je istakao: „Kada se piše i kada se govori o identitetu, on se čuva. Kada se čuti, on se gubi, a onaj ko ne zna ili je zaboravio odakle je došao, taj ne zna kuda ide“. Komplete svojih knjiga autor je poklonio Narodnoj biblioteci „Rade Drainac“, Narodnom Muzeju Toplice, Istorijском arhivu Toplice i Udruženju crnogorske zajednice u Prokuplju. U galeriji muzeja otvorena je izložba nagrađenih karikatura istaknutog crno-

gorskog slikara Luke Lagatora sa Cetinja. Povodom 70 godina od pobjede nad fašizmom, učesnici programa su položili cvijeće na spomen bistu narodnog heroja Ratka Pavlovića, koji je potomak crnogorskih iseljenika u Topličkom kraju.

Nacionalni savjet

U procesu formiranja prvog saziva Nacionalnog savjeta Crnogoraca u Srbiji, 2014. godine, Crnogorci iz Topličkog kraja su uzeli aktivno učešće i uspjeli da sakupe i sudski ovjere potpisne za kandidaturu 6 delegata za izbornu skupštinu. Na izborima su nastupili u sklopu liste koju je organizovalo udruženje „Krstaš“. Ta izborna lista je osvojila 7 od 23 moguća mjesta u nacionalnom savjetu. Toplici je pripalo dva, pa su članovi prvog saziva Nacionalnog savjeta Crnogoraca u Srbiji (2014-2018)

postali Jovana Joksimović i Dušan Žugić iz Prokuplja.

Savjet je teško funkcionisao, svađe i prekidi sjednica su bili česta pojava. Iako su članovi savjeta sa liste Krstaša bili u manjini, u opoziciji, napravljen je izuzetan rezultat u nekoliko mjeseci kada su sticajem okolnosti učestvovali u vlasti. U tom periodu su izglasane važne identitetske odluke. Prihvaćen je prijedlog Krstaša o izgledu zvanične zastave i grba crnogorske zajednice u Srbiji i proglašeni su zvanični praznici Crnogoraca u Srbiji – 21. maj Dan nezavisnosti Crne Gore i 13. jul Dan državnosti Crne Gore. Rezultati bi bili i veći da tri člana savjeta nijesu napuštili grupu oko Krstaša (Miloš Paović iz Aleksinca, Dragan Martinović i Nikola Muhaninović iz Lovćenca) i zbog obećanih beneficija prešli na stranu onih koji su imali većinu. Njih trojica su bili kadar Crnogorske partije i pokazali su se kao njene najslabije karike i loše kadrovske rješenje. Nasuprot njima članovi savjeta iz Prokuplja do kraja mandata su lojalno, časno i dostojanstveno obavljali svoju funkciju.

Na žalost, prvi saziv nacionalnog savjeta (2014-2018) nije iskoristio istorijsku priliku da utemelji prioritete, osnuje kulturne institucije i nametne se kao nezaobilazan faktor u očuvanju i promociji crnogorskih identitetskih karakteristika. Na izborima 2018. godine vladajuće partije SNS i SPS su stvar preuzele u svoje ruke i aktuelni savjet predstavlja njihovu ispostavu čiji zadat je asimilacija Crnogoraca u Srbiji. Crnogorska zajednica iz Prokuplja nije učestvovala u tim „izborima“ niti ima bilo kakvu komunikaciju sa takvim savjetom.

Napadi iznutra

Uspjesi i rezultati Crnogoraca iz Topličkog kraja nijesu ostali nezapaženi. Uoči procesa formiranja prvog saziva nacionalnog savjeta, to jest ispunjavanja zakonskih uslova da se može taj proces započeti, Prokuplje su počeli posjećivati predstavnici Ambasade Crne Gore iz Beograda. Uvijek su pristojno dočekani, ali na iznenadenje svih, umjesto da se govori o poboljšanju položaja crnogorske zajednice i građenju boljih veza uporno se insistiralo na rušenju postojećeg stanja. Glavni pobornik takve priče bio je Mirko Zečević iz Beograda, spoljni saradnik u ambasadi iz reda lokalnog stanovništva. Tražio je da rušimo Crnogorsku partiju, ali od Prokupčana je dobio jasan odgovor: Crnogorska zajednica Prokuplja želi da gradi, a ne da ruši. Od tada više nije dolazio u Prokuplje, ali je nastavio da ruši, ovoga puta Nacionalni savjet u kojem su i Crnogorci sa juga Srbije adekvatno bili zastupljeni.

Frustrirajuće je djelovalo saznanje da pored deklarisanih i očekivanih neprijatelja crnogorskog identiteta u Srbiji postoje snage koje su formalno ogrnute crnogorskom zastavom, sakrivene ispod crnogorskog imena, a koje u suštini žele da sprječe organizovanje Crnogoraca u cilju očuvanja svog nacionalnog identiteta. Dačićeva Socijalistička partija Srbije (SPS) je započela, a Vučićeva Srpska napredna stranka (SNS) je nastavila i usavršila model registrovanja i djelovanja lažnih crnogorskih organizacija čiji je zadatak da svojim imenom zbune javnost i medije, obesmisle proces formiranja Nacionalnog savjeta i izmanipulišu birače prilikom izbora na kojima učestvuje Crnogorska partija i tako joj smanji izborni rezultat.

Novi Sad

Godine 2015. sa porodicom se selim za Novi Sad. U Vojvodini je najveća koncentracija Crnogoraca u Republici Srbiji, ali i velika podijeljenost unutar same zajednice. Osjetio sam to na sopstvenoj koži. Sa jedne strane sam bio privilegovan što sam imao priliku da prisustvujem ili da učestvujem u organizacijama sjajnih događaja u Crnogorskom kulturnom centru u Lovćencu. Počev od posjeta premijera i predsjednika Skupštine Crne Gore, ministara, kulturnih i privrednih delegacija, otkrivanja biste kralju Nikoli, promocijama knjiga i izložbi crnogorskih stvaralaca i mnogih drugih kulturnih manifestacija. Naravno, poseban doživljaj je prisustvo na nalaganju crnogorskog badnjaka koje već blizu 20 godina organizuje „Krstaš“ uz služenje sveštenika Crnogorske pravoslavne crkve sa Cetinja. Taj izuzetno posjećen događaj odiše dostojanstvom koje uliva nadu da u Srbiji ima dostoјnih sinova naše majke Crne Gore. Upoznao sam divne ljude, patriote, prosvjetne radnike koji rade sa djecom iz crnogorske zajednice. Moja djeca su stekla sjajna poznanstva i prijatelje iz crnogorske zajednice. Iako niko iz moje familije ne govori dobro crnogorski jezik, djeca su se prijavljivala i učestvovala na Pokrajinskoj smotri recitatora na crnogorskom jeziku koje je se svake godine održava u Lovćencu u organizaciji društva „Princeza Ksenija“.

Sa druge strane, zapazio sam organizovano djelovanje protiv crnogorskih organizacija i pojedinaca koji se zalažu za prava Crnogoraca u Srbiji u cilju očuvanja nacionalnog identiteta. Naglo i masovno osnivanje udruženja sa crnogorskim predznakom bila je osmi-

šljena taktika da se razvodni, razblaži, djelovanje prepoznatljivih organizacija. Prije svega Crnogorske partije, kao i udruženja „Krstaš“ i ostalih srodnih udruženja koja uzajamno sarađuju, među njima i Crnogorske zajednice iz Prokuplja. Političku manjinsku partiju je teško osnovati i to košta, jer je potrebno obezbijediti minimum 1.000 sudskih ovjerenih potpisa osnivača. Zato su se oponenti crnogorskog identiteta odlučili za udruženja građana, jer je za osnivanje udruženja potrebno samo tri člana.

Centar borbe protiv crnogorskog identiteta preselio se iz Beograda u Novi Sad i širom Vojvodine dežive pomci crnogorskih iseljenika. Čak je i spomenuti beograđanin Mirko Zečević grovremena provodio po Vojvodini, obilazeći crnogorska kolonistička mjesta lobirajući za osnivanje što više udruženja koja će biti brana za po njemu „pogubno“ djelovanje Crnogorske partije i Krstaša. Posebno je bio fokusiran za Vrbas gdje je provodio najviše vremena, a u blizini je i Lovćenac u kojem je inicirao i podržao osnivanje nekoliko udruženja čiji cilj je oponiranje Krstašu. U tom mjestu, pored Krstaša, samo društvo „Princeza Ksenija“ je u identitetskom smislu crnogorsko udruženje, dok su ostala imaginarna priča koju forsiraju i finansiraju režimske stranke SNS i SPS. Očito se to vidi prilikom izbora, kada se članovi tih „crnogorskih“ udruženja aktiviraju za lobiranje i potkupljivanje birača iz crnogorske zajednice za račun režimskih partija. Naravno, uvijek protiv Crnogorske partije. Da bi zamaglili pogled iz Crne Gore, takva i slična udruženja povremeno se oglašavaju u crnogorskim medijima prikazivajući svoj patriotizam.

Najdrastičniji primjer djelovanja takozvanih „duplicih igrača“ je Udruženje Crnogoraca Novog Sada. Od samog osnivanja, 2011. godine, to udruženje je bilo fokusirano na vođenje negativne kampanje prema Crnogorskoj partiji, kao i udruženjima i pojedincima koje je podržavaju. I to na jedan ružan, neprikladan način. Kroz crnogorsku zajednicu su širili negativnu priču, izmišljali afere, pokušavali na sve načine da diskredituju partiju i njene istaknute funkcione. Prilikom skupa u Podgorici koji je organizovala tadašnja Uprava za dijasporu, delegaciju našeg udruženja iz Prokuplja navalentno je startovao vođa novosadskog udruženja Božidar Marković sa pričom da su u Podgoricu došli samo da se upoznaju sa nama. Brzo smo shvatili njihov cilj. Htjeli su da preko Prokuplja počne urušavanje Crnogorske partije. Odgovor Crnogoraca iz Prokuplja novosadskom udruženju je bio identičan kao i Žečeviću iz Beograda. Ali, oni su svoju negativnu kampanju nastavili uporno da vode po Vojvodini. U tome su prednjačili spomenuti Marković, zatim njegovi glasnogovornici Uroš Kaluđerović, izjesni Perović i još nekolicina koji su očito opterećeni kompleksom Lovćenca i patriotizmom sa kojim zrači to maleno mjesto, iako većina njih potiču iz njega. Naravno i kompleksom Prokuplja, jer im je neprihvatljivo i neshvatljivo da na jugu Srbije postoje ljudi koji vole i poštuju postojbenu Crnu Goru i ne žele da budu iskorisćeni za bilo koju vrsti napada na nju ili za negaciju crnogorskog identiteta. Imam i lična iskustva što se njih tiče. Prema meni su djelovali na način da su uporno slali svoje doušnike i agitatore koji su pokušavali da me vrbuju i ubijede da okrenem leđa Crnogorskoj partiji i njenom lideru. Sa druge strane napadno i uporno su se namećali insti-

tucijama u Crnoj Gori, posebno Upravi za dijasporu. Gradeći i lične kontakte sa direktorom Uprave koja ih je debelo nagrađivala i podržavala, a vrhunac je dodjela nagrade kao najboljem udruženju u iseljeništvu u domenu kulture 2017. godine. To je razočaralo veliki broj Crnogoraca u Srbiji koji su uvidjeli da se dešava nešto čudno i opasno u odnosu zvaničnih institucija iz matice prema crnogorskom pitanju u Srbiji.

Fenomeni

Istraživači koji se budu bavili crnogorskom zajednicom u Srbiji morali bi da pronađu odgovore na neka pitanja i razjasne određene fenomene. Između ostalih i na ova dva: 1) Zašto zvanična Crna Gora preko MVP i Uprave za dijasporu uporno organizuje i finansira one grupe i pojedince koji su oponenti Crnogorske partije, Krstaša, crnogorske zajednice Prokuplja i drugih principijelnih boraca za očuvanje jezičkog i duhovnog identiteta Crnogoraca u Srbiji? (primjer: vještački napravljena organizacija krupnog imena Nacionalno vijeće Crnogoraca sa sjedištem u Vrbasu, kojoj Markovićeva vlada zadnjeg dana mandata uplaćuje 80.000 eura. Niko nije upoznat sa njihovim aktivnostima i kako se krčmi taj novac). 2) Zašto se Crnogorci iz Srbije koji se forsiraju u javnom medijskom prostoru Crne Gore, a oponenti su gore navedenih patriotskih organizacija, (Milenko Perović, Mihailo Terzić, Mirko Žečević...) nikada, apsolutno nikada, nijesu medijski oglasili u Srbiji po crnogorskom pitanju?

Crna Gora ima svoje dobre i vjerne kćeri i sinove u Srbiji, od juga do sjevera. Na žalost njena politika prema njima je uporno, uporno bila pogrešna... i taj trend se nastavlja.

MILAN GAŠOVIĆ

VIDEOJE NA STAZAMA SLOBODE

Dr Milan Gašović (1954) rođen u Nedajnom, Plužine - Crna Gora. Bio je vanredni profesor za naučnu oblast Marketing na Ekonomskom Fakultetu Subotica, Univerzitet u Novom Sadu i redovni profesor za naučnu oblast menadžment na Univerzitetu Union u Beogradu. Publikovao je preko 100 naučnih i stručnih radova, kao i 4 monografije i 5 univerzitskih udžbenika. Od 2016. je u penziji. Živi u Beogradu i Baru.

Počelo je više od dvije decenije potkako je Vidoje Žarković, partizanski kurir, skojevac, borac, komunista, mornarički oficir, crnogorski i jugoslovenski državnik, „otisao preko Durmitora“ za kolonama svojih mrtvih saboraca. Njegovo ime, kao i mnogih velikih ličnosti bivše države počeo je da prekriva veo zaborava. Pa ipak, danas svjedočimo da njegovo spomen obilježe u rodnom selu Nedajnom posjećuje veliki broj ljudi, znanih i neznanih. Sa njegovog lika u bronzi, dočekuje ih široki osmijeh vječitog mladića revolucije, čovjeka čija biografija služi na ponos svome kraju i cijeloj Crnoj Gori.

Vidoje Žarković je odgajan na crnogorskoj duhovnoj tradiciji, где pojmovi slobode, časti, smisla života i nepisanih etičkih normi, čovjekoljublja ili smrti, imaju tako duboka značenja. Sveti Petar Cetinjski je govorio: „Dosta je svak živio ko je umro kao slobodan čovjek“. U Crnoj Gori njegovog djetinjstva i posred najtežih izazova i okolnosti, kako kaže Čedo Vuković „gorela je ljudska svjeća-nijesu je mogle utuliti vjetrine“.

Prekoračivši prvi put prag rodne kuće, ono što je ugledao su bili suncem oba-

sjani vrhovi Durmitora. Njegovi savremenici se slažu da je bio tipičan Durmitorac, snažno vezan za svoj zavičaj. Za stanovnike pojasa tzv. patrijarhal-

Vidoje Žarković - dječak u partizanima

ne civilizacije u koje spadaju Durmitorci i Pivljani u okviru njih, etnograf Jovan Cvijić kaže da su „ljudi od snage i moći, mahom vrlo visoki, vitki, elastični, gotovo nikad gojazni, lica punog izraza, sokolovih očiju-najlepši soj na Balkanskom poluostrvu”. Akademik Obren Blagojević će napisati: „Pivljani su čist dinarski tip. Mislim da su etički principi i prirodna umna bistrina ono što čini dvije osnovne crte njihove psihičke konstitucije. Za obje, opet, nesumnjivo na prvom mjestu, duguju, s jedne strane plemensko-brastveničkoj organizaciji, u kojoj se na kršenje moralnih normi gledalo veoma budnim i strogim okom, a s druge strane teškim životnim uslovima u izolovanoj ali raznorodnoj prirodi, koja ih je vjekovima gonila na razmišljanje, dovijanje i snažanje”.

Radoznali seoski dječak nije se nikada zadovoljavao osrednošću. U toku či-

tavog svog formalnog, ali i neformalnog obrazovanja Vidoje Žarković je bio najbolji. Zato, za razliku od drugih, nije imao tragični crnogorski kompleks inferiornosti. Naprotiv, mladalački, skojevski zanos idejama revolucije, odvezće četrnaestogodišnjeg dječaka u tek formirane partizanske jedinice. Mnogi su se trudili da ga poštede tih napora, ali on je odluku da ostane borac doživljavao kao pitanje časti. Već tada, u ranoj mladosti, njegovim životom je upravljao princip ispravnog djelovanja. Kao i većini ljudi iz njegovog kraja teško su mu padale nepravde na koje je burno i emotivno reagovao. U ratu iskovana prijateljstva ostaće nešto najvrednije koje je gajio do kraja života.

Zatočenik duha predaka

Čudesno je lijepo Nedajno, poddurmitorsko pivsko selo prkosnog naziva koje liči na planinsku varošicu. U

Nedajno

samom centru nalazi se stari veliki bunar sa kružnim skverom iz koga se pružaju sokaci prema svim kućama sagrađenim u istom stilu. Tu, nadomak bunara, godine 1927. je rođen Vidoje Žarković. Koračajući svojim životnim stazama, on će sa sobom uvijek nositi te slike: dragog polja nedajskog, jutarnju rosu po livadama, katuna koji se budi; žarka ljeta, planinske sutone, noći pune srebrnaste mjesečine; pramenje magle koje se diže iz kanjona Sušice; snježne bjeline i prtine; vjetra koji miriše na prvi kačun i proljeće...

U periodu djetinjstva, u njegovoj kući, u Pivi i čitavom durmitorskem kraju, još su bila živa sjećanja na balkanske ratove, na prvi svjetski rat, na komitovanje, na žrtvovanja, podvige i pogibije najbližih. Ta živa istorija koju je slušao od starijih u dugim zimskim nedajskim noćima su bili presudni uticaji, najvažniji koje je doživio. Njima zahvaljujući gradio je sebe. Onovremenska Crna Gora i njena herojska epopeja nije bila mit, nego, kako kaže Isidora Sekulić „strahovita stvarnost. Jedan ... stvaralački narod stvorio je.....etiku čojsstva koja je prožimala svakog čovjeka i svaku pušku i slobodu koja je uzdignuta do najviše apstrakcije, čija odbrana je zato bila tako teška i kobna”.

Radoznali dječak, najbolji đak lokalne škole rano je spoznao svu tu strahovitu stvarnost Crne Gore. Njegovi preci su se hrabro borili i ginuli kao hajduci, učesnici hercegovačkog ustanka i oslobođenići rodne Pive. Bili su borci u Veljem ratu, na Vučjem Dolu, bitka za oslobođenje Nikšića, Bara, Ulcinja itd. Njegov đed Vidoje, po kome je dobio ime, poginuo je na Bardanjoltu, u bici za Skadar. Bio je desetar Sušičke čete, Planinsko pivskog bataljona

Durmitorske brigade. Aprila 1913. Crnogorska vojska je uz ogromne žrtve pobednički ušla u Skadar, stari prijestoni grad zetskih kraljeva Mihaila i Bodina Vojislavljevića. Ali na žalost, velike sile oholo i hladno, uz saglasnost crnogorske „zaštitnice“ Rusije donijele odluku da pobednička crnogorska vojska napusti Skadar. Uzaludne žrtve i teška nepravda izazvala su kod crnogorskog naroda tugu i ogorčenje koje nikada nije zaboravljeno. U Vidojevoj porodici baba Miljka je ostala bez supruga i hrabro preuzeila brigu o osmočlanoj porodici. Bio je to period oskudice, gladi i bolesti. Otac Milovan, još dječak, iako najstariji odlaži na Cetinje kod Kralja Nikole da traži pomoć. Sasušavši Milovanovu priču, crnogorski gospodar naredi da mu se da tri puta više nego je traženo, rekavši sa tugom „Jadna moja sirotinja“.

Vrlo brzo počinje Prvi svjetski rat koji će ekonomski iznurenju, imućenu i izginuloj Crnoj Gori donijeti nova još teža iskušenja i nepravde. Iako je imao primamljivu ponudu Austro-Ugarske da ne ulazi u rat, ostareli kralj Nikola je ponovo pozvao svoje ratnike pod zastavu. Na zborna mjesta su se odazvali svi vojno sposobni stanovnici Nedajnog, a poginule iz tek minulih balkanskih ratova zamijenili su njihovi sinovi. Barjaktari su razvili crnogorske alaj barjake i ponovo se čula stara pjesma koja ponosom napaja grudi „I u volji i nevolji niko od vas nije bolji“. U rat su krenuli Vidojev otac Milovan i stric Luka koji su u sastavu Durmitorske brigade branili crnogorsku granicu na potezu od Ravnog, preko Volujaka, Maglića i Vučeva do Drine, a zatim na frontu od Pala, preko Glasinca uz Drinu i rijeku Taru, do Mojkovca. Bili su učesnici velike pobjede nad moćnom austro-ugars-

skom vojskom na Mojkovcu. Austrijski general Reiner, koji je i sam sa isukanom sabljom predvodio njihov juriš, je u izještaju vrhovnoj komandi naveo da su se njegovi vojnici „borili protiv div junaka“. Međutim, perfidnim odlukama Vrhovne komande sa srpskim pukovnikom Petrom Pešićem na čelu, Crnogorska vojska je „zavedena za Golеш planinu“. Naime, saveznici nijesu zaštitili bok crnogorskoj vojsci na rijeci Bojani, pa se ona nije mogla povući na jug, zajedno sa srpskom vojskom, kojoj je veličanstvenom pobjedom na Mojkovcu to omogućeno. Pobjednička crnogorska vojska je načerana da položi oružje onoj istoj vojsci koju je strahovito potukla na Mojkovcu. Nastupila je austrogarska okupacija, teror, glad, odvođenje u logore i epidemija poznata kao španjolska groznica. Vidojev otac Milovan, kao učesnik bitke na Mojkovcu je odveden u zarobljenički logor u Mađarskoj. Stric Luka je otiašao u komite koji su nastavili borbu protiv austrogarske okupacije. Na sreću, nakon završetka rata otac se vratio u Nedajno, živ i zdrav. Stric Luka se rabolio u komitama i umro 1917. Đed po majci Miloš Dakić je poginuo u komitama 1918. godine. Verajsakim mirom Kraljevina Crna Gora za čiju je slobodu i nezavisnost proliveno toliko krvi, odlukom velikih sila „saveznica“ izbrisana je sa mape samostalnih država i prisajedinjena Srbiji. Čak je izbrisano i njeno slavno ime - postala je oblast - Žetska Banovina.

Završivši kao najbolji đak osnovnu školu u svom selu Vidoje Žarković nije očekivao nastavak školovanja. Porodica nije imala sredstava, međutim, tada je stupila na scenu njegova autoritativna baba Mioljka, rekavši da će sva invalidnina koju prima na konto poginulog muža ići na plaćanje troškova

školovanja. Baba Mioljki se niko nije smio suprostaviti, pa je odlučeno da se Vidoje upiše u nižu realnu državnu gimnaziju u Pljevljima. Iako potcenjivan i ismijavan od varoške đece zbog svog seljačkog odijela, Vidoju to nije zasmetalo da postane najbolji đak i potom osnovu dobije državnu stipendiju. Bio je srećan i ponosan što je roditeljima olakšao troškove školovanja. Uz to, poslušao je savjet svog oca – nije dao na sebe.

Skojevac zanesen revolucijom

Napad Njemačke na Jugoslaviju prekinuo mu je školovanje. Vrativši se u Nedajno, dočekao je brzi slom kraljevine i kapitulaciju njene vojske. To je posebno teško doživljeno u Crnoj Gori, između ostalog i zato što je Žetska divizija morala položiti oružje, iako je jedina jedinica vojske Kraljevine Jugoslavije koja se hrabro borila, odbacivši Italijane čak do Tirane. Povratnici iz vojske su donijeli dosta oružja, ogorenog govoreći da će radije ići u komite nego u njemačke i italijanske logore. Kazivali su da nije kraj rata, nego on tek počinje. Nedajnska, durmitorska i crnogorska mladost je još jednom, kao i njihovi preci iskazivala snažnu volju i spremnost za najveće žrtve u borbi za slobodu. Ta voljnost proistekla iz nesalomivog slobodarskog duha crnogorskog naroda, ista je ona voljnost koju je Petar Prvi izražio u svom govoru uoči sudbonosne bitke protiv Turaka na Martinićima: „...Došli smo da pokazemo neprijateljima naše vjere, našeg imena i naše predrage slobode da smo Crnogorci, da smo narod, narod voljan, narod koji se dragovoljno za svoju slobodu bori do posljednje kapi krvi i sam najmiliji život na međi svojih prađedova ostavlja...“

U Nedajno i Pivu su se vratili đaci i studenti, većinom članovi SKOJ-a i KPJ. Stariji ljudi iz sela su ih neobično voljeli, znali su i poštovali njihove pretke i vjerovali da će mlađi ljudi, kao i vazda u Crnoj Gori biti udarna pesnica borbe protiv fašističkih okupatora. Organizovane su partijske i skojevske organizacije po selima, koje su neprekidno razgovarale sa ljudima, objašnjavajući ciljeve borbe kao što je oslobođenje Jugoslavije, uspostavljanje pravednih društvenih odnosa koji će obezbijediti nacionalnu ravnopravnost i biti u korist radnika i seljaka.

Vidoje je sa zanosom slušao priče o komunizmu, Oktobarskoj revoluciji, španskim interbrigadama, posebno kada je o tome govorio njegov ujak - prekaljeni komunista Radoje Dakić. Od njega je naučio šta su ideali za koje se vrijedi boriti i žrtvovati. Septembra 1941. je primljen u SKOJ, čijim članstvom će se ponositi do kraja života. S tim u vezi, on će zapisati: „Skojevcu su neumorno radili na razvijanju patriotizma i hrabrosti boraca, drugarstvu i odgovornom odnosu prema zadacima. Oni su brinuli o organizaciji kulturno-prosvjetnog rada u svojim jedinicama, o političkom radu sa omladinom sela i gradova kroz koje su prolazili i koje su oslobađali, o ispravnom odnosu prema narodu i njegovoj imovini“. Kao agilni skojevac, Vidoje će postati rukovodilac trećem bataljonu 9. crnogorske udarne brigade. Pa ipak posebno priznanje i čast on će dobiti postavljanjem za rukovodioca SKOJ-a u novoformiranoj 7. omladinskoj brigadi „Budo Tomović“.

U našem narodu su u to vrijeme bile još žive traume uzaludnih skadarskih i mojkovačkih žrtava, izdaja saveznika

i gubitak svoje države i njenog imena i prisajedinjenje kraljevini Srbiji. Zato nije bilo teško oživjeti tradiciju predaka. Crnogorski slobodarski duh je bio podloga predstojeće borbe čiji je cilj, pored pobjede nad fašizmom, bio i puna nacionalna emancipacija crnogorskog naroda. Ta dva velika i sveta cilja su porodila veličanstveni 13-julski ustanak crnogorskog naroda, prvi u porobljenoj Evropi. Taj datum je izabran kao dan početka ustanka jer je bio upisan u svijest svakog Crnogorca. Narod je znao da je 13. jula 1878. na kongresu velikih sila u Berlinu, Knjaževina Crna Gora priznata kao nezavisna država. Zato nije slučajno da jedna od prvih ustaničkih pjesama najavljuje borbu i pobjedu Crne Gore: „Listaj goro, cvjetaj cvjeće, Crna Gora u boj kreće, bez pobjede doći neće“.

Sloboda, borba i pobjeda su ključne odrednice crnogorskog duha. One odjekuju kroz čitavu crnogorsku historiju počevši od veličanstvene pobjede dukljanske vojske na Tuđemilu 1042. godine. Carev Laz, Martinići, Krusi, Grahovac, Fundina, Vučji Do, Skadar, Mojkovac, biserni su niz pobjeda u odbrani slobode i amanet predaka crnogorskim partizanima. Riječ pobjeda je postala oznaka crnogorskog genetskog koda. Crnogorska vojska u svim tim razdobljima bila je najljepše lice Crne Gore.

U Nedajnom, Pivi, kao i čitavoj Crnoj Gori rasla je volja i želja za oružanim ustankom, koja je posebno pojačana njemačkim napadom na SSSR. Zato je crnogorski trinaestojulski ustanak bio masovan i uspješan. Selo je listom bilo za partizanski pokret, što će zabilježiti i Vladimir Dedijer prilikom boravka u Nedajnom, zajedno sa Vrhovovnim

štabom: „Sada mi je jasno zašto se u ovom kraju malo viđa omladine. U Nedajnom sam sreo svega jednog mladića i to bez ruke. Partijac je (član KPJ). A sedam drugih partijaca su na frontu, u udarnim brigadama. Sa Pivsko planine, otišlo je u udarne brigade 188 skojevaca“. Prvi komandant Durmitorskog partizanskog odreda Obrad Cincmil u svojim sjećanjima iz Nedajnog će zapisati: „Sem boraca u jedinicama i stariji ljudi, žene i omladina su neprekidno mobilisani na mnogim, najraznovrsnijim poslovima, koji su doprinosili uspjehu NOB-e“.

Mladalački zanos revolucijom i tradicija predaka predodredili su četraestogodišnjeg Vidoja Žarkovića da krene stazama slobode. Čini se da drugačije puteve nije nikako mogao izabrati. Njegovu čvrstu namjeru da se pridruži udarnim partizanskim jedinicama, nijesu mogle zaustaviti ni ljutnja oca Milovana, ni suze majke Ljubice i babe Mioljke, ni autoritet ujaka Radoja Dakića, člana PK KPJ za Crnu Goru. Postao je kurir i borac tek formiranog Durmitorskog partizanskog odreda. Čak ni legendarni komandat Sava Kovačević nije uspio u namjeri da njega i druge dječake vrati u pozadinu jer su partizanske jedinice morale ići u veliku neizvjesnost, u Zapadnu Bosnu. Razumio ga je i podržao mudri Ivan Milutinović, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru.

Poslije veličanstvenih ustaničkih pobjeda kada je oslobođena skoro sva Crna Gora, uslijedila je udružena italijansko-četnička neprijateljska ofanzyva. Partizanske jedinice, gladne i slabo naoružane trpele su poraze u Srbiji, Istočnoj Bosni i Hercegovini i većem dijelu Crne Gore. Višemjesečne teške

borbe tokom 1942. godine, osipanje ljudstva, nedostatak municije i hrane, dovode Vidoja i njegove ratne druge u rodnu Pivu, tada jedinu slobodnu teritoriju u Crnoj Gori. Bio je svjedok ogromnih napora Pivljana da obezbijede hranu za borce i zbrinu ranjenike.

Vidoje s tugom i gorčinom piše o teškim partijskim greškama vezanim za strijeljanje četvorice Tadića i Luke Jovovića, potpuno nevinih, časnih i poštenih ljudi, organizatora ustanka u Pivi. Ta kobna presuda je još više dotukla i onako uzdrmani moral boraca. Partizanske jedinice su morale da napuste Pivu i Crnu Goru. U toj dramatičnoj situaciji, pred postrojene i prorijedene redove, staje tada već legendarni komandat Sava Kovačević, između ostalog rekavši: „Nas mogu potisnuti sa ove teritorije, ali nas ne mogu pobijediti. Mi ćemo se boriti širom Jugoslavije, tkući okupatora i njegove sluge. I jednoga, ne tako dalekog dana vratit će se kao oslobođenci u one krajeve Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine iz kojih smo u ovoj ofanzivi potisnuti“. Savin herojski lik i odlučne riječi padaće su kao melem na dušu boraca.

Borci su bili su tužni i ogorčeni na četnike - saradnike okupatora, bez čije masovne podrške Italijani ne bi mogli da ih potisnu iz rođene zemlje. U toj teškoj situaciji Vrhovni štab je formirao Četvrtu i Petu crnogorsku udarnu brigadu. Osjetivši potištenost boraca i brigu što napuštaju Crnu Goru, Tito je pred postrojenim brigadama rekao: „Crnogorski narod je na našoj strani. Naši neprijatelji u Crnoj Gori neće dugo likovati. Uskoro ćemo se vratiti u Crnu Goru kao oslobođenci... Nije istina da smo opkoljeni na ovom prostoru gdje se nalazi naših 5 brigada, jer se

širom Jugoslavije vode borbe, a slobodne teritorije postoje u Sloveniji, Hrvatskoj i zapadnoj Bosni“. Nakon toga je udarna grupa proleterskih brigada krenula u ofanzivu nazvanu „Pohod u Zapadnu Bosnu“. Vidoje s ponosom ističe da je od 25 bataljona u udarnoj grupi, 15 bilo sastavljeno od crnogorskih partizana. Pohod proletera je bio veoma uspješan, pa je krajem jula 1942. stvorena velika slobodna teritorija na prostoru između Une, Sane, Jajca, Ključa, Mrkonjić Grada, Bugojna, Rame i Dinare. Vidoje s ponosom piše da su crnogorski partizani za razliku od crnogorskih četnika, svuda kuda su prolazili, štitili nejačne gledajući koje je ona nacionalnosti i vjere. Oni nijesu palili kuće, nijesu pljačkali. Okupljali su oko sebe stanovnike sela i gradića u koje su dolazili, govoreći im o bratstvu i jedinstvu, o boljem životu za sve poslije njihove pobjede. Bili su skronmi, veseli, jednostavni. Čitavim svojim držanjem manifestovali su prave crnogorske vrijednosti - čojstvo i junashtvo.

Borac elitnih crnogorskih brigada

Pisati o Vidoju Žarkoviću, kakav god bio koncept tog rada, nije moguće bez priče o slavnim Četvrtom crnogorskom proleterskom i Sedmoj omladinskoj brigadi „Budo Tomović“. Iako je kratko vrijeme bio i borac 9. crnogorske brigade, čini se da su prethodno navedene dvije proslavljenе partizanske jedinice najviše uticala na stasavanje njega kao borca, člana partije i skojevskog rukovodioca.

Četvrtu crnogorsku proletersku brigadu je bila sastavljena od pet bataljona, čiji je peti bataljon bio durmitorski, u čijem je stroju ponosno stajao Vidoje Žarković. Komandant brigade je bio

Peko Dapčević, a politički komesar Mitar Bakić. Na prvom postrojavanju, juna 1942, govorio je Tito, između ostalog rekavši i sledeće: „Ja sam ponosan što stojim na čelu vašeg Vrhovnog štaba, ja se divim našim borcima. Prošao sam kroz Prvi svjetski rat, video sam Crvenu Armiju, sibirske stepе i borbe sovjetskih partizana, ali vam kažem da je rijetko naći većih junaka, nego što ih vi imate u svojim redovima. Budite, dakle, ponosni... Vaš put od početka ustanka dovode je slavan i ostaće kao svijetao trag u istoriji naše borbe“.

Nakon poraza kod Bugojna i Kupresa Četvrtu crnogorsku brigadu je bila prisiljena teška tuga. Vrlo brzo u strahovitim jurišima njeni borci su do nogu potukli ustaše prilikom oslobođenja Livna i Duvna. Tokom bitke za ranjenike na Neretvi, brigada se proslavila u čuvenoj borbi na Vilića Guvnu. Ovog puta, neprijatelj je bila 717. njemačka divizija, koja je uz velike žrtve zaustavljena i natjerana na povlačenje. Sjutradan

Vidoje Žarković i Josip Broz Tito

je borcima pročitana Titova naredba u kojoj stoji: „Svjesni svoje velike odgovornosti i ljubavi prema ranjenim borcima, naši borci 4. crnogorske proleterske brigade, svojom krvlju i svojim životima, ispunuli su slavno svoju za-daču. Za ovo bezprimjerno herojstvo, borcima 4. crnogorske brigade, a na-ročito njenom 2. bataljonu, izražavam priznanje i duboku zahvalnost”.

Do bitke na Neretvi, crnogorske brigade nijesu imale prilike za direktnе okršaje sa njemačkom vojskom, koja se smatrala najjačom vojnom silom na svijetu. Sa kakvim opakim neprijateljem su se morali tući partizani najbolje ilustruje naš veliki pisac Mihailo Lalić: „Crna Gora koja se zaista kao ni-jedna druga zemљa nagledala ratova i osvajačkih vojski, nikad nije vidjela ni-šta slično: toliko uređeno i tako otrovno, takvu mašinu smrti složenu od deseti-na hiljada plavih i rumenih mladića u čistom rublju i izglačanim čakširama. Četnicima nije bilo ni na kraj pameti da pomisle da će „partizanski golači” davati otpor i ovoj aždaji. Nikom ne bi povjerovali kada bi im rekao da će kroz mjesec dana ta hladnim bijesom naduvana sila biti iscijeđena u povorce krvavih čakšira i izgužvanih lica koja preklinju rat i onog koji ga je izmislio, da će stotine i hiljade ovih izbrijanih, plavih i hladnih, kao čelik ljeputana, sportista i dželata, keziti potamnjele, smrću opaljene zube u prodolima oko Vučeva i Volujaka”. Neće proći više od godinu dana kada će fašisti prilikom povlačenja preko Crne Gore skupo platiti svoja zlodjela, posebno ubijanje ranjenika na Sutjesci i nedužnih civila u Pivi. Prizor kako kao zarobljenici raščišćavaju razrušenu Podgoricu, govo-ri više od svake riječi.

Aprila 1943. partizanske jedinice, među kojima je bila i 4. Crnogorska brigada su se, poslije skoro godinu dana vratile u Crnu Goru - na područje Durmitora. Narod tog kraja je sa oduševljenjem dočekao svoju vojsku. U Vidojevom selu Nedajno je uz veliko narodno ve-selje dočekan i ugošćen čitav drugi bataljom brigade. Radosti nije bilo kraja, jer je kao čisto partizansko selo koje krije svoje ilegalce, preživjelo uža-san četnički teror. Zatvarali su, mučili i ubijali starije ljudi i plijenili njihovu imovinu. Svi muškarci su bili prisilno mobilisani u četničke jedinice i povedeni na Neretvu, kako bi se obračunali sa partizanima. Veliki broj seljaka je uspio da pobegne i da prenese vijesti da su četnici doživjeli težak poraz na Neretvi, te da se u Crnu Goru vraćaju partizanske brigade, jače nego ikada.

Nakon neuspjeha na Neretvi, Njemci pokreću novu najveću vojnu opera-ciju za uništenje partizanskih snaga, poznatu kao operacija „Švarc”, Peta ofanziva ili bitka na Sutjesci. U jeku bitke Peti bataljon Četvrte crnogorske brigade, posebno njegova druga četa, odbacila je na platou sela Brleva i na-tjerala na povlačenje djelove Sedme njemačke SS divizije i onemogućila im da prodrú u Mratinje, đe je bio smje-šten Vrhovni Štab. Isto tako, kod Trno-vačkog jezera, u predjelu Suve jezerine su iz zasjede iznenadili i napali nje-mački bataljon, nanevši mu teške gu-bitke. Vidojev peti bataljon je na Tiso-vom brdu, uz velike gubitke odoljevaо stalnim njemačkim jurišima, sve dok se ugrožena 7. banjiska divizija nije izvukla iz obroča. Istovremeno, borci drugog bataljona Četvrte crnogorske brigade u čuvenoj bici na Ljubinom grobu izginuli su skoro svi štiteći pro-laz Vrhovnog štaba i drugih bataljona

brigade. Pokazali su besprizorno he-rojstvo.

U paklu Sutjeske poginulo je 7.500 parti-zanskih boraca i ranjenika. Četvrta crno-gorska brigada je imala 540 poginulih. Pa ipak, iako je neprijatelj angažovao ogromnu silu od oko 127.000 vojnika, na-suprot oko 18.000 partizanskih boraca, obruč je probijen i glavnina partizanskih snaga je spašena. Po kurirskom zadat-ku Vidoje je poslije bitke odmah krenuo u Crnu Goru, tačnije u rodnu Pivu. Na putu od Sutjeske do Pive osjećao se svuda zadaх smrti. Žloglasna njemačka SS divizija „Princ Eugen” je izvršila najstraš-nije i najsvirepije zločine nad nedužnim civilnim stanovništвом. Njegovo rodno Nedajno je do temelja spaljeno. Bio je žalostan prolazeći pored crnog zgarišta roditeljske kuće.

Četvrta crnogorska brigada je 23. sep-tembra oslobođila Žabljak, zatim Šav-nik i Boan, a četiri dana kasnije u njene ruke je pao i Kolašin. Borci su doživjeli veliku radost kada je u Kolašin pri-spjeo kompletan vasojevički partizan-ski bataljon i odmah priključen 4. Crnogorskoj brigadi. Desetog oktobra je oslobođeno Berane, a dan kasnije Andrijevica. Početkom decembra djelovi 4. brigade su sa Zetskim i Komskim partizanskim odredom izvršile prodror u Crmnici, okolinu Cetinja i prema pri-morju. Prekinule su komunikacije na glavnim putevima i tako sabili Njem-ice u nekoliko većih garnizona. Kolašin, nekada jako četničko i italijansko utvr-đenje, tih dana postaje centar velike slobodne teritorije.

Za novu Crnu Goru, 15. novembar 1943. je veliki datum. Tog dana u Kolašinu je osnovan ŽAVNO Crne Gore i Boke, kao najviši organ vlasti. Vidoje je bio silno

obradovan kada je susreo povorku od preko 100 njegovih Durmitoraca na konjima koji su došli na zasijedanje. Predvodio ih je stari ratnik i komita Ja-kov Ostojić. Tako je nakon nelegalnih i nelegitimnih odluka tzv. podgoričke skupštine, crnogorski narod dočekao svoj veliki dan. Najviše zasluge za to imaju crnogorske brigade, odnosno crnogorska partizanska vojska.

Pored Četvrte crnogorske proleterske brigade, ratni put Vidoja Žarkovića je neraskidivo povezan sa Sedmom omladinskom brigadom „Budo Tomović”, u kojoj je kao rukovodilac SKOJ-a proveo period od decembra 1944. do kraja rata. Mjesec dana ranije, na kon-gresu USAO Crne Gore koji je održan u Kolašinu, iz grla 800 delegata iz svih krajeva zaorila se pjesma: „Omladina Titu piše da se Sedma mobiliše”.

Ponovo je progovorio slobodarski duh crnogorskog naroda, duh naših predaka. Svi delegati su istakli spre-mnost da odmah stupe u tu novu brigadu. Vrhovni komandant Tito je usvojio zahtjev crnogorske omladine pa je 7. omladinska brigada formira-na 30.12.1943. godine u Kolašinu. Čitav štab brigade se sastojao od kadrova iz 4. Crnogorske brigade. Komandant je bio nenadmašni junak Niko Strugar, koji je uskoro otišao na novu dužnost. U brigadi je bilo 9 boraca iz njegovog sela Nedajnog, uključujući koman-danta 3. bataljona Boža Žarkovića i Vidojevog strica Milivoja, veoma omi-ljenog ekonoma u 3. bataljonu.

Upečatljiva su Vidojeva sjećanja na 30. i 31. decembar 1944. kada je njegova 7. omladinska brigada vodila ogorčene borbe za oslobođenje Mojkovca i izba-civanje posljednjih njemačkih vojnika

iz Crne Gore. U sam osvit novogodišnjeg jutra bataljoni brigade su jurišale na njemačke položaje na Uloševini. Ratni putevi, putevi sudbine ili zakašnjela istorijska pravda su odredili da Žarković i borci Sedme omladinske brigade „čekaju“ novu 1945. godinu lijući krv u jurišima na onim istim snijegom zatrpanim bojištima na kojima su je lili i njihovi očevi 29 godina ranije, u slavnoj Mojkovačkoj bici 8. januara 1916. godine. Oni su, kao i njihovi preci u silovitom jurišu očistili od Njemaca čitav Mojkovac i okolinu prvog dana januara 1945. godine. Štab Treće divizije je tog dana poslao telegram Sedmoj omladinskoj koji je glasio: „Današnjim danom izbačen je i posljednji hitlerovski razbojnik iz Crne Gore. Vašim junačkim borcima i rukovodiocima čestitamo slobodnu Crnu Goru za čiji obraz i slobodu herojski izdržaste natčovječansku borbu. Borbi našoj nije kraj. Pripremite se za nove zadatke. Gonite fašiste dalje iz Jugoslavije.“

Ratni putevi su Sedmu brigadu vodili preko Sarajeva koga su zajedno sa drugim brigadama Treće divizije oslobođili 6. aprila 1945. godine, potom Prijedora, Bosanskog Novog, Karlovca, pa sve do Zidanog Mosta u Sloveniji. Jedanaestog maja 1945. Sedma omladinska brigada je razoružala oko 7.000 vojnika iz zloglasne SS divizije „Princ Eugen“, one iste vojne formacije koja je u toku Pete neprijateljske ofanžive napravila nečuvena zvjerstva u Pivi, ubijajući i žive spaljivajući starce, žene i djecu. I u ovom činu ima istoriske pravde: Vidoje Žarković - dijete Pive i njegovi saborci iz petog durmitorskog bataljona su dočekali da im fašistički zlikovci i ubice pokunjeno polažu oružje i odlaze u logore, đe će im biti suđeno i đe će platiti za sva zlodjela.

Crnogorski i jugoslovenski državnik

Nakon završetka rata Vidoje Žarković je ostao u vojničkoj uniformi. Rasporenjen je u Ratnu mornaricu, đe je proveo skoro 20 godina. Međutim, godine 1964, od tadašnjeg predsjednika CK Crne Gore Đoka Pajkovića je pozvan da napusti JNA i pređe na politički rad u Crnu Goru. Desilo se to u poznatoj beogradskoj kafani Bezistan. Sjećajući se prvog njihovog susreta kada je 1944. Vidoje odbio direktivu USAO Crne Gore da ide u Šavnik na politički rad u pozadini, stari komunista je rekao u šali: „Ako 1944. nijesam uspio da te povučem iz vojske, vjerujem da će uspjeti ovoga puta - jer valjda si za ovo vrijeme postao disciplinovaniji za partiske zahtjeve“.

Ovog puta Vidoje nije odbio, naprotiv, bio je počastovan. Poslije 20 godina odsustva, kao magnet ga je vukla rođena zemlja. Radovao se povratku, iako mu se činilo da nikad nije ni odlazio iz Crne Gore. U kafani Bezistan, njegovi prijatelji, drugovi, posebno Nedajci su mu priredili radostan ispraćaj. U njega su polagali velike nade u pogledu napredka i razvoja Crne Gore, rodne Pive i čitavog durmitorskog kraja.

Radostan zbog povratka u Crnu Goru, sa tugom i sjetom se sjećao proročkih riječi Stanka Žarića iz okoline Danilovgrada, najtežeg ranjenika i tifusara u partizanskoj bolnici, neđe u Zapadnoj Bosni u kojoj je i sam ležao. Vidjevši tugu u Vidojevim očima nakon što je čuo kako napolju partizani pjevaju crnogorsku pjesmu, stari borac je rekao: „Izgleda da si se mnogo zaželio Crne Gore? Vratićemo se mi uskoro tamo, budi siguran...razbićemo četničke bande. A kada pobijedimo, Crnu Goru ćemo

tako izgraditi da je neće niko prepoznaťi. Izgradićemo svuda tvrde puteve. Izgradićemo prugu od Bara do Beograda. Podići ćemo industriju. U primorju ćemo graditi hotele. Izgradićemo bolnice, škole i fakultete. A bogami će i tvoj Durmitor sa svojim ljepotama biti pun turista i ljeti i zimi“. Hrabri borac Stanko Žarić je iste večeri umro.

Prihvatajući odgovorne funkcije u Crnoj Gori i donoseći odluke o njenom ekonomskom i društvenom razvoju, Vidoju se ukazivao lik Stanka Žarića i njegove vizionarske riječi. On je kao predsjednik Izvršnog Vijeća i predsjednik skupštine najdirektnije uticao na izgradnju ili okončanje krupnih infrastrukturnih, industrijskih i društvenih objekata koji su dobrano promijenili lice Crne Gore, kao nikad u njenoj istoriji. Pokazaće se kasnije da je poziv Đoka Pajkovića, uključujući još nekoliko kadrovskih poteza, bio od ogromnog značaja za Crnu Goru. Vidoje Žarković, Veselin Đuranović, Veljko Milatović i drugovi su sa zanosom pokrenuli razvoj zemlje. Godine 1965. završena je Jadranska magistrala kroz Crnu Goru i počeo njen nastavak do granice sa Srbijom. Iste godine je okončana prva faza izgradnje Luke Bar, a 1971. počela igradnja njene druge faze. Te 1971. godine Aluminijski kombinat Titograd je proizveo prve količine aluminijskog. Hidroelektrana Piva je svećano puštena u pogon 1976. godine. Moderna saobraćajnica Titograd - Nikšić je završena 1982. Velika termoelektrana u Pljevljima je počela proizvodnju struje 1982. godine. Pruga Beograd - Bar je konačno puštena u saobraćaj 1976. Univerzitet u Titogradu je otvoren 1975. godine, a dvije godine ranije osnovana je CANU. Izgrađene su nove bolnice, škole, turistički objekti, itd.

Vidoje Žarković, predsjednik Skupštine SR Crne Gore od 1969. do 1974.jpg

Tadašnja rukovodeća ekipa Crne Gore je iskreno voljela svoju zemlju i nepokolebljivo vjerovala u njene ekonomске i društvene potencijale. Pokazalo se po ko zna koji put da se ništa vrijedno ne može stvoriti bez emocija, hrabrosti, energije i povjerenja u sopstvene snage da se rješavaju problemi u uslovima nepostojanja tradicije i stručnih kadrova. Od Kraljevine Jugoslavije, Crna Gora je od investicija dobila uskotračnu prugu Bileća-Nikšić i par kilometara asfaltnog puta do Miločera za potrebe dvora Karađorđevića. Bio je ne malo broj ljudi u tadašnjim rukovodstvima koji su govorili: „Šta će nama svi ti fakulteti, instituti, bolnice. Imaju to druge razvijene sredine, pa naši ljudi mogu ići tamo da se školju i liječe“. Godine 1979. crnogorsko primorje je pogodio stravičan zemljotres. Vidoje je

obilazeći sve te porušene kuće, hotele, crkve, razrušene puteve, oštećenu luku Bar, od teškog šoka završio u bolnici. Na sreću brzo se oporavio. Ostale su mu u sjećanju Titove ohrabrujuće riječi: „Nije Crna Gora sama... Ima nas 20 miliona... Svi će pomoći”.

Vidoje Žarković je sa ogromnom energijom pomagao svoju Pivu i čitav durmitorski kraj. Na prigovore nekih drugova odgovarao je „Znate li vi koliko je moja Piva dala revoluciji. Dala je sve što se može dati”. Direktno je zaslužan za završetak hidroelektrane „Piva”, koji je više puta odlagan zbog nedostatka novca. Bdio je nad završetkom novih Plužina jer se stari centar opštine našao na dnu jezera. Žalagao se da prilikom zapošljavanja u hidroelektranu mora imati prednost lokalno stanovništvo. Odlučujuće je doprinio izgradnju fabrike elektroda u Goranjsku. Uspio je da se izbori sa drugačijim viđenjima vezanim za savremenu magistralu Nikčić-Plužine-Šćepan Polje. Tako je zahvaljujući njemu, Piva prvi put u svom trajanju dobila adekvatnu saobraćajnu povezanost sa centralnim dijelom Crne Gore i preko Šćepan Polja sa Fočom i Sarajevom, odnosno BiH. O njegovoj snažnoj vezanosti za rodnu Pivu, svjedoči jedan događaj vezan za podizanje spomenika zetskom vladaru i osnivaču Cetinja Ivanu Crnojeviću 1983. godine. Predsjednik odboara za podizanje spomenika je bio narodni heroj, general Jovo Kapičić, koji kod tadašnjeg crnogorskog rukovodstva nije za tu namjeru dobio decideranu saglasnost. Zato se uputio u Beograd kod Vidoja Žarkovića, tadašnjeg podpredsjednika Predsjedništva SFRJ, kako bi obezbijedio njegovu podršku. Saslušavši priču, Vidoje je kao iskustni političar kazao da oko toga mora

obaviti konsultacije sa drugim članovima Predsjedništva. Međutim, general je dobro poznavao Vidoja i njegove emocije prema Crnoj Gori, Cetinju i pivskom zavičaju, pa ga je iznenada zapitao: „Znaš li ti Vidoje koja je, pored Njegoševe glavne ulice na Cetinju?” Bajova - odgovorio je kao iz topa Vidoje. „Eto vidiš, vi Pivljani ste preko Baja Pivljana zauvijek utemeljeni na Cetinju, u samom njegovom srcu, pa ti ovo moraš podržati”. Vidoje je ustao i pružio ruku generalu, rekavši: „Jovo, pobijedio si. Iz ovih stopa idemo kod predsjednika Predsjedništva Mike Šiljak”. Šiljak je odmah podržao inicijativu i čak govorio na otvaranju spomenika Ivanu Crnojeviću.

Umjesto zaključka

Vidoje Žarković je znao da se crnogorski partizani bore ne samo za oslobođenje Jugoslavije, nego i protiv nacionalne obespravljenosti i za ravnopravan, dostojanstven položaj Crne Gore u budućoj jugoslovenskoj federaciji. Kao malo ko on je uspravno korачao svojim stazama slobode. Skojevac zanesen revolucijom, hrabri borac elitnih partizanskih brigada, komunista Titovog kova, visoki crnogorski i jugoslovenski državnik, borac za obnovu crnogorske nezavisnosti, pisac dvije veoma čitane knjige - sve je to stalo u jedan ljudski vijek.

Teško je doživio raspad Jugoslavije, zemlje koju je krvlju u antifašističkom ratu i revoluciji stvarala njegova generacija. Kao mlađi čovjek, takoreći dječak, Vidoje je bio svjedok okrutnih ratnih zločina i zvjerstava fašista nad civilnim stanovništvom i ranjenicima. Kao državnik koji je zajedno sa svojom generacijom stvorio pristojno društvo,

suočio se sa besomučnom hajkom na njega, punom teških uvreda i laži, samo zato što je prvi visoki funkcijer koji je rekao da iza „događanja naroda” stoji ustvari velikosrpski nacionalizam. Kao intelektualac je tih dana i mjeseci sa žalošću shvatio da ljudi nijesu samo bića razuma, nego i bića zavisti, zlobe i mržnje, podložna predrasudama, ispunjena taštinom i ambicijama. Družeći se sa velikim srpskim filozofom i piscem Rašom Konstantinovićem, Vidoje je spoznao palanački duh koji se protivi svemu što je moderno, koji se zatvara pred svijetom, koji je okrenut tradicionalizmu i koji je nosilac narcizma i nacionalizma.

Vidoje Žarković je, za razliku od, nažalost, velikog broja naših ljudi koji odlaskom u druge sredine postaju potuđenici koji se dokazuju novim gazzdama radeći protiv interesa zemlje koja ih je rodila i školovala - ostao privržen svojoj domovini Crnoj Gori. Za njega je Crna Gora koju su vjekovima stvarali naši preci, rođena zemlja koja je iznad svakog pojedinca, političke partije, institucije, iznad svih naših podjela, nesporazuma i sukoba. On je bio i ostao Crnogorac koji je znao da je crnogorski nacionalni identitet skup svojstava po kojima se Crnogorci nacionalno, istorijski, kulturno, jezički, vjerski i mentalitetski razlikuju od drugih nacija. Bio je uvjeren da nema jake državne zajednice bez emocionalne povezanosti sa nacijom.

U zadnjoj deceniji prošlog stoljeća, podržao je napore Crne Gore, ka njenom nacionalnom i državnom uspravljanju. Nije se on,

kako to neki vole da predstave opredjeljivao između suprostavljenih parija ili pojedinaca. Njega je zanimala samo Crna Gora, i obnova njene nezavisnosti. Crna Gora prije svega i iznad svega. Odmah nakon što je Slobodan Milošević, ignorirajući Ustav tadašnje SRJ, naznačio Crnu Goru kao 13 izbornu jedinicu, oduzimajući joj i poslednje elemente državnosti, izjavio je da treba ići na referendum o nezavisnosti. Nažalost, nije doživio 21. maj 2006, dan obnove nezavisnosti svoje domovine.

Spomenik u rodnom selu Nedajno

SRĐA MARTINović

CRNOGORCI U AMERIČKOJ VOJSCI

I dio

Dr Srđa Martinović (1988), univerzitetski profesor, publicista. Predsednik Fondacije „Sveti Petar Cetinjski”, osnivač i rukovodilac Instituta za vojnu istoriju Crne Gore. Autor sedam monografija i više stručnih i naučnih tekstova u zemlji i inostranstvu. Dobitnik državne nagrade Crne Gore „Miroslavljevo jevanđelje” i nagrade prijestonice Cetinje „13. novembar”.

Želja za novim svijetom, potraga za boljim životom i školovanjem, kad-kad i dug u krvi odvodili su Crnogorce širom svijeta. Kao radnici, rudari, mineri, šumari stizali su u daleke krajeve hiljadama kilometara daleko od svoje voljene rodne grude. Najviše njih uputilo se u Sjedinjene Američke Države koje su tada predstavljale raj za sve one koji su htjeli steći koru hleba pod kapom nebeskom. Primamljivi američki snovi marnili su i ljudi sa crnogorskog ljutog krša. Od-lazili su nevoljno, „dizali” sa svojih ognjišta „galili” da okušaju vlastitu sreću i zarađe nešto novca za porodicu koja ih je čekala u domovini. Neki su ostali tamo zauvijek, stekli porodice, dok su neki ostavili kosti bez ikakva pomena ili znaka. Životni kovitlac potpirivao je ratnički gen mađe se nalazili, tako su se pokazali kao hrabri ratnici i u američkoj vojsci. Iako ne postoje precizni podaci o iseljavanju u SAD, pojedinačnih dolazaka u obećanu zemlju bilo je još u 18. vijeku, ali dolasci u manjim grupama počinju redovnije da se bilježe još sredinom 19. vijeka.

Dolazeći u tuđi svijet da krče bolji život na američkom tlu, brzo su počeli da

učestvuju u tuđim sukobima, da oblače uniformu i postaju vojnici, a često i heroji američke vojske. Crnogorce nalazimo u spiskovima zaraćenih strana još u Američkom građanskom ratu 1861-1865. godine. Njihova hrabrost brzo se procjajala u redovima američkih trupa, a ogromni iseljenički talas koji je došao iz Crne Gore u periodu od 1904. do 1908. godine dodatno je utvrdio priču o hrabrosti Crnogoraca među američkim kaubojima, jer su osim vojnih akcija učestvovali i u pojedinačnim i grupnim lokalnim okršajima sukobljavajući se sa svima koji su bili tlačiteljski raspoloženi. Nepogrešivi očećaj za pravdu i vrela crnogorska krv brzo su ih svrstavali na strani pravednika. Još iz vremena sredine 1880-ih godina poznati američki revolveraš je bio Andrija Bojičin Jovićević, komandir crnogorske vojske, koji je zbog sukoba sa knjazom Nikolom otišao u SAD. Među njima je i Jovan Perov Martinović koji je zbog sramoćenja kralja iz revolvera ubio trojicu, zatim Mićun Pantov Mušikić ispod Čađalice koji je u jednom sukobu rudara, u kojem su učestvovala i njegova braća Jakov i Jovan, ubio jednog Italijana i više se ni-

kada nije vratio u Crnu Goru, a kasnije je bio glavni osnivač i donator crkve u Čikagu itd. Uvijek na strani slabijeg, crnogorski rudari i radnici nijesu dali na sebe. Vojnička truba nije ih mimošla ni tokom Prvog svjetskog rata kao i Drugog svjetskog rata. Nemogućnost da se probiju do Crne Gore odredila im je sudbinu da ratni put za slobodu nastave u savezničkoj vojsci. O podvizima Stevana Kilibarde, Joka Meštrovića u bici kod Verdene, Jovana Perova Martinovića u bici kod Ipsena, generala Mila Vojvodića i mnogih drugim već je pisano. Kad je u pitanju Drugi svjetski rat stvari su nešto drugačije. U njemu su, u američkoj vojsci, učestvovali uglavnom potomci crnogorskih iseljenika kao američki državljanici. U nekoliko nastavaka predstavljemo sinove crnogorskih iseljenika koji su se borili u redovima stranih armija, prvenstveno u redovima američke vojske kao redovi, vojnici ili oficiri uglavnom tokom Drugog svjetskog rata.

General Milo Vojvodić

U ovom broju donosimo priču o Marku Vujoviću junaku sa Taraboša i Bregalnice koji se borio protiv meksikanskog vođe Panča Vilje, zatim o njegovom podvigu sa mosta Mezi u Francuskoj, o tri puta u rat Mira Martinovića, odlikovanjima Stiva Glomazića, kaplaru Stanku Mijanoviću koji je zarobio 15 Njemaca kod Belikrota u Francuskoj, o herojstvima Džozefa Backovića u borbi protiv Japanaca, marinskom poručniku Žarku Begoviću, humanosti Donalda Dakovića, letačkim misijama Viktora Ljumovića i Džona Mićunovića.

Marko Filipov Vujović (Mike F. Vujović) rođen je 1888. godine u Crnoj Gori. U redovima crnogorske vojske učestvovao je u oba balkanska rata i borbama za Skadar i kasnije Bregalnicu. Nakon balkanskih ratova otišao je u SAD, međutim borbenog Crnogorca nijesu izostali ni američki sukobi. Kao da je bio predodređen za rat, koji nije mogao zaobići ni u dalekoj zemlji u kojoj je pošao za boljim životom. Priključio se snagama Nacionalne garde Arizone u borbi protiv Meksika i revolucionarnog vođe Panča Vilje. Dolazak Prvog svjetskog rata Vujoviću nije dao mira, odlučio je da se vrati u pomoć svojoj Crnoj Gori. Međutim, nemogućnost saobraćajnih komunikacija, odvela ga je u redove 89. divizije koja se borila na frontu u Francuskoj. Pripadao je konjici, a u borbi na Somi, 1916. godine, njegov konj je pogoden, a on je neobazirujući se nastavio i dalje da se bori zbog čega je stekao čin narednika američke vojske. Kasnije je bio rudar u Pensilvaniji, a odlikovan se snažnom, korpulentnom i mišićavom gradom. O njegovom neustrašivom karakteru možda najbolje govore neke izjave i zapisi poput one: „Iz svega toga sam izašao bez ijedne ogre-

botine. To vam je kao fudbalska utakmica, neko pada, a neko nastavlja dalje. Ali ja nikad ne mislim o padu. Jedina bitna stvar je da se ovaj rat dobije." Sa 53 godine kao običan vojnik priključio se, 16. marta 1942. godine, američkoj vojski u Harisburgu u Drugom svjetskom ratu izjavivši: „Volio bih da me smjesta upute na prvu liniju. Samo su moje godine protiv mene, ali se osjećam sposobnim da iznesem svoj dio borbe. Bio bih jednako dobar vojnik i kao redov i kao narodnik". Bio je ponosan na svoje pretke i Crnu Goru pa je govorio: „U posljednjih 300 godina vrlo malo mojih rođaka je umrlo prirodnom smrću. Svi su poginuli. Učiniću sve što je u mojoj moći da pomognem SAD-u u ovom ratu. Ja zaista želim da se borim kako bih zaštitio naše slobode".

Interesantna je i priča o **Jovanu Stevovome Vučkoviću** sa Vrbe sa Njeguša koji je kao 16-godišnjak 1906. godine otišao na pečalbu u SAD. Sa sobom je ponio manji kamen sa Krsca, od kojeg se nikada nije odvajao i čuvao ga je kao amajliju. Kada je izbio Prvi svjetski rat pokušao je kao dobrovoljac da se probije do Crne Gore, ali nakon bezuspješnog pokušaja priključio se Ekspedicijonim snagama američke vojske koje su se borile na tlu Francuske. U krvavim borbama na Verdenu 1916. godine, Jovan Vučković je teško ranjen. U njegovom vojničkom rancu na Verdenu nalazio se i njeguški kamen. Nakon liječenja vratio se u Crnu Goru, a od svog krša i dalje se nije odvajao.

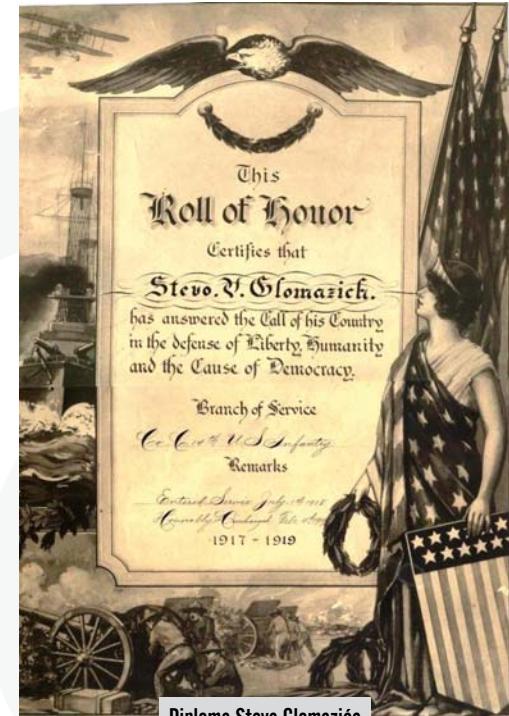
Milovan Nikolin Bigović, Crnogorac iz Cuca, rođen je 1892. godine u Crnoj Gori. Učestvovao je u Prvom svjetskom ratu u sastavu Ekspedicijonih snaga američke vojske u borbama protiv njemačke vojske u Francuskoj. Nalazio se

u redovima baterije F, 10. poljskog artillerijskog puka, 3. divizije Ekspedicijonih snaga. Sa još četiri vojnika, tokom akcije na mostu Mezu u Francuskoj, uspio je, 14. jula 1918. godine, da održi ključan položaj uprkos snažnoj mitraljeskoj neprijateljskoj vatri. Za hrabrost i istrajnost pokazanoj u ovoj akciji pohvaljen je i odlukom predsednika SAD-a, od 9. jula 1918. godine, odlikovan je Medailjom pobede sa srebrnom zvjezdom na traci.

Tužna je i hrabra sudbina **Mira Perova Martinovića** iz Bajica. Rođen je 20. juna 1894. godine u porodici Pera i Gorde. Otišao je kao mladić sa SAD, da bi se tri put u dvije godine vraćao da se bori za Crnu Goru. Kao maloljetnik učesnik je Prvog balkanskog rata 1912-13. godine u sastavu Bajičke čete koja se borila na Tarabosu i Skadru. Učesnik je i Drugog balkanskog rata 1913. godine kada je, 5. juna, u žestokim okršajima sa bugarskom vojskom teško ranjen na Bregalnici. Nakon ranjavanja duže vremena lječio se u Beogradu. Ubrzo 1913. ponovo odlazi u SAD u kojima se zadržava nepunu godinu dana. Kada je Crna Gora ušla u Prvi svjetski rat juna 1914. godine, na poziv otadžbine, prijavio se u dobrovoljce, međutim, zbog loših veza i nemogućnosti dolaska u rodni kraj našao se na francuskom ratištu u američkoj vojsci. Učestvovao je u odbrani Pariza, kao i u borbama na Verdenu 1916. Nosilac je pet visokih odlikovanja. Nakon rata ponovo se vratio u SAD u kojima je proveo ukupno 15 godina u Detroitu, Mičingenu. Pri povratku u Crnu Goru 26. juna 1928. godine razbolio se na brodu i ubrzo po povratku umro 14. septembra 1928. godine. Nije zasnivao porodicu, gotovo čitav svoj život proveo je sa puškom u ruci, boreći se na ratištima širom Evrope. Nekrolog

mu je izašao u listu „Crna Gora" u kojem se navodi sljedeće: „Mira Perova Martinovića – maloljetnog ratnika balkanskog rata – ranjenika sa Bregalnice i ratnika Amerikanskog dobrovoljca sa Verdenu 1917-1918. Starog 34 godine. 28. avgusta tek. godine pokojnik poslige petnaest godina boravljenja u Americi vraća se na svoje ognjište, da tobos oveseli sirotu staru majku i svu svojtu; pun snage i života, pun radosti, veselja i lijepom zaradom; obećavši da ćemo praviti svadbu i veselje. No zla i nesretnja sudbina ne dozvoli ni da svoj kufer otvari, već ga baci u postelju, a crni udes pohita te poslige dvanaestodnevnog bolovanja ote nam ga 14. septembra t. g. nenadano i neočekivano, da mu crna zemlja bude nevjesta, a studeni kamen sreća i budućnost... Nikad i dovijeka velika i nezaboravljena hvala braći Bajicama, koji se na glas dolaska pokojnika iz Amerike osobito obradovaše i veselje uveličaše; za vrijeme bolesti svakodnevno pogodiše, a na glas smrti dostoјno i bratski oplakaše do vječne kuće ispratiše i na odru vijenac položiše, pa se tužni i danas osećaju i svakodnevno obilaze tužnu za navijek i crnu majku".

Amerika ne zaboravlja ni kaplara **Stiva Vukalovog Glomazića**. Rođen je 10. novembra 1886. u Staroj Varoši, u Nikšiću. U SAD je otišao 1907. godine, prvo je radio u rudnicima na Aljasci, a kasnije i na izgradnji puteva i pruga. U Prvom svjetskom ratu priključio se američkoj vojsci. U sastavu C čete, 14. pješadijske divizije borio se u Francuskoj protiv njemačkih snaga. Nakon rata živio je u Sijetu, a priča se i da je čak imao svoj restoran na Aljasci. Za izuzetnu hrabrost uručena mu je Povelja časti, a u Crnu Goru se vratio 1928. Preminuo je 26. septembra 1956. godine.

Diploma Steva Glomazića

Još jedan Cuca po porijeklu tokom Prvog svjetskog rata, borio se u sastavu Ekspedicijonog korpusa američke vojske u Francuskoj. U nemogućnosti da se dokupa Crne Gore, američkoj vojski priključio se **Stanko Mijanović**. Borio se u L četi, 119. pješadijskog puka, 30. pješadijske divizije kao kaplar američke vojske. Tokom borbi kod Belikorta u Francuskoj, 29. septembra 1918. godine odvojen od svog voda, našao je na patrolu jačine 18 njemačkih vojnika. Katunska hrabrost nije dozvoljavala Mijanoviću da miruje, već je izvršio napad na njemačku patrolu, trojicu ubio, a njih 15 je uspio da zarobi. Za ovo pokazano junaštvo u borbi, od strane predsednika SAD-a, odlikovan je, 9. jula 1918. godine, Krstom za izuzetnu službu.

U Drugom svjetskom ratu, istakao se još jedan Katunjanin iz plemena Pješivci –

Džozef Backović iz Bruklina. U oslobođilačkoj kampanji na Filipine, mart-august 1945. godine, u akciji američke vojske i filipinske gerile, u žestokim okršajima protiv japanskih elitnih snaga na ostrvu Mindanao, stariji vodnik Backović je zajedno sa još četiri druga iz 24. pješadijske divizije, 10. korpusa, 6. armije, uspio da u borbama ubije za svega 10 minuta čak 18 Japanaca. Zanimljivo je napomeniti da u ovoj akciji niko od njih pet nije bio ranjen, izuzev što je Backoviću neki japanski vojnik uspio da pogodi pušku. Za izuzetnu hrabrost i neustrašivost u akciji protiv neprijatelja odlikovan je Srebrnom zvjezdom.

Među, američkim herojima našao se i sin katunskih krša, kamikaza **Žarko (Zar) Begović**, porijeklom iz Komana. Rođen je 1921. godine u Montani. Gimnaziju je završio u Helenu, a potom je upisao koledž Kerol. Ovaj mladi sin Crnogorca, obukao je američku vojnu uniformu u julu 1942. godine u sastavu elitnog Marinskog korpusa kada je i počeo obuku koju je prošao u Paskovu, Vošu, Pensakoli, Flau i Sijetlu. Priliku da okuša pravu borbu ovaj mladić dobio je u borbi protiv japanskih snaga u februaru 1944. godine. Borio se na Novim Hebridima, zatim Gvadalkanalu, Bungavilju i drugim ostrvima. Najveći okršaj u kojem je učestvovao u sastavu 312. marinske eskadrile bila je bitka na ostrvu Okinava u kojoj je najveća prijetnja bila japanska samoubilačka avijacija. U borbama za Okinavu na svom avionu F4U-1D Corsair uspio je da obori tri japanska aviona, dva bombardera za poniranje i jedan torpedni bombarder. Štiteći američki razarač od dva japanska aviona samoubice koji su kretnuli da se obruše na brod, Backović je usmjerio svoj avion prema japanskim samoubicama. Međutim, Backović je

greškom oboren protivavionskim projektilem američkog razarača kojeg je štito, iznad ostrva Naha 15. maja 1944. godine. Uspio je da se spasi iz aviona, plutao je četiri sata na vodi svega sto metara od razarača sa kojeg je bio oboren. Tokom rata izveo je 20 borbenih letova u najosjetljivim borbenim zona ma koje su bile izložene konstantnom vatrom. Tokom operacija imao je čin vazduhoplovнog poručnika Marinskog korpusa, a iz rata je izašao kao marinski rezervni kapetan. Živio je u Frenzu. Od strane predsednika SAD-a odlikovan je Letačkim krstom za uzuzetne zasluge na ostrvu Piukiu u periodu od 9. aprila do 10. maja 1945. godine, kao i Vazduhoplovnom medaljom sa zlatnom zvjezdicom za odvraćanje neprijateljskih aviona u period od 10. do 20. maja 1945. Za uništavanje zamka Šuru na Okinavi, grupi u kojoj se on nalazio dodijeljena je Pohvalnica pomorskim jedinicama. Osim njega u američkoj vojsci tokom Drugog svjetskog rata služila su i njegova braća **Evan Begović** kao glavni farmaceut na Pacifiku, kao i Falragutu u Ajdahu i **Sem Begović** kao glavni intendant, takođe na Pacifiku.

U redovima američke vojske borio se i **Daniло (Donald) Daković**, porijeklom sa Grahova. Daković je kao sanitet služio u četi E, 504. padobranskom puku, 82. vazduhoplovne divizije. Naročito se istakao 26. decembra 1944. godine, oko milju ipo od mjesta Bra u Belgiji kada je uprkos snažnoj i upornoj artiljerijskoj i minobacačkoj neprijateljskoj vatri hrabro pružao pomoć ranjenicima tokom teških borbenih dejstava. Tokom ove požrtvovane akcije i sam je ranjen ali je i dalje nastavio da pruža prvu pomoć najteže ranjenim saborcima. Pod kišom metaka i projektila više puta se vraćao da izvuče i na sigurno mjesto

Ranjeni Daniло Donald Daković u Belgiji 26.12.1944.

smjesti ranjene. O kakvom se vojniku i čovjeku radilo, najbolje govori podatak da je sopstvenu ranu previo tek kad su svi ranjenici bili zbrinuti i na sigurnom. Zahvaljujući njegovoj posvećenosti spašeni su životi više vojnika. Odlikovan je Srebrnom zvjezdom uz konstataciju da je „Hrabrost redova Dakovića i nesobična posvećenost dužnosti, bez obaziranja na sopstvenu bezbjednost, bila u skladu sa najsvjetlijim tradicijama vojne službe i služe na najveću čast njemu, njegovoj jedinici i Vojsci SAD”.

Po činu i dužnostima posebno mjesto pripada **Viktoru Viku Ljumoviću** sinu crnogorskog pečalbara i emigranta iz Pipera. Rođen je 17. novembra 1919. godine. Još tokom pohađanja koledža stekao je pilotsku dozvolu, a u julu 1942. godine priključio se Ratnom vazduhoplovstvu SAD-a. Pilotska „krila“ i una pređenje dobio je u junu 1944. kada se priključio 721. eskadrili, 450. bombarderske grupe koja je bila u sastavu

15. vazduhoplovног korupusa. Za pet mjeseci tokom akcija u Italiji izveo je 50 borbenih misija. Bio je instruktor na avionima B-17, B-24 i B-29 nakon čega je obavljao dužnosti u vazduhoplovnoj obavještajnoj službi i NATO-u. Tokom 25 godina službe bio je direktor vazduhoplovne obavještajne škole, obavještajni oficir u Koratu na Tajlandu (1968) oda-kle je učestvovao u 65 borbenih letačkih misija u Vijetnamu i Laosu i to preko poznate „Ho Ši Minove staze“. Potom je bio načelnik kontraobavještajne službe i bezbjednosti u štabu savezničkih sna-ga u Južnoj Evropi u NATO. Odlikovan je Letačkim krstom za izuzetne zasluge, Bronzanom zvjezdom, Vazduhoplovnom medaljom sa sedam listova, Voj-nom pohvalnom medaljom itd. Penzionisan je u čin potpukovnika 1971. godine, a potom je radio kao biznis menadžer da bi konačno otisao u penziju 1982. godine. Ima sinove Davida i Michae-la. Preminuo je 10. maja 2009. godine u njegovom domu u Virdžiniji, a sahra-

Potpukovnik Viktor Vik Ljumović

njen je na prestižnom Arlington groblju. Priča o njegovim podvizima i akcijama ispunila bi stranice čitave knjige i bila scenario za pravi akcioni film.

Iz redova Ratnog vazduhoplovstva izdvaja se još jedan veteran porijeklom sa Čeva – **Jovan Džon Mićunović**. Rođen je, 1. novembra 1922. godine, u Karsonu u porodici crnogorskih emigranata iz Katunske nahije, Đura (rođen 1889) i Mitrane (rođena 1892). Nakon završene gimnazije u Bilingsu 1940. godine dobrovoljno se prijavio za vojnu službu. Od februara 1941. učestvovao je u Drugom svjetskom ratu u sastavu Ratnog vazduhoplovstva u sastavu 94. lovačke eskadrile, 1. lovačke grupe, 15. vazduhoplovnog puka kao aviomehaničar na avionu P-38 popularni „lajtning“. Sa svojom jedinicom bio je uključen u ratne operacije tokom invazije u Ševernoj Africi, Siciliji, Korzici i Italiji. U sastavu

Aviomehaničar Jovan Džon Mićunović

94. eskadrile nalazio se sve do jula 1945. godine. Avionima na kojima je radio davao je imena, pa je jednog nazvao „Ponos Bilingsa“, drugog koji je bio u pratnji predsednika Ruzvelta tokom puta za Jaltu „Zvono slobode“, a trećeg „Barska mušica“ kojim su upravljali naveći piloti asevi Čik Kajnholt i Siril Noel. Imao je mlađeg brata Dana i sestru Ruby. Džon Mićunović zasnovao je brak sa Katarinom Stanišić sa kojom ima troje dece – Marr Ann, Marka i Mike-a. U porodici je bio poznat kao „đedo“, što je i stavljeno na nadgrobnoj ploči. Premirnuo je 21. jula 2008. godine.

DRŽANJE SAVEZNIKA PREMA CRNOJ GORI: Izvještaj o prevozu vojnog materijala iz Odese do Crne Gore uoči osvajanja Skadra 1913. godine

Istražujući širu temu koja se odnosi na pitanje crnogorske vojske kroz arhive, došli smo u posjed jednog interesantanog izvještaja koji govori o transportu vojnog materijala iz Rusije preko Bugarske, Soluna do Crne Gore i to u ključnom trenutku kada su vršene posljednje pripreme crnogorske vojske za zauzeće Skadra u prvih polovini marta 1913. godine. Zadatak da organizuje i isprati materijal sa tako dalekog puta Vrhovna komanda crnogorske vojske povjerila je iskusnom komandiru Marku Milovome Martinoviću koji je i ranije išao u slične vojno-diplomatske misije. Riječ je o oficiru koji je kadetsku vojnu školu završio u Sofiji, a vojnu akademiju u Rusiji, erudit i poligloti koji je tečno govorio bugarski, ruski i njemački jezik. Pored vojnog obrazovanja u Moskvi je završio i Arheološko učilište i vjerovatno spada u prve školovane crnogorske arheologe. Vodio je razne bilješke, a najpoznatiji je njegov vojni dnevnik iz Prvog svjetskog rata.

Dokument koji predstavljamo spada u klasične, koncizne vojne izvještaje, bez suvišnih i opterećujućih informacija i spada u red prvorazrednih istorijskih izvora koji se ovom prilikom prvi put objavljuju. Dokument se objavljuje integralno, izvorno i autentično bez bilo kakvih intervencija, a podvučeni dio je označen kao u originalu. U izvještaju se govori o poteškoćama na koje je Martinović naišao i o držanju savezničkih bugarskih, grčkih i srpskih vojnih vlasti u odnosu na napore Crne Gore da, u presudnom trenutku, svoju slabo opremljenu vojsku bolje opskrbi u završnoj fazi Prvog balkanskog rata.

„Dana 23. februara 1913. g. stigao sam iz Odese za Solun sa 1000 tona ratnog materijala. Tada se na Solunu ukrcavao na grčkim parabrodima odred Đeneralja, sada Vojvode Petra Bojovića s pravcem za Crnu Goru. Bojoviću su Grci bili stavili na raspoloženje 15 parabroda. Nemajući parabroda, da utovarim ovaj materijal obratio sam se grčkim vlastima u licu nadležnog za te stvari Potpukovnika Mesalasa. Ovaj mi je odgovorio (pismo i sada imam), da su uslijed hitnog prevoza 33.000 zarobljenika iz Janjine, sve parabrode koje su imali na raspoloženju poslali u Prevezu, te da u momentu ne raspolažu niti sa jednim parabrom. Odmah sam se obratio Komandantu artiljerije, Bojovićeva odreda Pukovniku artiljerijskom g. Stajeviću, koji me je lijepo primio. Objasnio sam mu, da ako ništa, ano da mi prime 8 haubica od 15 cm, koje su izvrsna oruđa sa izvrsnom municijom, sa kojim oruđima su već izvježbani naši topdžije, jer takvih već imamo. Objasnio sam mu također, da oni na svojim parabrodima mogu slobodno primiti sav moj materijal, o čemu sam se obavijestio kod vojnih

Marko Milov Martinović

lučkih vlasti. Pukovnik Stajević me je uputio kod Đeneralja Bojovića. Ovaj se toliko bratski pokazao, da nije htio primiti ništa od materijala, za koji sam tako molio. Sve moje molbe ostale su uzaludne. – „Ta imamo mi naših topova, moćićemo bez tih itd.“ govorio je Đeneral. Srbjanci su otputovali iz Soluna, a mene sa mojim materijalom slomljenog duševno ostavili u Solunu. Ja sam o ovakom uspjehu javio mom Vrhovnom Komandnatu na Cetinje sa šifrovanom depešom od 26.II.2913. godine.

Sudbina mi se smilovala. Nakon odlaska Đeneralova pozvao me je Pot-

pukovnik g. Mesalas i rekao: „Ne očajavajte, saopštavam Vam radosnu vijest. Dolazi jedan mali parabrod – ELENE - odmah čemo ga rastovariti i onda tovariti vaš materijal.“ Materijal sam hitno utovario i dana 11.III.13. g. otputovalo. Sudbina je htjela, te sam u Korintu našao sve parabrode Đen. Bojovića. Zadržali su ih Grci dok nije stigao odred njihove vojne flote, da ove transporte prati. Ja sam produžio put za Patras, ali me Grci nijesu puštili iz istih razloga. Kada su stigli ratni brodovi, krstarice PSARA, izviđač AITOS i torpednjača NIKOPOLIS transporti su krenuli, te se i moj parabrod po naređenju grčkih vlasti pridužio koloni Đen. Bojovića, kojemu sigurno nije prijatno bilo, što sam ih stigao.

Svakako, da su ove haubice i ostali materijal igrali važnu ulogu pri zauzeću Skadra osobito u ono vrijeme, kada nas je odred Đen. Bojovića napuštoio i ostavio same sebi. Ipak stigao sam na vrijeme. Skadar je i bez onih „njihovih topova“ zauzet. Ne treba smetnuti iz vida, da je među ostalim materijalom bilo 22 miliona puščanih metaka u kojem smo materijalu bili oskudni.

Bugarske vojne vlasti pokazale su se prema meni najbratskije i na isti način mi pomogli, da 96 vagona tog materijala prebačim preko njihove teritorije i dovedem do Soluna. Za grčke vlasti to isto mogu reći i za ovaj sluča i za ranije moj put Bar-Solun.“

EXLUZIVNO: Pismo Milana Krljevića iz Pariza, crnogorskog oficira i emigranta, prvog komandanta crnogorske vojske u egzilu

Milan Krljević je bio artiljerijski kapetan srpske vojske, 1918. godine priklju-

čio se crnogorskoj političkoj emigraciji koja se borila za Pravo, čast i slobodu Crne Gore. Krajem 1918. godine iz Švajcarske je prešao u Rim, a početkom 1919. godine došao je na sjever Italije u Bolonji u kojoj su se koncentrisali crnogorski internirci koji su za vrijeme Prvog svjetskog rata bili internirali uglavnom u austrougarskim logorima. U Ferari je bio komandant nukleusa crnogorske vojske od 120 vojnika koja će kasnije preći u Gaeti i znatno se brojčano i organizaciono pojačati. Prvih mjeseci 1919. osnovao je Komitet u koji je bilo oko 400 Crnogoraca kojima se jedno vrijeme bio priključio i knjaz Petar Petrović-Njegoš. Početkom 1919. prvi je među 168 crnogorskih građana koji su potpisali izjavu upućenu američkom predsjedniku Vudru Vilsonu. Sa crnogorskim vojnim jezgrom sa sjevera Italije prešao je u Monte Cave u blizini Rima, a ubrzo u Gaeti. U Italiji je bio član Glavnog štaba Komande crnogorske vojske u Gaeti 1919-1921. godine. Potpisnik je i Protesta crnogorskih građana iz Italije koji je upućen Konferenciji mira u Versaju. Unaprijeden je u čin komandira crnogorske vojske. Krajem avgusta 1920. bio je načelnik artiljerije i cijelokupnog ubojnog materijala, a radio je i na organizovanju Narodne garde. U decembru 1921. imenovan je za referenta Ministarstva vojnog u Generalnom konzulatu u Rimu. U sukobu Jovana Plamenca sa vladom Anta Gvozdenovića i kraljice Milene stao je na njihovoj strani. U nekim pismima i izjavama potpisuje se i kao načelnik u Ministarstvu vojnog. Italija mu je 12. decembra 1924. otkažala gostoprivljestvo i prešao je u Francusku. Tamo je radio teške poslove po restoranima i kantinama. Nije zasnivao brak, jedan je od one grupe crnogorskih političkih i vojnih emigranata koji se nijesu vra-

čali u domovinu. Osnovao je i uređivao 1930. godine list Jugoslovenske pariške novine kao organ jugoslovenskih iseljenika u Francuskoj i susjednim zemljama čije je sjedište bilo na adresi: 23, Rue Jean-de-Beauvais, Paris-V.

Njegov prijatelj iz Gaete, oficir Tomo Savov Martinović nakon više godina traganja uspio je da ga pronađe u Francuskoj, u Parizu. Tomo je bio pripadnik crnogorske vojske u Gaeti 1919-1921. u kojoj je sklopio brak. Nakon rasformiranja crnogorske vojske Tomo je 20 godina boravio u Americi, uglavnom na Aljasci radeći na krčenju velikih sekvoja. Pismo datira od 9. marta 1936. godine, pisano je u Parizu na kućačoj mašini, a poslato je sa adresе Boite br. 11. Upućeno je kao odgovor Tomu Martinoviću koji tada bio u Aljaskoj. Iz ovog autentičnog pisma, koje se ovom prilikom prvi put objavljuje, vidi se sva patnja i težak put koji su prošli crnogorski emigranti u borbi za slobodu Crne Gore. Ovo pismo je veoma značajno jer ga je pisao jedan od visokorangiranih oficira crnogorske vojske u emigraciji o čijoj sudbini se zna vrlo malo.

„Predragi moj brate i prijatelju Tomo, Tvoje pismo toliko me je prijatno iznenadilo da sam čak i dobro zasuzio. Hvala ti moj dragi Tomo na onako izraženim željama. Ja sam onaj Milan M. Krljević za koga si onako iskreno želio znati iz daleke Alaske. Ja se tebe veoma dobro sjećam i čini mi se da te i sad vidim onako mladog, zdravog, plemenitog i poštenog. Ja sam dosta ostara i mnogo sam stradao od onog doba kad smo sme rastali. Nijesam se nikako vraćao u domovini, mada se ostali svi povratise. Ja sam jedini još od onog društva kome tamo

Milan M. Krljević

u rodni kraj nema još povratka i koji to može znati da li će se ikada povratiti, mada mi obećavaju da će i taj dan doći, no ja bogme ne vjerujem ni sa mome Bogu, a kamoli ljudima. Ovo tvoje pismo došlo mi je kao melem na srcu, jer sam mu se obradovao kao ono malo dijete kad vidi majku. To nećeš vjerovati ali ipak je tako moj dragi Tomo.

Sada da ti nešto i o mom ovamošnjem životu opišem, te da znaš sve. Dakle, ja sam bio protjeran iz Italije 1924. godine; 12. decembra i došao u Francusku sa 14 franaka u džepu. Još pri tome go i bos. Stradao sam kao niko moj. Radio sam po restoranima kao sluga, radio sam u fabrikama kao posljednji radnik, išao sam po Francuskoj i držao kantine đe je bilo naših itd. ali sam sačuvao uvijek ono što je čovjeku glavno, a to je obraz. Tako sam uspio evo šesta je godina da izdajem ove moje novine i tako zarađujem koricu mršavog hleba. List sam izdavao po jedanput

na mjesec, a od decembra prošle g. izdajem dva puta na mjesec, ali vidim da neću moći istrajati jer ova nesretna kriza davi gore nego ono koljera u staro doba, pa su sada nastala takva mutna vremena ovamo, da se ne zna kad će se i kako razvedriti. Toliko mi je zadovoljstvo, da mi svako piše iz Crne Gore i svak me cijeni. Žvali su me da se kandidujem za narodnog poslanika itd. Imam dosta prijatelja, ali što je to bolje kada niko nema novaca da me malo pomogne i da me oživi bar za koji mjesec. Ko god dođe iz naše zemlje odmah navrati do mene i doneće punu torbu pozdrava od prijatelja i to je sve. Ženio se nijesam jer kako bi i na to mogu misliti pod prilikama u kojima sam bio i u kojima se i danas nalazim. Žnaš kako se to po naški kaže samoranik bez niče nikoga, to sam ti ja. Milo mi je da si sačuvao onu sliku, a vjeruj da sam i ja sačuvao u mom srcu najlepše uspomene o tebi, a imam i sada one slike što smo se ono slikali sa zastavom i ostalima. Na njoj se vidi i Kršikapa pokojni. Ako ti je milo mogu ti koju i poslati za uspomenu. Samo mi javi.

Moja novina ide svuda po Americi, a u Alaskoj ju prima Đuro N. Bojanović sa bratom koji imaju svoj restoran i hotel u Fairibaks. Ti sigurno znaš da je to mjesto. Primaju neki naši u Detroit Mich. a dobijaju ju i svi naši tamošnji konzuli, pa ako ima tu u blizini konzula to je sigurno neko otuda i donio. Sudbina je Tomo htjela da saznamo jedan za drugog, a ti znaš Bog je veliki!

Molim te Tomo, čim ovo pismo primiš javi mi se opširno i piši o svemu što je bilo s tobom od kad smo se rastali i kako si tamo došao i od kada si tu.

Kako ti ide posao i jesli si zadovoljan, kako si s zdravljem i jesli li se oženio, ako jesli, da ti je familija s tobom ili u stari kraj. Jesli li još mlađ i laf kao i prije. Očeš li tamo dugo ostati i kako se tu živi. Imali naših ljudi dosta. Sve sam to željan da znam. Ovamo ima dva Martinovića i to: Niko Martinović sa ženom i jednim detetom. Živi dobro i to neće u okolini Pariza ali ga rijetko viđam jer on slabo dolazi u Pariz. Radi u jednoj fabriči i žena mu radi. Drugi je Đorđe Martinović, ali je ovaj mislim neće iz Bjelopavlića. On je oženjen ali nema dece. Veseljak je, pije i pjeva svaki dan. Ranije je bio u Americi ali se onamo nije mogao povratiti. Naših Crnogoraca ima dosta u Francuskoj, a tako ih ima dosta i u Belgiji. Bio sam kod njih u februaru i veoma su me lijepo dočekali. Danas sam ti poslao nekoliko brojeva moga lista te da vidiš bar što pišem. List moram uređivati na nacionalnoj bazi.“

Ne znam o čemu više da ti pišem nako da ti se jadam i žalim, a to neću, jer i sam sve moš poimati kako je. Čekaću tvoj željni odgovor i onda ću ti pisati o svemu što budeš želio znati i tako ćemo se lijepo porazgovarati kao da smo zajedno. Sad, moj predragi Tomo, primi mnogo bratskih i prijateljskih pozdrava od tvoga nezaboravljenog brata i prijatelja. Milan M. Kraljević (potpis) Piši mi uvijek na adresu: Milan M. Kraljević, Boite postale N011 France (Europe) Paris R.P.

(rukom dopisano ispod)

Moš mi pisati kao i ovo sada na list i šaljem tijednu kovertu da se ne mučiš adresovati, samo stavi marke i budi siguran mene će doći u ruke, ali na ime je malo bolje. Napiši mi Tomo odmah jer željno očekujem tvoje vijesti. Milan

DEJAN VUKOVIĆ

IZMEĐU JUNAŠTVA I BOGATSTVA

Dejan Vuković (1972), rođen u Titogradu, diplomirao je na Pravnom fakultetu, međunarodni smjer, Univerziteta Crne Gore. Završio Diplomatsku akademiju „Gavro Vuković“. Radio u Generalnom sekretarijatu Vlade Republike Crne Gore od 1998., a od 2004. godine u Ministarstvu vanjskih poslova. Bio diplomata u Ambasadi Crne Gore u Londonu i konzul u Generalnom konzulatu Crne Gore u Frankfurtu. Sada je direktor Direkcije za diplomatske privilegije i imunitete i saradnju sa dijasporom u Ministarstvu vanjskih poslova. Objavio je knjige „Londonski zapisi“ i „Luča crnogorske diplomatiјe“.

Znameniti evropski istoričar Fernan Brodel u svom kulnom djelu „Mediteran“ zamišljeno kazuje: „Šta je zapravo planina? Ponuditi bilo koju definiciju - kompleks mediteranskih zemalja iznad 500 metara, na primjer - beskorisna je preciznost... Hoćemo li reći da su planine siromašni kantoni Mediterana, njegove rezerve proletera? To je grosso modo tačno.“

Sljedstveno tople struje Sredozemnog mora vjekovima su uvirele i opasnim okeanima nosile srca i duše vatrenih Mediteranaca, koje su se razlivale od Amerike do Australije. Snažni, neprestani migracioni valovi prodornih Italijana, Grka, Španaca, Portugalača, Dalmatinaca plavili su Sjedinjene Američke Države, Argentinu, Urugvaj, Brazil. I brojna, za Evropljane daleka prostranstva „Novog svijeta“.

Žilavi gorštaci

Među njima su se odvajali žilavi gorštaci: ponosom, dostojanstvenim izgledom, divnom crnogorskom narodnom nošnjom, o čemu priповijeda 1878. go-

dine Ljubomir Nenadović, u svom djelu *O Crnogorcima: pisma sa Cetinja*: „Crnogorac kako prijeđe svoje granice, u mnogome se izmijeni. Junaštvo i neustrašljivost prate ga svuda; ali tuđa zemlja, tuđi običaji, stvore u njemu neke promjene, neko nepovjerenje... Svi planinci, gorštaci, idu mnogo u tuđ

Ljubomir Nenadović (1826-1895)

svijet; ali niko ne tuži toliko za svojim zavičajem, koliko oni. Kao dobra đeca, kad polaze od siromašne svoje majke u tuđ najam; tako oni polaze od svojih neplodnih brjegova u tuđe plodne zemlje. Idu na Istok, u Egipat, u Ameriku, ali ni jedan ne misli tamo ostati do smrti. Svaki ide s nadeždom da tamo što god zaradi, steče, uštedi pa da se povrati među svoje planine za koje ne zna sam kazati za šta su mu tako mile. Njima je tuđinstvo teže, nego narodima koji u ravnicama žive... Brzo se uvjere da u tuđem svijetu, ono, što na prvom mjestu stoji, nije junaštvo nego bogatstvo; a toga oni nemaju. Crnogorac u tuđem svijetu nema šta drugo svoje da iznesе, nego priča junaštvo svoje i svojih zemljaka... Crnogorac, kad polazi u tuđ daleki svijet, posljednji kamen što vidi od svog zavičaja, to su vrhovi Lovćena; on podigne svoju kapu i sa teškim uzdisajem rekne: zbogom Lovćene, zbogom kućo moja!"

Nada u povratak

Arhaični gorostasi, podnjivljeni na uzvišenim djelima predaka, velikana mitskih razmjera. Hladnoća tuđih zemalja iscjedila je dragocjene sokove njihovih života; presahli su hiljadama milja daleko od zavičaja. Poletna mladost crnogorskih pečalbara iščilila bi u tami gizdavih varoši, topila se pred

Crnogorski iseljenici u koloniji La Montenegrina, Čako, Argentina

neočekivanim izazovima velegrada. Nada za povratak u rodni kraj mnogima od njih gasnula je u dubinama zagonetnih šuma, tmurnih rudokopa, prerijskih pustara Sjeverne i Latinske Amerike, na horizontima nepreglednih azijskih željezničkih pruga, afričkih pustinja i zabiti. Oporost tuđeg neba gušilo im je veselost temperamenta, krunilo snagu violentnog duha. Kopnila je goršačka duša u nepoznatim predjelima, na kraju svijeta. Njihova krila natopljena znojem vapila su za jakim lepetanjem i zamahom da se uzdignu u nebesa i odlepšaju svojoj zemlji. Za mnoge Crnogorce samo bolna čežnja i neostvareni san.

Melanholične sudbine crnogorskih iseljenika opisuje Dušan Jovićević iz Argentine u listu „Zeta” br. 27 od 5. jula 1936.: „Oni Crnogorci koji su u Argentinu došli prije 30 godina i počeli da se bave zemljoradnjom ili trgovinom danas su bogati. Zemlja se uzima, uglavnom, pod arendu... Na sjeveru Argentine teritorija Čako je nepregledna ravnica, koja je obrasla velikom gustom šumom u kojoj su ranije živjele zvjeri. Crnogorci su prije 25 godina počeli dolaziti tamo. Sa uspjehom su krčili šumu i otpočeli sa naseljevanjem. I ostali narodi su počeli dolaziti tamo. Crnogorci su tamo naseljeni u samo dvije kolonije: takozvana Maća-Gaj

Kuđidi. Obadvije kolonije se bave gajnjem pamuka. U Kuđidi su Crnogorci podigli fabriku za preradu pamuka. Ona je prilikom osvećenja dobila ime „Montenegrina”. Sa ostalim Jugoslovenima Crnogorci su podigli školu za obučavanje djece na našem jeziku. Objekti ove kolonije su osnovali Crnogorci, a liče na malu Jugoslaviju.”

Tragom slavnih predaka

Najljepša maštanja Crnogoraca rasutih po svijetu održavala su ljubav za porodicom i rodnom grudom. Njihova čula napeto i žarko su isčekivala ljekovite vibracije zavičaja. Kada bi gromko, s naglašenom sjetom pjevali o posnom crnogorskom kršu, eho bi odzvanjao jako i vraćao umilne riječi: sloboda, gordost, čoštvo, junaštvo, što je nadahnjivalo i osvježavalo njihov um i patriotske misli. Vrela ratnička krv, rasplamsala bi gene herojskih predaka pri prvim zlokobnim osvajačkim oblacima nad otadžbinom. Zato Crna Gora nikada nije bila sama, i naročito tada nije daleko, sve je bilo blizu; u odbrani hrle njeni sinovi. Hitajući i u oficirskim i vojničkim uniformama američke, kanadske, engleske, australijske, ruske armije da potvrde hrabrost svoje nacije, dostojanstvo domovine i slavnih predaka. Na usnama i mislima stihovi kralja Nikole Petrovića: „Gine li se il' dobiva;/ je li barjak naš visoko?/ brižno ploveć' Okeanom crnogorski s' pita soko". (iz pjesme „Kolo crnogorskih Amerikanaca").

I krvava epopeja gorskih vukova. Tone brod „Brindizi“ 6. januara 1916, nadomak luke Đovani di Medua. Brodolom crnogorskih dobrotoljaca. Potapanje odvažnih srca, iskonske ljubavi prema domovini, neostvarenih snova. Dubina

mora uzima hrabrost, ljepotu, rasne patriote. Ostaju sentimentalne priče, tužna sjećanja. Omaž; suptilna ruka, genijalnost čuvenog vajara Rista Stijovića, nježna, sjetna i gorda „Lovćenska vila“ na Cetinju.

Diplomatska zaštita

Mukotrpno stečeni novac crnogorskih iseljenika obnavljao je skromna ognjišta od Paštrovića do Vasojevića. Među prvima otkrivali su ušće La Plate u Montevideu, nastanjivali se u La Boki zanosnog Buenos Airesa, krčili prašume oko Amazona, osvajali surovu Aljasku. Bili su okosnica brojnih udruženja Južnih Slovena. S ponosom njegovali tradiciju i običaje, s čežnjom i ljubavlju čuvali folklor i pjesme. Crnogorski prosvjetni klub iz Detroita izvodio je predstavu „Balkanska carica“ kralja i pjesnika Nikole Petrovića, u Detroitu, Čikagu i varoši Geri u Indijani, tokom

Crnogorski iseljenici su 1927. u Detroitu (SAD) igrali predstavu Balkanska carica

dvadesetih godina prošlog vijeka. Niko kao crnogorski iseljenik nije imao tako žarku želju iskovana još na rođnoj gradi i čeličnu spremnost da svoj mukotrpoно stečeni imetak, čak i svo bogatstvo iz dalekog svijeta, pretvori u raskoš za dobro i napredak svog krševitog zavičaja. Bujaju začeci moderne filantropije kod nas; prekoceanski uspješni, bogati i plemeniti dobrotvori, oličeni u djelu Vasa Ćukovića i ostalih znanih i manje poznatih, ponekad nepravedno zaboravljenih dobročinitelja.

Vaso Ćuković (1858-1933)

Puteve iseljeničkih kolonija pratila je diplomacija Knjaževine Crne Gore, iako bez ambasada i konzulata u tim djelovima dalekog svijeta. „Glas Crnogorca“ obavještava 18. februara 1906.: „Pošto iz Amerike od naših radnika dolaze najcrnji glasi, i pošto su i naši nadležni faktori dobili neosporne dokaze da bi se dvije trećine onih što su otišli na rad u Ameriku, vratili kućama samo kad bi imali sredstava za put... Žato su crno-

garska vlada i knjaz Nikola odlučili da se u Ameriku pošalje državni savjetnik inženjer Marko Đukanović koji će proučiti na licu mjesta stanje.“ Knjaz Nikola Petrović obilato i znalački je koristio instituciju počasnih konzula na udaljenim kontinentima, u najvećem obimu carske Rusije. Da bi ukazao državničku pažnju svojim podanicima, postavljao je birane, viđene, uticajne ličnosti da štite njihova prava i interese, poput znamenitog srpskog naučnika Mihajla Pupina u Njujorku, imućnog pomorskog kapetana Anta Seferovića. Argentinsko sunce je obasjavalo, a valovi Atlantika nosili silnu flotu uglednog konstruktora i pomorca, glasovitog brodovlasnika rođenog u Boki Kotorskoj, otmjenog Miloša Vukasovića, ujedno i diplomate, počasnog konzula Crne Gore u zemlji „gaučosa“ koja je ranih godina XX vijeka bila među vodećim ekonomijama svijeta.

Miloš Vukasović (1842-1908)

Slobodarska srca crnogorskih iseljenika dinamično i hrabro su pulsirala, kada je nadahnut rodoljubljem, tokom 1944. godine, komunista i antifašista, gospodstveni intelektualac Nikola Ko-

vačević krstario prostranstvima Kanade i Sjedinjenih Američkih Država, afirmišući plemenitost i pravednost Narodnooslobodilačke borbe i prikupljaо pomoć za neustrašive partizane. Vrijeme čvrste bliskosti bijelih petokraka zvijezda s američke zastave i crvenih zvijezda petokraka Titovih proletera, nesalomljivih boraca u ratu protiv nacista i fašista. Blistala je iseljenička zajednica na dalekom kontinentu.

Nikola Kovačević (1890-1964)

Raštrkani kuražni izdanci nepokornih brda i lijepog Jadrana obilato su natapali svojim znojem tuđe, daleke zemlje, a hitali domovini Crnoj Gori, darovali osmijehe, poklanjali sreću i toplu ruku, nadasve izdašnu, široku, čvrstu. Kao vrhunski sportski asovi koji plijene romantikom i lucidnim potezom, alhemičarskim gestom donose pobjede i trofeje; poput elitnih, prekaljenih boraca pred čijom gorostasnom pojavom

neprijateljske cijevi postaju muzejski eksponati. Civilizacijski kod Crne Gore bogato i trajno je obdaren snažnim patriotizmom našijenaca rasutih po svijetu i njihovim živopisnim bojama njegovane tradicije, folklora, običaja i zavičajne ljubavi. Crnogorsko iseljeništvo je porodično blago iz rezbarenih, otmjenih tabakera, zlatni dukat koji se čuva u njedrima majki.

Poslije oslobođilačkih ratova i formalnog međunarodnog priznaja Crne Gore 1878., znatan broj stanovništva muslimanske vjeroispovijesti emigrira u Istanbul, Izmir, i druge drevne gradove Osmanskog carstva, i pored streljjenja, proglaša i iskrene namjere knjaza Nikole Petrovića za njihov ostanak na svojim ognjištima u Crnoj Gori. Nakon Drugog svjetskog rata valovi iseljevanja zapljuškuju i Zapadnu Evropu, posebno industrijske centre Njemačke, Austrije, Švajcarske. Ali i Francuske, Italije đe boravi stara crnogorska emigracija i njihovi potomci. U novije doba Veliko Vodvodstvo Luksemburg je plodno tlo, đe pored mnoštva Portugalača, zdrav korijen puštaju uspješni Bihorci. Kosmopolitski zrak Njujorka i Detroita, udišu vispreni Plavljeni i Gusinjani, dična Malesija, umni Ulcinjani, dok Čikago odiše morskim dahom Mrkojevića. U Kopenhagenu egzistira varoš Andrijevica i brojni Vasojevići. Od Frankfurta do Bremena raširen je najfiniji šareni ćilim, satkan od humanosti i dobročinstva vrijednih ljudi od Rožaja, Bijelog Polja, Berana...

Ivan Jakšin Brajović (1937) rođen u Brajoviće, Danilovgrad. U Rijeci (Hrvatska) stekao akademsko obrazovanje na Pedagoškom i Pravnom fakultetu. Suosnivač i potpredsednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, i predsednik njene Skupštine u dva mandata. Bavi se poezijom i pisanjem čije su teme, gotovo uvijek, inspirisane Crnom Gorom. Živi u Rijeci.

ZEMLJO MOJA

Miloradu Nikčeviću

Zemljo moja od kama
vjekovima u prah pretvarana.

Zemljo krvi i pepela
zemljo vječnih opijela.

Zemljo moja vječnog umiranja
zemljo tuge i pokajanja.

Zemljo sjaja vječnog mraka
zemljo sveta i ukleta.

Crna Gora
zemljo moja bez spokoja.

POSLJEDNJA ŽELJA

Doći ću tebi najdraža moja!
Sve drugo tuđi je svijet,
niđe nebo tako toplo nije
niđe takav miris nema
ni zemlja, ni duša ni cvjet.

Doći ću tebi najdraža moja!
I posljednje sunce nad tobom viđet
i toplinu tvoju naći
makar i na onaj svijet.

Doći ću tebi i pod tvojim nebom
spokojno mrijet.

Sa izložbe radova u Galeriji Crnogorskog kulturnog centra u Lovćencu, 06.02.2022.

Učesnici kolonije u ateljeu, 04.02.2022.

2. Likovna kolonija LOVĆENAČKI KOLORITI

Učesnici, akademski slikari: Ratko Šoć iz Vrbasa, Pero Nikčević iz Pariza, Mićo Mitić iz Dimitrovgrada, Snežana Pešić Rančić iz Beograda, Zvonko Pavličić iz Peći i vajar Miloš Šarić iz Vlasotinca. Crnogorskom kulturnom centru u Lovćencu umjetnici su poklonili 12 djela nastalih na koloniji.

Selektor Zvonko Pavličić, umjetnički direktor Nenad Stevović, organizator Crnogorsko kulturno prosvjetno društvo „Princeza Ksenija“ iz Lovćenca.

NJEMAČKA
Nenad Popović

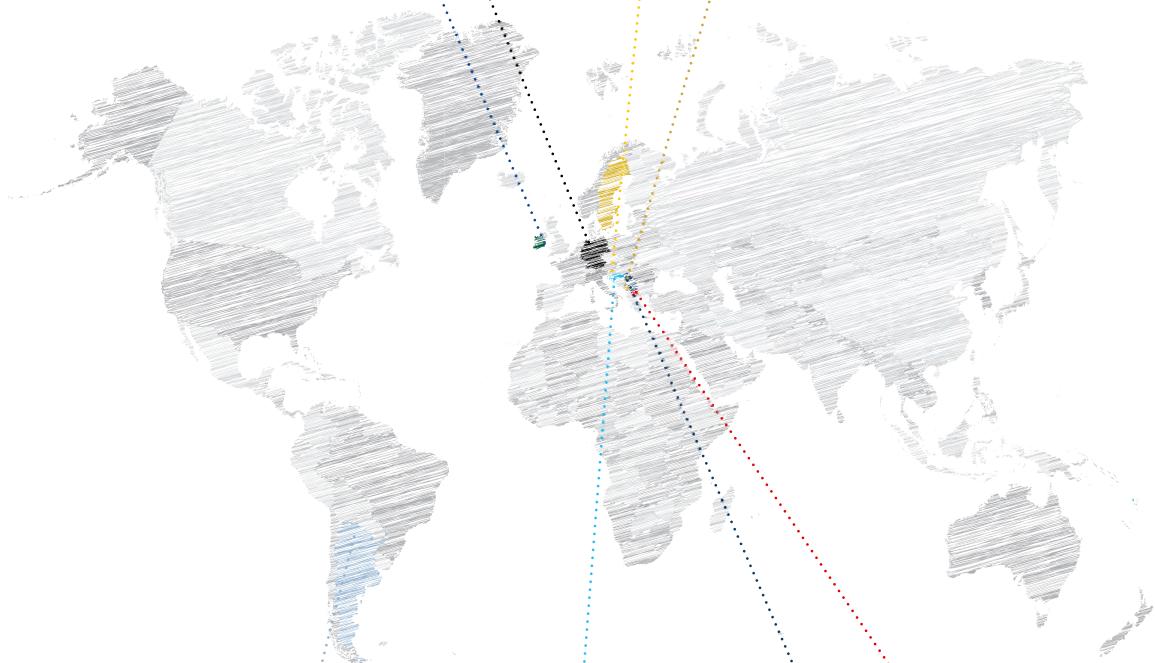
ŠVEDSKA
Dragan Smolović

CRNA GORA
Anastazija Miranović
Aleksandar Radoman
Srđa Martinović
Dejan Vuković

IRSKA
Alek Barović

ARGENTINA
Dragana Otašević

HRVATSKA
Nenad Stevović

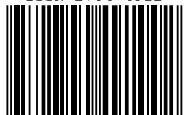

SRBIJA
Dušan Žugić
Milan Gašović

ŠEVERNA
MAKEDONIJA
Janko Nikolovski

ISSN 2704-4912

9 772704 491002 >